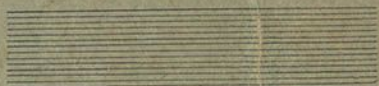

Ба 106853

МІХАСЬ
ЗАРЭЦКІ

РАКАВЫЯ

ЖАРОНЦЫ

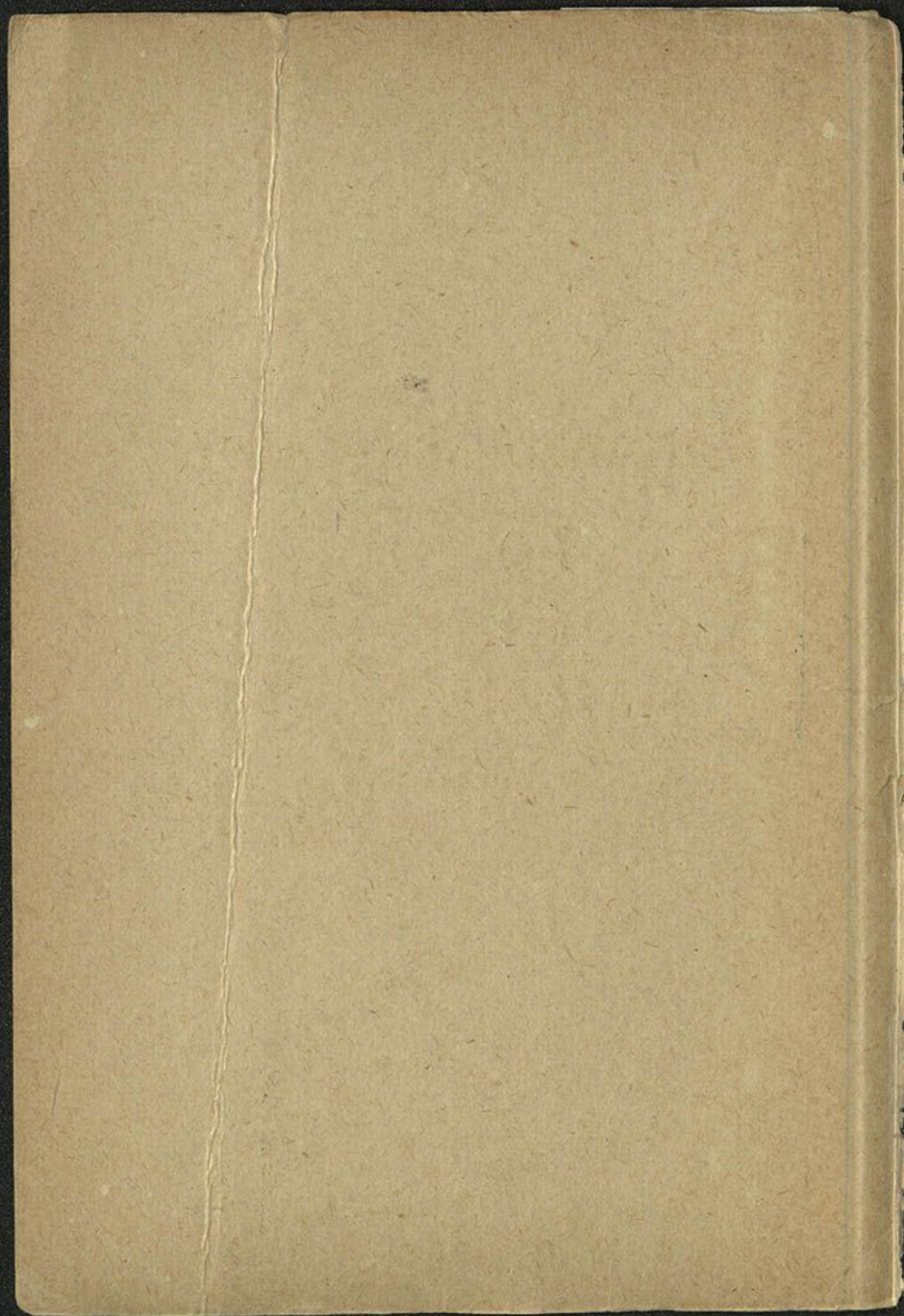
беларускае

дзяржаўнае

выдавецтва

менск ♦ 1930

Курца

Ба 106 853

МІХАСЬ ЗАРЭЦКІ

РАКАВЫЯ ЖАРОНЦЫ

АПАВЯДАНЬНІ І ПЕСЫ

Б 106 853
А

Бел. акадэмія
1994 г.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДАВЕЦТВА
МЕНСК — 1930

Дзяржаўная
бібліятэка
БССР
Менск, І. Зарэцкі

З Ы М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Ракавыя жаронцы.	3
Максымаліст	9
Ой, ляцелі гусі.	22
Поэма пра чорныя вочы.	79
Віхор на балоце (<i>п'еса</i>)	87
Белья ружы (<i>драма</i>).	175

Заказ № 199. 3.000 экз. (8¹/₈ арк.). Галоўлітбел № 189.

Друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выд-ва.

25. 6. 4. 2009

РАКАВЫЯ ЖАРОНЦЫ

АПАВЯДАНЬНЕ НЯДОБРАГА ЧАЛАВЕКА

Як я быў маладым дзіцянём, мне часта траплялася, гуляючы, запарашыць сабе вока. Тады я са слязьмі на вачох і з захаванай радасьцю ў сэрцы бег да свае слаўнай бабулькі. Яна з ласкавай буркатнёй адчыняла старую вялізную скрыню і там, у прыскрынку (колькі хаваў гэты прыскрынак таемных, недасяжна-чароўных скарбаў!), там знаходзіла яна загорнутыя ў цэлы груд спаракнедай паперы белыя маленечкія кружэлачкі. З руплівай уважнасьцю сьлініла яна адну з гэтых кружэлачак і асьцярожна пускала яе мне пад павека. Я стаяў, урачыста аслупянелы, і ў трывожным здаволеньні слухаў, як ходзіць па воку гэтая цудадзейная кружэлачка, як выганяе яна адтуль балючую парашыну.

Гэта дужа мне падабалася...

... У нашай невяліччай рачулцы было многа ракаў. Ёх было так многа, што начамі бабы хадзілі з сьвятлом і зьбіралі іх у траве каля ракі. Нам казалі, што ракі выпаўзаюць ноччу на бераг за жабамі. А ў гарачыя летнія дні мы лавілі ракаў проста рукамі. Мы бясконца тады пеляскаліся ў цёплай вадзе, поўзалі

сярод цягучага, вужакаватага багавіньня і былі бязмежна-вясёлыя, шчасныя. Цяпер мне здаецца, што ня было ні вады, ні багавіньня, ні ракаў, а толькі сонца, адно толькі сонца—гарачае, блізкае, як смагляы вусны палюбоўніцы.

Ракаў заўсёды варыла нам наша бабулька. Яна вучыла нас, як трэба іх есьці, і строга наказвала, каб шукалі мы ў кожнага пад вачмі белых маленькіх кружэлачак. Мы шукалі дужа старанна (на сто ракаў трапляліся яны можа ў двух або ў трох) і, калі знаходзілі, з радасцю аддавалі іх нашай бабульцы. Яны падобны былі на маленькія жорны, і звалі мы іх—«ракавыя жаронцы».

Гэта было дужа-дужа даўно...

... Жыццё калаціла і рвала мяне, як восенскі вецер сцягваю з дрэва галіну. Мяне паперадзе чакала бруднае сьметнішча—туды нёс ліхі азьвярэлы вецер. Жыццёвы пыл запарашыў мне вочы, і сьлёзная муць заслала мой зрок—гэта былі сьлёзы распачы, злосьці і нянавісьці. Я стаў, як сьляпы, мае вочы страцілі сваю блакітную яснасьць, і я ніяк ня мог прасвятліць іх, бо ў мяне ня было ракавых жаронцаў.

Родная мая, дарагая бабулька!..

... Адылі потым я жыў нядрэнна. Праца мая была зусім лёгкая і давала многа прыбытку. Я працаваў дужа спрытна, бо я быў хітры, і рабіў заўсёды адзін. Ого! Я ведаў ужо, што значыць—таварышы. Мне жыццё шапарнула аднойчы на вуха пра вечны непарушны закон, што чалавек—кожны чалавек—да канца будзе верны толькі самому сабе. Я нікому не

казаў пра гэты закон, а сам заўсёды ім кіраваўся—і гэта давала мне перавагу перад усімі. Я добра працаваў, мне шандавала—я быў упэўнены ўжо ў сваёй сіле і ў сваім шчасці. Таму я сам страшэнна здзівіўся, калі раптам прышоў мой нешчаслівы канец. Бязумоўна, тут вышла вялікая недарэчнасць. Ва ўсім вінаваты былі гэтыя маленькія ракавыя жаронцы...

... Той дамок стаяў у глухім кутку на ўскраіне гораду. Я дужа люблю такія ціхія глухія дамочки. У кожным з іх ёсць старая вялізная скрыня і там, у прыскрынку, ляжыць некалькі штук залатых або срэбных пярсьцёнкаў, некалькі крыжыкаў, часам паламаная бранзалетка, сапсаваны гадзіннік. У скрыні-ж часамі трапляецца шаўковая шлюбная сукня або старадаўны, але зусім яшчэ свежы сурдут.

А навакол дому—ціша і бязлюдзьдзе.

Я выбраў час, калі ў хаце астаўся толькі малы дзяцёнак і з ім старая бабулька. Усё было добра. Бабулька мне адчыніла, і я ўвайшоў, нібы звычайны знаёмы або падарожнік. У пакоі мякка сьвяціла лямпада, пахла свежа вымытай падлогай і—здалося мне—трошачку ладанам. Была ў гэтым пакоі такая бязмежна-глыбокая ціхасць, што мне заманулася сесці тут і адпачыць, забыўшыся на ўсе трывогі і клопаты. Але я ўспомніў, што трэба сьпяшацца.

Калі я растлумачыў старой пра мэту свайго зьяўленьня, яна паспрабавала крычаць, але я зараз-жа яе супакоіў. Яна села на лаўку і ўсё паўтарала, як няпрытомная:

— Божухна... божухна... божухна...

Тады раптам заплакаў дзіцёнак. Мяне заўсёды нэрвуе дзіцячы плач, але гэты крычаў асабліва дзіка і прарэзьліва. Я ўскінуў на яго цяжкую падушку, і ён змоўк. Яны потым абвінавацілі мяне ў забойстве таго дзіцёнка. Дзівакі! Хіба я ведаў, што ён канечна памрэ?

Я запытаў у старой, дзе ляжаць грошы, і яна пачала клясьціся, што грошай няма. Я паверыў. Я ведаў, што ў гэтых дамох рэдка бываць грошы. Я знайшоў ключы і адчыніў скрыню. Усё было, як належыць. Было дзьеве досыць спраўныя сукенкі, быў і сурдут. У куточку з асаблівай стараннасьцю складзены і нават загорнуты ў паперку ляжаў новенькі дзіцячы гарнітурчык.

Потым я ў мімавольным, так добра знаёмым мне, узрушэньні падняў века прыскрынку. Тут чакала мяне расчараваньне. З нэрвай пасьпешнасьцю перакідаў я маткі каляровых нітак, крайкі розных матэрыяў, галоўкі сухога часнаку (некаму трэба-ж было сюды іх заперці!)—і не знаходзіў нічога, што-б мела хоць якую-небудзь каштоўнасьць. Мяне гэта раздражняла. Я гатоў быў ужо спыніць бясплоднае шуканьне і з большай энэргіяй узяцца за асалепелую бабулю, але ў гэты момант спрытнае вока маё заўважыла ў куточку нейкі падазроны скрутак. З запалам заўзятага паляўнічага я ўхапіўся за гэты скрутак і пачаў яго разгортваць.

Зьверху была нейкая шмотачка, потым папера, яшчэ папера, яшчэ. Я ўсё больш і больш хваляваўся, нецяр-

пліва рваў адну за адной парудзелыя ад часу паперкі, і, нарэшце, дабраўся да самага скарбу: у апошняй маленькай паперцы было загорнута некалькі пар ракавых жаронцаў...

Мяне ахапіла агнявая шалёная злосьць. Я і да гэтага часу не магу ўсвядоміць, што сталася прычынай гэтага пачуцця. Яно неяк раптам захлынула мяне, ускаланула ўсю маю істоту і панясло на сваіх нястрыманых хвалях. Быццам уся тая нянавісьць, якая прайшла праз жыццё маё, раптам уваскрэсла і злілася ў адно бязьмежна-бурлівае полымя. Я быў злосны на ўсіх, на ўсіх-чыста. Я быў злосны за ўсё: за тое сонца ў дзяцінстве, за цёплую рэчку, за багавіньне... Я быў злосны за жыццёвае сьмецце і пыл, за жорсткі восенскі вецер... І асабліва—за той вечны, непарушны закон, які мне адкрыла жыццё.

Я, мусіць, быў тады зусім няпрытомны, бо я чамусьці высыпаў на падлогу тры беленькія кружэлачкі і пачаў іх таптаць. Потым, азьвярэлы, кінуўся на старую, каб задушыць яе. Потым... потым вышла тая вялікая недарэчнасьць...

Я ўбачыў худыя дрыжачыя рукі, якія яна працягвала мне насустрэчу. Я, пэўна, успомніў рукі мае бабулькі—яны былі таксама худыя і дрыжачыя. Яна часта гладзіла імі мае раскудлычаныя сукрыстыя валасы. І вось—я спыніўся. Нешта балюча, востра так сьціснула грудзі, заняло дыханьне. Я ледзь набраў сілы, каб стаяць на нагах.

А потым... потым я плакаў, здаецца. Я апусьціўся на дол і паклаў галаву ёй на калены. А яна дрыжэла

ўся-чыста і—зьбянтэжаная, перапалоханая—усе паўтарала:

— Грэх табе... грэх табе...

Тут забралі мяне і адсюль павялі ў турму. Ідучы, я неўзаметку падняў з падлогі пару ракавых жаронцаў, якія я ня ўправіўся быў растаптаць.

Цяпер, калі часам у мяне запарашыцца вока, я кладу сабе пад павека белую маленькую кружэлачку. У мяне з вачэй тады цэлымі ручаямі ліюцца сьлёзы, і я хаваюся ад сваіх таварышоў, бо яны чамусьці думаюць, што гэта я плачу. А я зусім ня плачу: гэта сьлёзы цякуць ад таго, што запарошана вока.

МАКСЫМАЛІСТ

Максымалістам назваў быў яго Вовачка Пенкін, як рабіў даклад на тэму «аб этычных нормах і прадпачынах сьвядомае дысцыпліны ў атрадзе». Ніхто ня ведаў тады, што гэтае слова ўсяго за дзень перад тым знайшоў Вовачка Пенкін у «Слоўніку політычных тэрмінаў», а таму ўсе, як адзін, працяліся глыбокай павыгай да нязвычайнае Вовачкінае прамудрасьці. З таго часу Максымаліста ніхто і ня зваў іначай, як толькі—Максымаліст. Праўда, гэтая назва, як і ўсе іншыя назвы, потым была скарачана (Макс), але ў скарачаным выглядзе яна яшчэ шырэй зазвычайалася сярод піонэраў і сапраўднае імя Максымаліста асталося выключна толькі ў сьпісках атраду.

Ён і сапраўды быў максымаліст, гэты неспакойны, дакучлівы піонэр. У яго была няпрыемная звычка—ва ўсе пытаньні ўносіць нейкую раптоўную дзікую пасьпешнасьць. Калі, скажам, стаяла пытаньне аб выпуску насьценгазэты, ён, замест таго каб гаварыць пра мэты і задачы газэты, пра характар яе, кірунак і г. д., раптам пачынаў турбавацца аб тым, дзе дастаць паперы і фарбаў, хто будзе маляваць, хто будзе зьбіраць

матэрыял—ён быў відочна ўпэўнены ў тым, што—сказаць, гэта значыць—зрабіць, і гатоў быў рабіць зараз-жа, тут, ня выходзячы нават са сходу.

І яшчэ была ў Макса адна асаблівасьць: у яго надта часта загараліся вочы. У дзяцей наогул вочы зьзяюць чыста і зырка—гэта сьвеціцца ў іх сьвежы агонь жыцьцёвага раньня,—але ў Максавых—сініх, як неба—вачох агонь быў асабліва моцны і рэзкі. Калі ў Максавай галаве паўставала якая-небудзь жывая вострая думка, і ў сэрцы ўзмываліся хвалі новых, яшчэ нявыразных імкненьняў, тады сінь яго чыстых вачэй займалася магутным полымём, і тады здавалася, што ён увесь тут, у гэтым полімі, што ў бляску вачэй гарыць, цвіце агністым цьветам уся яго непакойна-бурлівая істота.

Такі быў дзіўны, недарэчны гэты Максымаліст. Ён загараўся залішне часта, ён залішне многа гарэў, гарэў больш, чымся належыць гарэць вытрыманаму піонэру. І патухаў ён толькі тады, калі іскры агню яго натыкаліся на шэрую муць бясьцветнага погляду Вовачкі.

Вовачка самы старэйшы і самы разумны ў атрадзе—ён самы важны ў атрадзе, ён зусім, як дарослы. Вовачка нават умее рабіць на сваім белазорым твары асаблівую нейкую пагадліва-настарожаную ўсьмешку, якраз такую, якую ён бачыў у аднаго з важных політычных правадыроў. Гэтай ўсьмешкай Вовачка і тушыць заўсёды Максаў агонь. Ад гэтай ўсьмешкі (яе пераймаюць, яна распываецца па ўсіх піонэрскіх тварах, бо Вовачка—самы разумны і важны), ад гэтай

усьмешкі Макс стуляецца, як вожык, і хавае глыбока ў нутро свой непамерна зыркi агонь.

Ад гэтай усьмешкі ў Макса глуха зьнібее сэрца.

* * *

Пытаньне аб цыганятах стаяла ўжо некалькі раз на сходзе атраду. З таго часу, як побач з пярэста-шумлівым лягерам пiонэраў вырасьлі шэрымі цьвілымі порхаўкамі брудныя шатры цыганоў, з таго часу, як у мяккай, шаўковай маўклівасьці чэрвеньскіх вечароў пачуліся адтуль, з-за ракі, таемна-прыглушаныя адгалоскі дзiўнага табарнага бязладзьдзя (было многа шчымлівай романтикі ў вечаровых песьнях, дзiкіх выкрыках, у піску, у плачы, ва ўсёй гэтай напружанай сумятні),—з таго часу ўсю пiонэрскую ўвагу забралі на сябе няшчасныя цыганяты.

На апошнім сходзе лаялі Максымаліста. Небарака Макс, як і заўсёды, загарэўся ад цыганят занадта гарачым бурлівым полымем—ён са сьлязьмі на вачох дамагаўся, каб узяць іх, вырваць з броду, гароты, пазбавіць ад зьдзекаў шалёных бацькоў, ад голаду, холаду, залучыць у сваю грамаду, схаваць, калі трэба, і не аддаваць, не аддаваць ні за што. Дзiвак! Ён думаў, што ўсё можна зрабіць адразу, ён быў упэўнены, што—сказаць, гэта значыць—зрабіць.

Вовачка Пенкін учыніў на твары сваю портрэтную ўсьмешку, яна сьлізганулася па тварах усіх пiонэраў (Вовачка—самы разумны і самы важны), і Макс пачуў, як раптам абкружыла яго сьцяна агульнага парадлівага адпору. Але ён не здаваўся, ён ня мог

сёння здацца, бо ў яго памяці яскрава жыў учорашні вечар—з камарыным звонам, з трэлямі нявідных мядзьведзькаў, з яварам каля ракі, з тым пакрыўджаным цыганём—з маленькай чорнай Аленкай, з яго, Максавымі, гарачымі ўгаворамі. Ён многа чаго абяцаў ёй, ён думаў, што так і будзе, што гэта проста зусім, бо аб гэтым усе гаварылі і нават запісвалі ў пратакол. А цяпер выходзіла, што словы яго астануцца словамі, што трэба чакаць, што ўсё трэба рабіць паступова.

Што ён скажа сёння гэтай маленькай слаўнай Аленцы!

Максымаліста лаялі, з яго сьмяяліся. А ён упартая стаяў за сваё, ён ні за што не хацеў сёння тушыць свайго непакойна-бурлівага полымя.

* * *

Пасьля сходу сьпявалі «жураўля». Макс неўзаметку адлучыўся ад грамады, прасьлізнуў паміж заплямленых вячэрнім змрокам шатроў, перабег праз невялічкі, ужо зусім цёмны, барок і па крывой, вужакаватай сьцежцы падаўся ўніз, да рэчкі.

На завароце рэчкі яшчэ ляжаў пэрлямутр пахаладзелага захаду.

Макс асьцярожна, з апаскай перайшоў цераз кладку. Пад кладкай зусім ціха, ледзь чутна, хлюпала рэчка, і здавалася, што ў гэтым мяккім лісьлівым хлюпаньні схавала яна нейкае ліхое падступства.

На тым баку рэчкі бераг заросшы быў лазьняком і высокай, вышэй за Максавай галавы, асакой. Макс

убіўся ў гэтыя зарасьлі і пашоў па іх, поўны тры-
вожна-ўзьнятага пачуцьця, быццам ішоў ён па дзікіх
джунглях, дзе на кожным кроку можна наткнуцца на
кыважэрнага зьвера, дзе ўсё насычана сьмяротнай
небясьпекай. Яму было прыемна адчуваць гэты востры
нязвычайны настрой.

Ён падышоў так да кривой карчаватай алешыны,
што расла на ўзгорку, зусім недалёчка ад берагу. Пад
алешынай зашаваліўся нейкі чорны камочак і адтуль
пачуўся слабенькі дзіцячы голас:

— Макса! Ты?

«Макса»—гэта выходзіла троху няпрыгожа і сьмеш-
на, але ён не зважаў на яе—яна-ж таму гэтак звала яго,
што іначай ня ўмела, іначай у яе ня выходзіла. Ён сеў
каля дзяўчынкі і моўчкі дастаў з кішэні кавалак булкі,
які прыблўю яшчэ ад сьняданьня. Аленка пачала гучна
цьмякаць і сьмешна так кулдыячыла скрозь шчытна
напхнуты рот:

— Макса! Каб ты ведаў... Мы абышлі сьгодні ўвесь
горад... Я ўсё скакала, скакала... Я маўчала, нічогачка
не казала нікому, барані божа... Дзядзька думае, што
я і заўтра пайду з ім... Хай сабе думае! А мяне заўтра
і званьня ня будзе. Во, будзе клопату... Ці праўда,
Макса?

Што Максу было гаварыць? Ён учора зусім ня ве-
даў, што трэба ўсё паступенна, ён быў наіўна ўпэўнены
ў тым, што—сказаць, гэта значыць—зрабіць.

— Макса! А дзядзька зноў сеньня набраўся быў,
як сьвіньня... мы многа-многа сабралі грошай... Зноў

біўся... Такі паскуднік... Во, памацай, які гуз ускочыў на галаве...

Яна сказала гэта і з крыўдай, і з гордасьцю—яна ў дзіцячай сваёй прастаце ганарылася тым, што ў яе такі вялікі выдатны гуз. Макс дакрануўся рукой да таго месца, на якое яна паказала, і яму стала страшна. Жудасным, дзіка-жудасным—да болю, да пякучых сьлёз—здалося яму гэтае непамернае злучэньне маленькай Аленкінай галавы з такім жорсткім нечалавечым ударам. Макс затрымаў руку на Аленкінай галаве, але гладзіў ня гуз, не страшное гэтае месца, а дробныя пярсьцёнкі сухіх, як дрот, валасоў на яе худзенькай патыліцы.

— Макса! Ці скоро мы пойдзем туды, да вас? Трэба, мусіць, скарэй, бо як хопіцца дзядзька, як зловіць,—во задасьць тады мне!..

Макс маўчаў. Максу хацелася плакаць, але дзе-ж ён заплача! У яго хопіць сілы стрымацца, няпраўда! Ды гэта-ж зусім і ня сьлёзы, гэта падыхнуў востры ветрык з ракі, дык разануў троху вочы.

— Макса! Чаго ты нешта маўчыш? Я ня хочу так, мне страшна. Скажы, ці скоро мы пойдзем?

Трэба нешта сказаць, трэба нешта зрабіць. Вовачка гэты... Які ён нядобры! Ён, мусіць, ня бачыў ні разу гэтае любае гаротнае Аленкі.

Уся Максава істота напружваецца ў адчайных патугах—ён хоча знайсці ўсё-ткі нейкае выйсьце, ён ня можа забыцца на ўчорашні вечар. І вось заглухлы на момант агонь яго выбухае раптам з нечакана-магутнай сілай, з такой сілай, што каб магла яго бачыць Аленка,

яна-б напэўна перапалохалася да сьмерці. І цяпер ужо Максу ўсе дарогі сталі адкрытымі, віднымі, цяпер ён ужо не баяўся нічога.

Ён сьмела і цвёрда ўзяў за руку Аленку.

— Зараз пойдзем, Аленка! Ведаеш што... Мы пойдзем дужа далёка, па лесе будзем ісьці... ты не баішся?..

Аленка з радасьцю хваліцца:

— Я і на магільнік адна хадзіла. Я не баюся нічога, ані-ні...

Ён бярэ яе за руку і яны ідуць па беразе рэчкі, па дзікіх джунглях, асьцярожна рассуваючы высокую, вышэй за Макавай галавы, асаку. Цяпер Макс яшчэ больш, яшчэ сьвяжэй адчувае шчымліва-ўзьнятае пачуцьцё небаьспекі, цяпер-жа пад яго абаронай яшчэ і гэтае малое, недалужнае дзіця. Максу цяпер зусім добра—у ім закіпае новая, вострая, як малаўка, радасьць.

Перайшлі назад цераз кладку. Прайшлі міма піонэрскага лягеру—ён прытаіўся збоку, у густых хмарах дрыготнага змроку, і быў чамусьці страшны цяпер для Макса—страшны і чужы. Узыйшлі на сьцежку, якая вяла ад лягеру да гасьцінцу, углыбіліся ў чорны маўклівы лес.

Макс на хвіліну спыніўся, прыслухаўся. Піонэрскі лягер ужо глуха заснуў—у піонэраў цвёрдая дружная дысцыпліна,—а адтуль, з-за ракі, яшчэ ішлі няясныя адгалоскі сумяцлівага цыганскага бязладзьдзя. Макс мацней сьціснуў Аленкіну руку—сухенькую трэсачку,—бліжэй прыцягнуў да сябе дзяўчынку.

— Аленка! Ты ня бойся—я дарогу ведаю добра.

Яна слухмяна пашла за ім. Нязграбна клыпаючы на слабенькіх ножках, яна ўсё-ткі спраўлялася, ідучы, лапатаць аб сваіх табарных справах.

— ...А цётка вучыла мяне скакаць качучу. Трэба высока-высока падымаць нагу, вышэй за галаву, каб было прыгожа. Але потым ногі дужа баляць. Гэта пакуль прывыкнеш... Цётка казала, што многа грошай будуць даваць... Хай цяпер скача сама, калі хоча...

Потым Аленка змоўкла—мабыць, замарылася, лапатаўшы. Макс таксама маўчаў. Ён нават ня чуў зусім, аб чым гаварыла Аленка. У яго ў думках было сваё—турботнае і балючае. Яго радаснае захапленне, яго бурлівая ўзнятасьць наткнулася раптам на нешта халоднае, мулкае, што вырасла аднекуль з падсвядомай глыбіні яго піонэрскай істоты. Ён успомніў пра атрад, пра Вовачку Пенкіна, пра іхнія спрэчкі, і пачуў сябе злачынцам.

Ён ня каяўся, не, агонь яго не патух—агонь падагравала маленькая трэсачка-ручка, якая даверліва і падатна грэлася ў яго гарачай руцэ. Але цяжка было ад турботнай няўпэўненасьці, ад няведання таго, ці вялікі зрабіў ён праступак, ці праступак гэта наогул, як будуць караць за гэта яго, і ці будуць наогул караць.

У Максавай душы расло прыкрае, балючае мятушэнне.

Лес агарнуў іх пільна настарожнай цішынёй—здавалася, сочыць ён, цікуе за імі чорным поглядам нязлічоных вачэй, страшных у сваёй таёмнай нявіднасьці.

Чым далей ішлі, тым шчытней апляталі іх гэтыя чорныя погляды, калолі ледзянымі голкамі жудасьці, дабіраліся аж да самага трывожна прытоенага сэрца і ўзьнімалі ў нутры цені несьвядомага страху.

Аленка мацней ухапілася за Максаву руку.

— Макса! Ці баішся ты?

Макс адказвае наўмысна гучным бязрупатным голасам:

— Во... чаго-ж мне баяцца? Зараз выйдзем на шлях...

На шлях яны, вядома, ня вышлі. Праз нейкі час Макс абмацаў перад сабой густы калючы куст і спыніўся. Аленка палахліва прыціснулася да яго рукі.

— Ну, пойдзем, Макса, чаго ты стаў?..

— Мы сышлі троху са сьцежкі... Сюды трэба, налева.

Зноў нейкі куст. Зьвярнулі направа і ўпёрліся ў грубое караватае дрэва. Аленка зноў запытала дрыжачым голасам:

— Чаго ты, Макса? Пойдзем лепш... ну, пойдзем хутчэй...

Макс маўчаў. Макс ужо зразумеў, што заблудзіўся. Яго сэрца захлынулася хваляй пякучай горкасьці, ён раптам пачуў сябе адзіночым, усімі пакінутым і глыбока-глыбока пакрыўджаным. Мімаволі ў яго вырваліся поўныя балючай распачы словы:

— Аднаму ў лесе дрэнна... Адзін заўсёды заблудзіцца.

І ён успомніў атрад, успомніў Вовачку Пенкіна.

Аленка сударгава ўхапілася за яго.

— Я баюся... Макса, мне страшна. У мяне ногі баляць, я замарылася.

Макс знайшоў у цемры яе галаву і з нязграбнай пяшчотай пагладзіў яе.

— Ціху, Аленка, ня бойся. Ноч цяпер зусім кароткая. Улетку ноч бывае куды карацей, чымся дзень. Ужо зараз будзе відна. Сядзем во тут, пад дрэвам, і будзем ціхенька сядзець. Ты прытуліся да мяне, дык будзе цяплей. Во так... Сьпі, Аленка, ня бойся—я буду цябе пільнаваць. Ты сьпі...

— А ваўкоў тут няма?

— Ды не, ваўкоў няма. Ваўкі дзяцей малых ня крацяюць, бо дзеці ім таксама нічога ня робяць. Ваўкі зусім ня страшныя, я бачыў аднаго ў зьвярынцы. Прыгожы такі, калматы.

Чорны лес сьцеражліва прыціх і пільна сачыў за імі ліпучымі поглядамі сваіх нязьлічных вачэй.

Аленка спала моцным сном зморанага дзіцяці.

* * *

Адказны таварыш, самы адказны таварыш у горадзе толькі-што прыняў даклад самага адказнага сакратара і сядзеў адзін у строгім сваім габінэце, пахмура схіліўшыся над вялізным грудам службовых папер. У габінэце вісела магільная цішыня і ў ёй назоўліва і сумна зьвінела адзінотная мухіна.

Адказны таварыш быў сёньня ў дрэнным настроі.

Ціхенька, быццам пад лапай збродлівай кошкі, працвініліся дзьверы і ў шчэлку востра бліснулі гарачыя

вугалькі вачэй. Потым паказаўся нос, піонэрскі гальштук і, нарэшце, увесь піонэр-абдзёрты, растрапаны, з сьлядамі бяссонья і зморы на замурзаным твары. Ён уцягнуў за сабой нейкае маленькае чорнае зданьне, якое з радасным захапленьнем азіралася наўкола.

Адказны сьрдзіта зірнуў на нечаканую праяву.

— Вас хто ўпусьціў сюды?

Піонэр зрабіў некалькі крокаў наперад.

— Мы самі прышлі. У нас надзвычайна пільная справа... Вось яна, Аленка (ён шырокім махам рукі паказаў на чорнае стварэньне), яна ўцякла ад цыганоў. Я хацеў, каб узялі яе ў атрад, дык маю пропозыцыю ня прынялі... А яе б'юць там...

Адказны таварыш дасадліва перапыніў яго:

— Ну, дык што вам трэба тут, га?

Піонэр няўцямна разьвёў рукамі.

— Трэба-ж неяк прыстроіць Аленку... Я павінен зараз-жа бегчы ў лагер.

І, памаўчаўшы, дадаў:

— Яна яшчэ сёньня нічога ня ела.

Адказны таварыш дапытліва зірнуў на яго.

— Ты хто такі?

— Я—Макс... Максымаліст.

— Максымаліст?

Па твары адказнага таварыша прасьлізнуў прамень цікавасьці. Піонэр растлумачыў:

— Гэта так завуць мяне ў атрадзе... А ў яе ні бацькі, ні маткі—яна жыве ў дзядзькоў. Яны прымушаюць яе скакаць і заўсёды б'юць... Во, глядзіце, таварыш...

6 106855

Ён узяў у абедзве рукі Аленкіну галаву і, разам з Аленкай, падцягнуў яе да стала. Адказны таварыш мімаволі здрыгануўся : прашаптаў з ласкавым спачуваньнем:

— Дзетачка...

Аленка зрабіла на твары гордую самадавольную міну.

Самы адказны таварыш у горадзе пазваніў, і ў габінэт увайшоў самы адказны сакратар. Адказны таварыш сказаў:

— Зрабіце зараз-жа распараджэньне, каб прынялі гэту дзяўчынку ў дзіцячы дом нумар першы.

Потым дадаў:

— Накарміце яе.

Потым, падумаўшы, яшчэ дадаў:

— Выклічце аўтомобіль і дайце яго ў распараджэньне таварыша Максымаліста: ён паедзе на ім у піонэрскі лягер.

* * *

Было дужа весела і прыемна. Макс даехаў на машыне да самага лягера, і ўсе гэта бачылі, і ўсе абкружылі яго, і ўсе наперасьпехі распытвалі, што з ім такое здарылася.

Вовачка Пенкін усьміхнуўся, але ўсьмешка ня вышла такая, як у правадыра,—вышла ўсьмешка простая і нават трошачку вінаватая.

* * *

Макс сабраў усе кнігі, якія толькі знайшліся ў лягерах. У яго было многа агню і многа ўпартасьці—ён рашыў дамагчыся свайго, ён цьвёрда верыў, што незале ў кнігах павінна быць сказана, каб усе піонэры былі максымалістымі.

ОЙ, ЛЯЦЕЛІ ГУСІ...

1

Адам Барковіч, сарамліва ўсьміхаючыся, падышоў да паказанага яму ложка. У гэты момант галоўную ўвагу яго займаў кароткі белы халат, які нахінула на плечы яму спрытная востраносая санітарка. Гэты халат рабіў яго страшэнна нязграбным і сьмешным—прынамсі так здавалася яму самому. Наогул, усё тут было неабыклае, дзіўнае: няпрыемна рэзала погляд і не дала спыніцца воку яскравая бялосьць усяго, што знаходзілася ў памяшканні; сухі і нудны пах мэдыкамэнтаў ствараў уражаньне бяздушнай мёртвасьці і пустаты; а да ўсяго гэтага—напружна-ўедлівыя погляды хворых, якія нібы драцянай сеткай перагароджвалі дарогу.

Стася ляжала тварам да сьцяны. Барковіч сеў на табурэтку і асьцярожна дакрануўся рукой да яе худого пляча. Хворая з маруднай патугай перавярнулася і паказала чужы незнаёмы твар—цьмяны і няпрыгожы. Потым яна ціха ўсьміхнулася, і па гэтай усьмешцы Барковіч пазнаў сваю Стасю. Ён шчыра ўзрадаваўся і таксама ўсьміхнуўся—радасна, сьветла, на ўсю шырыню свайго буйнога твару.

— Ты прыехаў?

Стася падала яму тонкую сінява-бледную руку. Ён патрымаў яе, як нейкую надзвычайна крохкую рэч, і асьцярожна паклаў назад, на белую коўдру. Гэтае прыткненне пакінула няпрыемны халодны след—з мімавольным жалем Барковіч успомніў даўнейшыя Стасіны рукі, якія дужа яму падабаліся, якія прыемна было гладзіць і цалаваць.

Стася глядзела на яго з ціхай пакорнай радасцю. Ён падумаў, што трэба аб нечым гаварыць, і ні з таго, ні з сяго пачаў гаварыць пра восень.

— Ужо, Стася, мая пара надышла. Я цяпер цэлымі днямі шлындаю па нашых балотах і набіраюся восенскай сьвежасьці. Помніш?—мы з табой гаварылі... падае лісьце, радзеюць лясы, адкрываюцца далі... ідзеш, куды вочы глядзяць... далей, далей, бясконца... Забудзешся на ўсё, адчуваеш сябе вольным, шчасьлівым..

Ён на хвілінку змоўк і потым пахваліўся з простага дзяцінай шчырасцю:

— Надоечы я застрэліў двух зайчыкаў і лісіцу.

Ён весела зірнуў на Стасю і ўбачыў яе—смутную, халодную, з глуха запалымі вачмі, з выразам затоенай мукі на твары. Яна ўжо не глядзела на яго—яе хваравіта-застылы погляд увайшоў некуды ў глыб і забраў з сабой цёплыя аганькі радасці.

Барковіч зразумеў. Сьцеражліва насупіўшы бровы, ён азірнуўся наўкола, злавіў некалькі поглядаў хворых і ў кожным у ім убачыў адбітак таго, што сьвіцілася ў цьмяным Стасіным твары. А некаторыя проста і

выразна глядзелі на яго з едкай зайздрасьцю і няпрыхільнасьцю.

Барковіч зразумеў, успомніў, што хворага заўсёды мучыць чужое здароўе і сіла. Ён адчуў сябе вінаватым і змоўк.

Стася балюча ўсьміхнулася.

— Ну, гавары...

Потым дадала, быццам апраўдваючы сябе ці яго:

— Мне дрэнна зусім... Я, мусіць, памру.

Барковіч пачаў распытваць яе пра хваробу, пра лячэньне, пра дактароў. І чым больш гаварылі аб гэтым, тым ясьней і прасьцей рабіліся яго адчуваньні—зьяўлялася звычайная цікавасьць і заклапочанасьць. Ён пільна аглядаў яе змарнелы твар, яе худыя рукі, дзіваваўся з тае страшэннае зьмены, што зрабіла ў ёй хвароба, выказваў у простых словах сваё спачуваньне. нават не спачуваньне, а шчырыя сяброўскія развагі. Калі-ж яна з радасна-ўдзячнай усмешкай падала яму сваю руку, ён раптам адчуў, што гэта зусім лішняе, і спалохаўся, каб не давялося яе цалаваць. Ён зноў, як нейкую чужую крохкую рэч, патрымаў гэту руку і асьцярожна паклаў на коўдру. У гэты момант у яго вырасла нечакана-ясная думка аб тым, што ўсе гэтыя словы, якія ён толькі-што гаварыў сваёй Стасі, ён мог бы сказаць кожнаму хвораму чалавеку.

Зноў стала паміж іх нуднае цяжкое маўчаньне. Тады Стася, каб разарваць гэта маўчаньне, пачала гаварыць пра Сяргея.

— Ён часта прыходзіць да мяне і сядзіць тут доўга-доўга, пакуль ня выганіць доктар. Прыносіць мне но-

вья кніжкі і чытае па тры старонкі за раз: больш не даюць. Ён стараецца ўдаваць, што ня ведае пра мой стан, што ўсё добра... Але відаць... Часам ня ўтрымаецца і заплача... Сьмешны такі...

Яна робіць патугу гарэзьліва, як раней, усміхнуцца, але выходзіць толькі хваравітая грымаса. Барковічу зразумела: яна пачула яго настрой, яго холад, і таму памянула Сяргея. Так рабіла яна даўней—і даўней дасягала свайго. Барковічу і цяпер зрабілася прыкра, але зусім з іншай прычыны: ён ня любіў, ня мог без агіды глядзець на праявы людзкаго бяссьілья, і яго балюча ўразіла гэтая недалужная спроба кокецтва.

Ён адказаў залішне проста і дзелавіта:

— Я яшчэ ня бачыў Сяргея. Зараз пайду да яго.

Ён, мабыць, зрабіў нейкі мімавольны рух, бо яна раптам уся сграпянулася і ўпілася ў яго прагнымі, поўнымі блангання і страху, вачмі...

— Праз гадзіну будзе абход. Да абходу ў нас можна сядзець...

Барковіч ласкава ўсміхнуўся. Ён не хацеў крыўдзіць яе, і таму застаўся сядзець да абходу, застаўся лічыць цягучыя, нудныя, як у магіле, хвіліны. Адыходзячы, ён пацалаваў яе ў лоб, і яму чамусьці здалося, што ён пацалаваў нябожчыцу. Ён сам здзівіўся гэтаму адчуваньню і, нібы для таго, каб пераканацца, што гэта ілюзія, апошні раз зірнуў на хворую.

Стася глядзела на яго поўнымі сьлёз вачмі. У гэтых пакутных вачох была трагічна перамяшаўшыся сьмяротная роспач з ціхай палахлівай надзеяй. Ён пацала-

ваў яшчэ ў яе сухую вашчаную руку і, спакойна азірнуўшыся, вышаў з палаты.

Разам з тым, як скінуў Барковіч на рукі востраносай санітарцы свой белы нязграбны халат, ён фізічна адчуў, як скінуўся з яго плеч цяжар гэтай сумнай сустрэчы. Вышаўшы з больніцы, ён глыбока, вольна ўздыхнуў і з усмешкай падумаў:

— Больш не пайду ў гэты белы астрог.

2

Быў ужо вечар. Скрозь чорную слоту размашыста грузна сігаў Барковіч, шлёпаючы па лужынах сваімі грамазднымі чабатамі. Пацёкі дажджу абмывалі яго шырока адкрыты твар, але, як ні стараліся, не маглі змыць з яго сьвежую бадзёрую ўсмешку. Ён любіў восень і любіў горад. Ён з горадам жыў як зайздросьлівы палюбоўнік са сваёй нясувернай каханкай. Калі паміж іх паўставаў чарговы канфлікт калі чорны цень зрады атручваў іхную блізкасьць, тады ён уцякаў з гораду ў глухія нетры Палесься, каб у раскошных абнімках прыроды затапіць сваю крыўду, каб зрадай памсьціцца за зраду. А потым вяртаўся зноў, як блудны сын, як былы гаспадар.

На Савецкай сустракаліся людзі. Адны перабягалі мокрымі скукярэчанымі скакунцамі; іншыя—пад парасонамі—плюхалі з важнай павольнасьцю, як старыя баравікі. Сярдзіта, раздражнена роў, уцякаючы ад дажджу, аўтобус, агідна сьлюмачыліся асалавелья вітрыны, не запрашаючы, а адганяючы пакупцоў.

У сьветлых дзвьярах кіно-тэатру заўзята штурхаліся бязбілетныя падшывальцы, а простытуткі туяліся троху далей, на парозе сьвятла і мроку.

Барковіч прайшоў некалькі кварталаў па Савецкай— здзівіў не аднаго падарожніка сваёй высока ўзьнятай галавой з загадкава-ўсьмешлівым тварам, сваім расхрыстаным адзеньнем, сваёй размашыстай бязуважнай хадою,—завярнуў у цёмную бакавую вуліцу, потым у завулак, яшчэ ў сьляпы і брудны завулак і, нарэшце, спыніўся перад асьветленымі электрычнай лямпачкай дзвьярмі невялічкага рабочага клюбу.

Колькі хвілін Барковіч нярухома стаяў перад дзвьярмі, нібы разглядаючы іх, нібы прымерваючыся, як іх спрытней адчыніць.

Яму было сьмешна і весела. Фактычна, ён добра ведаў наперад, што зараз будзе, і добра ведаў, што ўсё гэта—недарэчнае, непатрэбнае. Ён сьмяяўся сам над сабой, яго забаўляў гэты мімавольны дзікі капрыз.

Барковіч падняўся па хісткіх, убога асьветленых сходнях, перайшоў праз невялічкую прытульную залю, праз калідор і трапіў у бібліотэку. Там стаяла важная, сухая ціша. За сталамі ўрачыста застылі пахмурныя чытачы, ля драўлянога бар'еру таемна і жвава шушкалі піонэркі, а за бар'ерам, сярод кніжных паліц, поркаўся невялічкі беленькі чалавечак.

Барковіч увайшоў за бар'ер, падышоў ззаду да чалавечка і моцна, па-сяброўску сьціснуў яго за плячо.

— Здароў, Сяргей!

Чалавечак абярнуў сваю белую сукрыстую галаву, і вочы яго—маленькія, сінія—загарэліся радасным

аганьком. Ён парыўчата схапіў Барковічаву руку і моцна яе страсянуў. Потым пачаў мятушыцца.

— Я зараз. Во, толькі хвіліначку. Пачакай, я зараз...

Барковіч з ласкавай усмешкай сачыў за ім, пакуль ён парадкаваў свае кніжкі, пакуль угаварваў нейкага цыбатага хлопца пабыць за яго ў бібліотэцы, пакуль даводзіў нешта ўпартым настойлівым піонэркам. Потым яны вышлі на вуліцу.

Сяргей пачаў пасьпешна, хапаючыся, нешта апавядаць, але Барковіч адразу яго перапыніў, быццам ён спецыяльна прышоў, каб гаварыць аб пэўнай справе.

— Во што, Сяргей. Я быў у Стасі. Я цяпер ішоў ад яе і зайшоўся па цябе.

Сяргей змоўк і старанна насупіў свае бялясыя бровы.

— Ты сёння прыехаў?

— Я прыехаў па тваёй тэлеграме.

— Як Стася?

Сяргей запытаўся ціха, няўпэўнена. Барковіч, у наругу яму, пачаў гаварыць з наўмысна-рэзкай адкрытасьцю:

— Стася дужа зьмянілася. Я ня думаў, што так далёка зайшла хвароба. Яна зусім страшная стала, я ледзьве пазнаў. Дужа няпрыемна глядзець. На ёй ужо відаць адбітак сьмерці. І яна сама ведае, яна добра ўсьвядоміла свой стан. Чакае канца...

Ён змоўк і настаражыўся. Цемра схавала ад Сяргея яго таемную ўсмешку—столькі-ж добрадушную, колькі едкую.

Гульня пачыналася.

Некалькі крокаў прайшлі моўчкі. Потым Сяргей загаварыў, перамагаючы хваляваньне.

— Я хаджу кожны дзень да яе, кожны дзень бачу гэту трагедыю. Каб я ўмеў хаваць праўду, каб пераканаць яе... а то-ж яна бачыць... Часам зьяўляецца ўсё-ткі надзея... сама сабой зьяўляецца—жыцьцё паўстае супроць цяжкой неабходнасьці... Яна тады жудасна-сьветлая, лятуценная. Успамінае, загадвае на будучыню. Тады з палкай дапытлівасьцю глядзіць на ўсіх і чакае, моліць аб падтрыманьні яе надзеі, аб заспакаеньні.

Ён на момант суняўся, нібы для таго, каб праглынуць даўкі клубок свайго хваляваньня, і скончыў няцвёрдым голасам:

— Мне цяжка бывае... Проста, ведаеш, ня ў сучерп... У мяне дужа слабыя нэрвы...

Барковічу здалося, што Сяргей гатоў заплакаць. Ён, як звычайна, гэта выклікала ў ім ня жаль, не спачуваньне, а нейкую незразумелую прыкрую злосьць, жаданьне мучыць, раструйваць. Ён гучна і зусім весела зарагатаў.

— Паміраць лягчэй, чымся быць прысутным пры сьмерці. Праўда, Сяргей? Я ледзьве вытрымаў сёньня дзеве гадзіны. Гэта надзвычайна нудны абавязак...

Сяргей перш маўчаў, нібы спалоханы жорсткім сьмехам Барковіча, а потым ледзь чутна прашаптаў:

— Яна твая жонка.

Барковіч спакойна згадзіўся:

— Праўда, яна мая жонка.

Яны вышлі на Савецкую вуліцу. Каля гастрономічнае крамы Сяргей зноў замятушыўся.

— Пачакай, я куплю чаго на вячэру... Віна куплю... Нам трэба многа з табой гаварыць. Да мяне пойдзем, добра?

Барковіч з цвёрдым сьмяшком адказаў:

— Пойдзем у сад

— У сад?

Сяргей няўцямна ўзьняў на таварыша свае наіўныя сінія вочы, але зараз-жа схаянуўся і моўчкі падаўся ў той бок, дзе быў гарадзкі сад.

3

Яны абодва аднакава не разумелі, што ім тут трэба, у гэтай глухой няпрытульнай цямноце бязлюднага саду. Яны аднакава не разумелі і таго, які сэнс маюць усе гэтыя дзіўныя, поўныя вострага напружаньня сустрэчы, якія моральна цяжараць іх і якіх яны ўсё-такі шукаюць з прагнай настойнасьцю.

Дождж ня ўціхаў. Ён прыгоена шамацеў, схаваўшыся ў вецьці зьлітых цемраю дрэў, а па адкрытых дарожках ляскаў з падкрэсьленай сьмеласьцю, быццам дражніўся, палохаў жорсткімі ўдарамі сваіх сьцюдзёных струменьняў. Прыбітыя дажджом дарожкі цьмяна сьвіціліся ў цемры чорна-сталёвым глянцам.

Было сьлізка, мокра. Ужо даўно ў абодвух наскрозь праякля адзежа, абодвум было сьцюдзёна. Барковіч, адчуваючы нейкі гульлівы задор, яшчэ вальней расхрыстаў сваю вопратку, яшчэ вышэй узьняў свой

бэдзёры ўсьмешлівы твар, а Сяргей стуліўся ў дрыжачы камочак і здаваўся зусім маленькім, ледзьве прыметным.

Ішлі моўчкі. Балюча гняло гэтае востра-напятае маўчаньне (удвух заўсёды цяжка маўчаць), але не лягчэй было і знайсці пачатак гутаркі. Абодвум ясна было, што ў гэтых дзікіх абставінах, у гэтай чорнай самоце прыдзецца гаварыць аб нечым важным і неадступна-патрэбным.

Зусім неўзаметку яны сышлі з галоўнай алеі і пачалі блудзіць па вілаватых бакавых сьцежках, часта натыкаючыся на мокрыя дрэвы, на кусты, на садовыя лаўкі. Раптам Барковіч спыніўся і ўзяў за плячо Сяргея.

— Стой! Чакай... Во тут, на гэтай лаўцы мы першы раз цалаваліся са Стасяй. Яна была тады зусім маладая. Яна была дужа прыгожая. Праўда, Сяргей, га? Ты помніш? У яе былі надзвычайна жвавыя і хітрыя вочкі. Калі я браўся іх цалаваць, яны так сьмешна бегалі, быццам хацелі ўцячы, схвацца... Ха-ха!.. Ты заўважыў, якія сталі цяпер яе вочы? А вусны... Яе вусны тады былі зусім дзіцячыя—задорныя і сьмяшлівыя... Яна і цалавалася неяк па-дзіцячаму—выстаўляла трубочкай вусны, заплюшчвала вочы і чакала... Ха-ха!..

Ён каротка перарваў сьмех і змоўк. Гэтай нечаканая паўза была пасткай Сяргею—ён ня мог вытрымаць яе напружнасьці, ён павінен быў загаварыць. І ён азваўся голасам загнанага зьвярка:

— Я помню Стасю тады... Яна была прыгожая... так, прыгожая...

Зноў маўчаньне. Яны селі на мокрую лаўку, і тады Сяргей раптам сказаў нейкім новым, глыбока прачулым голасам:

— Адам! Ты ня любіш Стасю...

Барковіч, быццам і ня чуўшы яго, гаварыў сваё:

— Э маладосьці ў яе было надзвычайна прыгожае цела. Такое цела бывае ў рэдкай жанчыны. Тут, на гэтай лаўцы, я першы раз пры сьвятле месяца ўбачыў яе сьвежыя дзявочыя грудзі...

— Адам!..

Сяргей больш ня вытрымаў—ён, як няпрытомны, уцупіўся кіпцямі ў руку Барковіча, сударгава драпаў яе і ні-то плакаў, ні-то дзіка пішчэў ад злосьці. Барковіч спакойна і цьвёрда зазначыў:

— Я дужэйшы за цябе—я магу цябе задушыць.

Тады Сяргей стуліўся ў камочак і сьціх. Барковіч таксама маўчаў.

Ён прыслухаўся да сваіх адчуваньняў і заўважаў, што ў яго ранейшы добрадушна-гульлівы настрой уліваецца хваля едкай прыкрасьці і раздражненьня. Яму захацелася ўстаць і пайсьці ў чорную мокрую цемру, схавацца і ад Сяргея, і ад Стасі, і ад усіх, хто памкнецца так ці іначай увайсьці ў яго жыцьцё. Ён ужо хацеў быў падняцца з лаўкі, але якраз у гэты момант загаварыў Сяргей. Яго голас быў жудасна-слабы, разьбіты.

— Адам! Я любіў Стасю больш, як ты. Ты ня ўмееш любіць—ты шчасьлівы... Ты вось цяпер ня любіш яе, як яна хвора, ты вясёлы, а я люблю больш, як калі... Я ня веру, што яна памрэ... Гэта-ж... гэта-ж

зусім немагчыма... Як гэта... яе ня будзе... Стасі..
Не, не... Няпраўда! Гэта—няпраўда!..

Ён амаль-што плакаў, ён ледзьве здолеў стрымаць сябе, каб гаварыць далей.

— Я люблю яе ня так, як ты. Ты па-звярынаму... А мне нічога ня трэба, маё шчасце ў тым, што я люблю... Слухай, Адам, я даўно хацеў сказаць табе... Ты, можа, думаў што-небудзь пра мяне... людзі многа казалі... Во што, Адам, я нічога ня меў з тваёй жонкай... Ніколі... Ты верыш мне? Верыш?

Барковіч маўчаў. Сяргей нахіліўся бліжэй да яго і зашаптаў—сълёзы не давалі яму гаварыць:

— Ведаеш, Адам, аб чым мы больш за ўсё гаварылі цяпер, калі я прыходзіў да яе, да хвораі? Мы заўсёды ўспаміналі цябе, мы аб табе гаварылі. Я казаў ёй, што ты страшэнна заняты, што ты-б напэўна прыехаў, каб меў магчымасць. Яна была тады спакайней... Адам, чуеш ты?—я ніколі і не падумаў нічога благога. Ці верыш ты?

Барковіч паволі, насъмешліва працягнуў:

— Прызнаньні над сьвежай магілай...

Тады Сяргей ускочыў і закрычаў гістэрычным прарэзьлівым голасам:

— Ты брэшаш! Ты ня хочаш, каб яна памерла! Няпраўда! Ты любіш яе... ты любіш... любіш!..

Голас яго недалужна сарваўся, і ён зноў зашаптаў:

— Адам! Пойдзем заўтра да яе разам. Добра? Трэба так рабіць, каб ёй больш спакою было, больш радасці... Яна паздаравее.

Барковіч бязуважна азваўся:

— Я зараз паеду.

Гэтыя словы, відаць, страшэнна ўразілі Сяргея. Ён нэрвова падхапіўся, хацеў спачатку прарэчыць, потым стрымаўся, зноў звіўся ў дрыжачы клубчак і, нарэшце, выгаварыў з наўмыснай едкасьцю:

— Ты баішся застацца?

— Ня хочу.

Барковіч раптам узяў звычайны дзелавы тон:

— Узатры, Сяргей, запалку—я пагляджу на гадзіннік.

Сяргей слухмяна дастаў з кішэні запалкі і пачаў перці адну за адной. Карабок быў волкі, дрыжэлі рукі, і ў яго нічога ня выходзіла.

— Эх ты, няўмека!

Барковіч адабраў у яго запалкі і засьвяціў.

— Засталася гадзіна да цягніка. Мне трэба ісьці.

Сяргей сударгава схапіў яго за руку.

— Адам! Няўжо ты пакінеш яе? Няўжо табе ня шкода? Яна-ж твая жонка, ты-ж кахаў яе, ты і цяпер кахаеш... ты павінен кахаць, ты ня зьвер...

Барковіч моўчкі падняўся з лаўкі. Тады Сяргею раптам адкрылася нешта зусім новае, аб чым ён раней ня думаў.

— Адам! Я разумею... Я ведаю... Ты кахаеш другую... у цябе ёсьць жанчына... Гэта праўда? Адам, гэта праўда?

— А ты што, зайздросьціш?

Барковіч гіронічна засьмяяўся. Потым узяў абедзьвюма рукамі Сяргея за плечы, моцна сьціснуў і праказаў сухім сталёвым голасам:

— Сяргей! Ці думаў ты калі-небудзь, што ў нас усё гэта можа нядобра скончыцца... га?

Сяргей вінавата замятушыўся.

— Як гэта скончыцца?.. Я не разумею... Я зычу табе добра, Адам, я нічога ня маю супроць цябе...

— Ну, добра, пойдзем.

Яны пашлёпалі па цёмных сьлізкіх дарожках. Пры выхадзе з саду промень сьвятла, прыляцеўшы з вуліцы, на момант вырваў іх з цемры, і Барковіч убачыў скурчаную ўбогую постаць Сяргея, з панура схіленай галавой, з бязьмежна-балючым сумам на твары. Ён ласкава ўсьміхнуўся і ўзяў яго пад руку.

— Мы, Сяргей, скоро з табой сустрэнемся. Ведаеш што? Прыяжджай да мяне—у нас там надзвычайна добрае паляваньне.

А сам у гэты момант падумаў:

«Нашто гэта ўсё? Нашто гэта новая непатрэбная сустрэча?».

Сяргей сумна адказаў:

— Я не паляўнічы... я не страляў ніколі.

— Ну, усёроўна—так прыяжджай.

— Можа прыеду.

Яны ўвайшлі ў змрочныя гарадзкія вуліцы. Дождж ужо сьціх, але горад плакаў яшчэ апошнімі скупымі сьлязьмі. На скрыжаваньні вуліц Барковіч спыніўся.

— Мяне праводзіць ня трэба. Ідзі дахаты.

— Ты не застанешся?

— Які ты сьмешны... Бывай!

Як ужо разышліся, Сяргей раптам спыніўся і крыкнуў:

— Адам! Калі што—я тэлеграфую табе...

— Прыяжджай на паляваньне!

І кожны пашоў сваёй дарогай.

4

Поезд яшчэ досьвіта прышоў на маленькую, забітую ў лясы і балоты палескую станцыю. На брудным станцыйным двары стаяла некалькі сялянскіх вазоў, і нехта з цемры лена азваўся: «Куды вам, таварыш?»—але Барковіч рашыў пайсьці пеша. Ён заўсёды хадзіў пеша са станцыі, а сёньня-ж чакала яго яшчэ асаблівая асапада: ён будзе адзін, у дзікай палескай глушы сустрэць таемна-прыгожае восенскае сьвітаньне.

Ён ідзе па добра вядомай грэблі праз дзікі, поўны чароўнай маўклівасьці лес. Перад раньнем ноч стала яшчэ чарнейшая, а цішыня такая напятая, вострая, што выразна чуваць, як капаюць недзе ў нявідную лужынку дробныя кроплі—сьляды нядаўнага дожджыку. Але ў гэтай згусьцелаі начы абыклае вуха ловіць ужо прыметы блізкага раньня—ужо нават цьвіркнула недзе руплівая птушачка, а над галавой праляцеў нехта вялікі і важкі, мабыць, сама варона. І раптам усю істоту ахапляе пачуцьцё сьвежасьці, турботна-ўзнятага напружаньня сіл. Зрок востра ўпінаецца ў цемру, і, здаецца, што там вылучаюцца ўжо няясныя абрысы дрэў. Гэта, мабыць яшчэ толькі ілюзія.

Ні з таго, ні з сьця перад вачмі вырастае вялізны разлапісты пень, за ім карабаюцца рэбры гнілога кар-

ча, а далей, сярод дрэў, цьмяна бліснула лужына. Барковіч глядзіць угару, і па твары яго распаўзаецца шырокая—з лапаць—усьмешка,—там, паміж дзвюх сьцен высокага лесу, лягла цьмяная сталёвая паласа: ужо прачнулася неба. Спалоханы мрок пачынае мітусіцца дрыготнымі хвалямі і паказваць прадметы ў розных фантастычных праявах: там воўк прытуліўся за дрэвам, там стаіць нейкая купка людзей, там шыгнуў зайчык з-пад елкі, там разявіла ляпу нейкая зубатае страшыдла.

Барковіч становіцца сярод грэблі, пільна ўглядаецца ў гэтыя чароўныя жарты сьвітання і раптам пачынае голасна рагатаць, так што па ўсім лесе разлягаецца звонкае рэха.

Якое сьвежае, якое магутнае адчуваньне!

Восенскі дзень млява, быццам нехаця, займае свой кароткавечны пасадак. Яшчэ доўга стаіць шэры расплыўчасты змрок, яшчэ доўга хаваецца ён у прытульных закуцьцях дзікага лесу. Але вось перарваўся лес, адкрылася шырокая балоцьвеная паляна і за ёй, на пасечаным рэдкімі дрэвамі небасхіле, ірдзее халодна-ўрачыстае пышнае зарава.

Што можа быць прыгажэйшага за гэтага вялічна-глыбокага восенскага ўсходу? Што можа вастрэй абураць нутро чалавека адвечным імкненьнем, прагнасьцю да жыцьця, што можа жывей заклікаць яго ў бязьмежна-чыстыя далі, што можа мацней прымушаць яго ў малельным экстазе кінуцца долу і абнімаць, цалаваць гэту сьвятую зямлю, гэтыя любія, слаўныя залатыя лісточкі?

Барковіч стаяў тут, пакуль ня ўсплыло на неба сьцюдзёна-барвянае сонца, пакуль не рассыпала ў лесе сваіх дарагіх бурштынавых кропель. Тады ціха, паволі, ніба зачарованы, пасунуўся далей, насустрэчу сьвежым ірдзяным праменьням.

Падышоўшы да хутара, дзе быў яго выпадковы прытулак, Барковіч чамусьці прыстоіў, з хвіліну падумаў аб нечым і, крута завярнуўшыся ў бок, пашоў абходам па дробным капкаватым хмызьняку. Мінуўшы хутар, ён зноў узышоў на дарогу, сьцеражліва азірнуўся назад і пасігаў далей пасьпешнымі энэргійнымі крокамі.

Праз колькі хвілін наперадзе паказалася вёска. Чорныя карузлыя хаткі, яшчэ бяднейшыя, яшчэ бруднейшыя дворныя будынкi і высокія стромкія азяроды. На краю вёскі адзін большы за іншых з гонтавай страхой будынак—гэта вясковая школа. Барковіч рашыў адразу пайсьці туды, нават не пабыўшы ў дварэ. Такі быў настрой, што хацелася рабіць якраз тое, чаго ня робяць звычайна.

У клясе ішла лекцыя. Барковіч сьмела, як гаспадар, увайшоў у кватэру настаўніцы, пахадзіў троху па яе невялічкім пакоі, з цёплым здавольнем азірнуўся наўкола—як тут знаёма ўсё і як тут ціха, прытульна!—сеў на крэсла і стаў чакаць. Праз хвілін пяць прыляцеў выбух бязладнага шуму, за дзьвярмі пачуўся звонкі па-дзяцінаму раздражнены голас, дзьверы расчыніліся—і ў пакой увайшла настаўніца. Яна ўбачыла Барковіча і спынілася ў парозе—ні-то радае, ні-то зьдзіваванае. Каб схваць сваё раптоўнае ўзрушэньне, яна ўзяла жартліва-сярдзіты тон:

— Яксе вы маеце права заходзіць без запытання ў чужую кватэру!

Барковіч, не ўстаючы, працягнуў сваю шырокую цяжкую руку—яна з комічнай сьдэражлівасьцю падыхла і падала сваю, але зараз-жа вырвала, быццам спалохаўшыся яго гарачага поціску. Барковіч добрадушна сьмяяўся.

— Ня злуйся, Тацяна, табе гэта зусім не да твару.

Яна пачала нешта перакладаць на стале, нечага вышла з пакою, вярнулася зноў, прапанавала есьці яму і ўвесь час старанна хавала ад яго свой хісткі, няўпэўнены погляд. Ён з тонкай усмешкай сачыў за ёй, ён добра ведаў, што будзе так аж датуль, пакуль ён не раскажа пра горад, пра Стасю. Сама яна не запытае—о, не!—да гэтага яна ня дойдзе, яна ніводным словам, ніводным рухам не пакажа, што гэта яе цікавіць!

Барковіч пачынае ліквідацыю гэтага неўразуменьня. Ён спакойна, дзелавіта заяўляе:

— Я толькі-што з цягніка. Быў учора ў Стасі, у больніцы. Ёй зусім дрэнна. Магчыма, што скоры памрэ.

Яна як мага стараецца зрабіць хмуры незадаволены твар і, калі ёй гэта ўдаецца, з сьрдзітым дакорам кажа яму:

— Як табе ня сорамна—у такім стане кідаць яе... Што ты за чалавек!..

Барковіч моўчкі глядзіць на яе і думае:

«Якая бязьлітаснасьць у гэтых самак! Яна-ж надзвычайна рада, што дзеля яе мужык кінуў сваю паміраючую жонку».

Ён падыходзіць да дзяўчыны і, каб бяз слоў паказаць, што яны добра адзін аднаго разумеюць, пшчотна абнімае яе за плечы. Яна, хітруньня, адпіхае яго.

— Ідзі ты... зьвер...

Барковіч адыходзіцца, зазірае ў акно, на нудны пакалупаны гарод, і раптам адчувае цяжкую змору. Вочы пачынаюць зьліпацца, і ўсё цела цягне да долу нейкая магутная тупая сіла. Ён адварочваецца да акна і з усёй сілы стараецца гаварыць вясёлым жартлівым голасам:

— Ведаеш, Тацяна, што я зраблю? Я буду ў цябе адпачываць... добра? Ты ідзі ў класу на заняткі, а я буду спаць. Я за ўсю ноч і вокам ня зьвёў.

Яна ў першы раз падымае на яго свой погляд (вядома, сярдзіты яшчэ) і незадаволена адказвае:

— Есьці трэба раней.

Барковіч бурна рагоча і зноў абнімае яе. Яна цяпер ужо не бароніцца. Не бароніцца нават і тады, калі ён моцна, з запалам яе цалуе.

На апошняй лекцыі ў школе ў той дзень быў вялікі гармідар. Узняў яго, як і зазвычай, Барковіч. У той час, як дзеці старанна грызлі алоўкі, разьвязваючы нейкую дужа няўдалую задачу, ён раптам уваліўся ў класу—заспаны, усклычаны, з нязграбнай, яшчэ зусім санлівай усмешкай на твары. У той самы момант разляцеліся ўсе межы закону і парадку—дзеці, як няпрытомныя, паўскакалі з месц і з радасным крыкам абкружылі Барковіча.

— Дзядзька Адам! Дзядзька Адам! Пойдзем у лес!..

— Аўтух зайца ўчора забіў... во які, далібог!..

— У Прыгорку ліса бачылі...

— А журавін колькі ў Чорным маху!..

— Дзядзька Адам! Дзядзька Адам!

Настаўніца няўцямна глядзела на нечаканы бунт сваіх выхаванцаў і ніяк ня ведала, што ёй рабіць. Спрабавала злавацца, але нічога ня выходзіла: з-пад злосна насупленых броў яе вочы ўсёроўна блішчэлі шчаслівай гордасьцю і здаволеньнем: ёй падабалася, што дзеці любяць Адама.

Баркавіч раптам зрабіў урачысты выгляд і агаласіў:

— Сеньня заняткі скончаны. Гайда па хатах!

Але гэта ўжо вышла звыш меры, і настаўніца ўсур'ёз раззлавалася. Яна так строга крыкнула на сваіх вучняў і такі страшэнны погляд кінула на Баркавіча, што яму нічога больш не выпадала рабіць, як толькі вінавата стуліцца і разам з вучнямі рэтыравацца на заднюю лаўку. Для аднаўленьня і замацаваньня свайго аўторытэту настаўніца колькі хвілін яшчэ мучыла вучняў, але-ткі, нарэшце, пусьціла, і яны з падвойнай энэргіяй узьнялі ранейшы гармідар.

Кляса спусьцела. У раптоўнай цішы мякка расталі адгалоскі дзіцячага сьмеху і крыку. З-за вокан плылі ўжо смутныя вячэрнія цені—яны ўлівалі ў пакой асаблівую нейкую, цягуча-дрымотную прытульнасьць.

Настаўніца папарадчыла на стале вучнёўскія сшыткі і села ля акна, пусьціўшы некуды ў чорнае поле свой цяжкі, змораны погляд. Баркавіч пільна ўглядаўся ў яе твар, сачыў за тонкімі, ледзь прыметнымі зьменамі, якія рабіў у ім наплываючы змрок. Ён ніколі ня бачыў

у яе такога глыбока-сур'езнага твару, такога панурага, сумнага і нават стараватага. Пачынала здавацца, што гэта не яна, што гэта нехта другі. І гэты другі то выдаваў некім абсалютна чужым, незнаёмым, то неадрыўна блізкім і родным, радней за маці, радней за сястру.

Барковіча пацяшала гэта свавольная гульня фантазіі, і ён наўмысля не хацеў парушаць маўклівай цішы, якая глуха лунала ў пакоі. Яго спакойнаму назіраньню, аднак, перашкодзіла нястрымная гарачая хваля пяшчоты, якая раптам узьнялася ў яго нутры, якая з непераможнай сілай пацягнула яго да гэтае смутнае задуменнае дзяўчыны. Як і зазвычай, пачуцьцё яго вылілася ў шчырае і троху недарэчнае парываньне. Ён падышоў да дзяўчыны, стаў перад ёй на калены, абняў яе стан і з гульлівай усмешкай зазірнаў у яе глыбокія вочы.

— Тацяна! Нам павінна быць добра... Сапраўды...

І з нейкім па-дзяцінаму радасным сьмехам ён схаваў свой твар у яе на каленах.

Дзяўчына чамусьці ўздыхнула і пачала пяшчотна гладзіць яго валасы.

5

Гэта было тымі днямі, калі над Палесьсем—над бяскрайным прасторам пажоўклых лясоў, над чорнымі лапінамі застылых балот, над спяхмурчэлымі, сіня-халоднымі рэчкамі, над счарнелым чаротам і жорсткім аголеным лазьняком, над пустымі пясковымі грудамі,

над убогамі хаткамі паляшукоў, над жоўтымі, бурымі шэрагамі глустых восенскіх азяродаў,—над усім гэтым адвечна-дзікім панурым царствам высокімі стройнымі ключамі ляцелі гусі.

Ляцелі гусі, сьпяшаліся. У гонкім іх лёце, у клапатлівым, надрыўнарадасным клёкаце іх адчуваўся магутны разгон стыхійных імкненняў, вечных, як сьвет, непераможных, як жыцьцёвая сіла.

Куды? Чаго? Дзе канец, дзе мяжа гэтага лёту? Дзе той дзівосны зачарованы край, поўны сонца і радасьці, поўны невядомага хараства, куды цягне іх гарачае, непакойнае сэрца?

І ці ёсьць ён наогул дзе-небудзь гэты нябачаны край? Хто даляціць да яго, хто яго ўбачыць?

Усёроўна!.. Наперад! Далей! Больш разгону, больш сілы! Перад вачмі-ж такі раздольны прастор, такая шырокая, сьвежая воля, такая прывабная, вострая невядомасьць! Хай будзе, што будзе! Толькі—наперад, далей, далей...

Ляцелі гусі. Гонкія, плаўнакрылыя. За гусямі ляцеў чалавек—лёгкімі думкамі, шчымлівымі парываньнямі, ляцеў у дзівосны нябачаны край, шукаў сонца і радасьці, шукаў невядомага шчасьця.

Хто ўбачыць той край? Хто пазнае радасьць тую і шчасьце?

Ой, ляцелі гусі...

Барковіч з Тацянай упярышыню сёлета пачулі гусей, як варочаліся з свае звычайнае нядзельнае праходкі

па бясконцай палескай грэблі. Барковіч адразу знайшоў у высокім небе жывы рухавы трохкутнік і парывчата схапіў за руку сваю спадарожніцу.

— Вунь яны! Вунь яны!.. Бачыш?

Потым узняў угару свае рукі, быццам вітаючы далёкіх вандроўцаў, і закрываў, як няпрытомны:

— Го-го-го!..

Колькі хвілін ён так і стаяў, нібы застыгнуўшы ў сваім напружаным парываньні, з гарача распаленымі вачмі, з хмельнай усмешкай на твары. Ён увесь прасякнуўся дзіка-магутным імкненьнем, ён гатоў быў, здаецца, кінуць усё, сарвацца з зямлі і паляцець туды, за гэтым жывым мякказвонным трохкутнікам—у свет, у прасторы.

Таяна стаяла поплич, глядзела на яго (ён быў цяпер надзвычайна прыгожы) і з няпрыемнасьцю адчувала, што ён зусім забыўся цяпер на яе, што гэта раптоўнае захапленне вымела з сэрца яго ўсе звычайныя пачуцьці, як вымела з галавы яго ўсе звычайныя думкі. Нешта падобнае да зайздрасьці шавальнулася ў ёй, і яна з рэзкай настойнасьцю пацягнула яго за руку:

— Ну, пойдзем ужо.

Барковіч з патугай адарваў свой погляд ад далёкага, ледзьве прыметнага ў небе трохкутніка і моўчкі пашоў па дарозе. На твары ў яго яшчэ плавала радасна-светлая задуменнасьць.

Яны падышлі да хутара, на якім кватараваў Барковіч. Ля варот стаяў гаспадарскі сын—хлопчук гадоў у шаснаццаць,—ён з пільным чаканьнем углядаўся ім на-

сустрэчу. Барковіч адразу сьцяміў, што ёсьць нейкая навіна і прысьпяшыў ход.

— Што, Апанас?

— Вам тэлеграма прышла. Там, у хаце, ляжыць на сталі.

Тацяна сказала, што пачакае, і Барковіч зьнік у варах. Праз хвіліну ён вышаў назад, трымаючы ў нязграбна выстаўленай наперад руцэ шэры тэлеграфны блянк. Ён у замяшаньні глядзеў на паперку і ўсьміхаўся нейкай нявыразнай усьмешкай: ні-то вінаватай, ні-то добрадушна-пагадлівай.

Тацяна дрыжачымі пальцамі разгарнула паперку і прачытала:

«Стася памірае. Прыяжджай.

Сяргей».

Барковіч дапытліва зірнуў у яе шэрыя вочы, але яна схавала сваё сапраўднае пачуцьцё пад маскай хмурай турботнасьці.

— Калі будзе цягнік? Толькі заўтра... Заўтра а дзесятай гадзіне. Раней няма. Мы пойдзем да мяне... Табе ня трэба цяпер быць аднаму.

Барковіч ахвотна згадзіўся. З кожнай хвілінай ён усё жывей і жывей адчуваў нейкі лёгкі, задорна-ўзьняты настрой, нейкую бяспрычынную рызыку, расхадваньне. У кожнага чалавека бываюць такія хвіліны, калі, выбіты з каляіны якім-небудзь надзвычайным выпадкам, ён з балючай слодыччу парывае ўсе абыклявы моральныя сувязі і становіць сябе нібы вонках ад усяго жыцьцёвага поступу. Тады ўжо бывае ня распач, а

вострае, хваравітае адчуваньне асабістае волі, шырокіх асабістых магчымасьцяў. Тады чалавек можа зрабіць самы нязвычайны і недарэчны ўчынак.

Ужо зьвечарэла, і яны, прышоўшы ў школу, адразу запалілі сьвятло. На маленькай канапцы ля грубкі быў іх аблюбёны куточак. Тацяна заняла сваё месца і сядзела моўчкі, ня спускаючы з твару сур'ёзнага, турботнага выразу.

Барковіч прыслухваўся, як расьце ў ім тое лёгкаўзнятнае пачуцьцё, што занялося пасья тэлеграны. Ужо цяжка было стрымаць гэтае пачуцьцё, яно патрабавала нейкага выйсьця, штурхала на нейкі гарэзны ўчынак. Ён узяў абедзьвюма рукамі Тацяніну галаву, абярнуў да сябе яе хмуры, насуплены твар і, востра зазіраючы ў вочы, сказаў ёй:

— Чаму ты ня радуешся, Тацяна? Ты можаш радавацца, ты павінна... Будзь сама сабой... Гэта лепш, што яна памрэ... Ты ведаеш...

Яна густа пачырванела, але не адказала нічога. Толькі нецярпліва вырвала з яго рук сваю галаву ды балюча, да крыві, прыкусіла губу.

Ён загадкава ўсьміхнуўся і, памаўчаўшы хвілінку, азначыў:

— Я, Тацяна, нікуды не паеду...

Яна рэзка абярнулася да яго і зірнула проста ў твар яму доўгім уедлівым поглядам. У шэрых ненатуральна бліскучых вачох яе Барковіч убачыў цэлы вихор розных супярэчлівых пачуцьцяў: там халодная злосьць мяшалася з палкаю радасьцю, там балючы

дакор пераплятаўся з глыбокай, шчырай удзячнасьцю.
Яна ледзь чутна прашаптала:

— Нашто так... ня трэба... Едзь туды... заўтра ўраньні...

Барковіч паўтарыў тое, што некалі сказаў быў Сяргею:

— Паміраць лягчэй, чымся быць прысутным пры сьмерці. Надзвычайна нудны абавязак... і лішні...

Яна здрыганулася—ні-то ад спалоху, ні-то ад агіды.

— Ты хочаш, каб яна памерла.

— Я кахаю цябе... Ты таксама ждзеш яе сьмерці.

Тацяна зноў упяла ў яго свой напружаны погляд. Цяпер было ў ім поўна цяжкага неўразуменьня і страху. Так звычайна глядзіш на невядомага чалавека, якога першы раз сустрэнеш дзе-небудзь у дзікім, бязлюдным кутку. Што ён хавае пад сваім абліччам? Ці не чакае ён толькі зручнага моманту, каб цябе загубіць?

А Барковіч спакойна ўсьміхаецца шырокай, ветлай усьмешкай. Яго ясныя вочы так цёпла, так мякка ахінаюць сваім пяшчотным сьвятлом, так прыемна лашчаць, саграюць. Яго вочы гавораць бяз слоў, што ён сапраўды кахае, што яму можна верыць.

На Тацяніным твары страх і неўразуменьне аддаюць месца цёплай прыязнасьці—яна бярэ сваімі маленькімі ручкамі вялізную Барковічаву лапу, гладзіць яе і пачынае даверліва ўсьміхацца. Вочы яе раптам робяцца волкімі і бліскучымі з іх адна за адной капаюць буйныя сьлёзы. Яна не хаваецца з імі, нават не выцірае вачэй—сьлёзы цякуць, а яна ўсьміхаецца і з даверлівай ласкай

глядзіць на Барковіча. Барковіч раптам кідае сваю спакойную нярухомасьць, прыцягвае да сябе дзяўчыну і горача цалуе яе мокры, абліты сьлязьмі твар. Яна хліпае, як дзяцёнак, і жаліцца:

— Ты і мяне так... потым... калі захварэю...

Ён суцяшае яе:

— Што ты, Тацяна? Ты такая здаровая... Мы з табой будзем заўсёды разам...

Яна сударгава прыціскаецца да яго і шэпча ў гарачым забыцьці, у няпрытомнасьці:

— Ня едзь... Нікуды ня едзь... Я ня пушчу... Ты будзеш са мной... Хай сабе, хай памірае... я ня люблю яе...

Барковіч слухае і сам сабе ціха ўсьміхаецца:

«Якія бязьлітасныя гэтыя самкі!»

6

Пашлі потым марудныя чорныя дні, скрозь якія так нудна цягнуўся бясконцы ланцуг неадчэпна-турботных думак і разважаньняў. Гэтыя дні выпілі ў Тацяны многа жыцьцёвае сілы—яны глыбока ўціснулі і абвялі хваравітай сінню яе шэрыя вочы, яны паклалі на вусны ёй рэзкую пячатку затоеных мук, яны разлілі па твары яе нездаровую бледнасьць.

Страшная жудасная неведомасьць... Перад ёй стаіш, як перад грозным судом, з халодным жахам перабіраючы чорную чараду сваіх мімавольных грахоў. Яна сама родзіць іх, гэтая таемная неведомасьць. Яна з ліхамысным падступствам выклікае нядобрыя думкі.

лятуценні, яна зманліва раскрывае прасторы для злачыннае радасьці. А потым глядзе суровым дакорам, узьнімае ў душы балючае мягушэньне, ад якога няма куды дзецца, ад якога нялюбым робіцца ўсё жыцьцё, увесь сьвет.

З гораду няма ніякае весткі. Няўжо яшчэ цягнецца тое страшное марудлівае згасаньне? Няўжо яшчэ ня прышоў канец? Яна хоча гэтага канца, яна чакае яго з палкай нецярплівай надзеяй. Дрэнна гэта, дзіка і жорстка. Яна ведае, яна-ж так цяжка мучыцца. Але—хай сабе! Яна больш ня хоча сябе падманьваць, яна прызнаецца перад сабой у сваіх злачынных думках і пачуцьцях.

«Будзь сама сабой»...

А Барковіч цэлымі днямі цягаецца са сваёй стрэльбай. Балазе яму, ён знаходзіць добрае сабе заспакаеньне. Кожны вечар ён прыходзіць сьвежы, вясёлы, з добрадушной усмешкай, з яснымі, як у дзіцяці, вачмі. Тацяна сустракае яго бледная, устурбаваная. Яна кожны раз з трывогай чакае ад яго жаданае весткі. А ён ставіць у кут сваю стрэльбу, сядзе перад ясна палаючай грубкай, шырока раскідае грамоздныя свае чабаты і, паціраючы рукі, апавядае пра ўсякія дробныя здарэньні, якія трапіліся на паляваньні. Часта прыносіць ён зайца або ліса—кладзе каля сваіх ног і ў часе гутаркі раз-по-раз нагінаецца, каб з замілаваньнем паглядзіць роўную пушыстую поўсьць.

Тацяна спачатку дасадліва моршчыцца і нэрвова куцае вусны. Але Барковічаў роўны спакой пераходзіць памалу і на яе—яна забываецца на сваю трывогу, на

свае мукі і канчаткова знаходзіць сабе заспакаенне ў шырокіх і цёпрых абнімках Барковіча.

Так цягнулася, мабыць, дзён дзесяць. А потым здарылася нешта зусім нечаканае, зусім непрадбачанае— пашлі такія падзеі, якія за тыдзень перавярнулі ўсё дагары нагамі.

Неяк раз шэрай гадзінай Барковіч, вяртаючыся з палявання, зайшоўся к сабе на хутар. Звычайна ён прыходзіў дахаты толькі позна ўначы, але цяпер быццам нешта падказала яму, што трэба абавязкова зайсьціся. І як толькі ўвайшоў у хату,—па стрыманай цішыні, па таёмнаму шушканьню малых, па солідна-разважлівай постаці гаспадара ён адразу ўцяміў, што ёсьць нешта новае. Змрок ня даў быў спачатку разгледзець маленькага чалавечка, які сядзеў супроць гаспадара. А чалавечак, як толькі ўбачыў яго на парозе, схпіўся з лаўкі і кінуўся яму насустрачу.

— Адам! Стася здарова... Зусім здарова... Чуеш, Адам?

Сяргей у нейкай бурнай экзальтацыі схпіў абяруч Барковіча і пачаў яго тармасіць.

— Гэта цуда, Адам. Гэта вялікае цуда. Разумееш ты, га? Разумееш?

Барковіч спакойна адарваў ад сябе яго рукі і прайшоў далей у хату.

— Скажы, як гэта... было...

Сяргей мятушыўся, бегаў па хаце, махаў рукамі.

— Тады, як я адбіў табе тэлеграму... яна памірала тады... а ты ня прыехаў... У тую ноч змянілася ўсё... Рэзкі пералом... Доктары страшэнна здзіўлены... ні-

колі гэткага ня было... Гэта—цуда, Адам, гэта—цуда... Я наўмысля табе ня пісаў... Спачатку я сам ня верыў... ня мог паверыць... А потым я рашыў, што лепш, калі будзе нечаканая радасьць. Яна відочна з кожным днём здаравее. Яна ўжо ходзіць... есьць усёчыста, тэмпература роўная... Каб ты бачыў, Адам,—яна амаль-што такая, як і раней... сапраўды...

Барковіч з мэтодычнай павольнасьцю зьдзеў з пляча стрэльбу і павесіў яе на сьцяну. Потым распусціў паляўнічую торбу і дастаў з яе прыгожага маладога ліса.

— Глядзі, што за цацка... Сумысьля цалком прывалок... Харакство якое, га?

Сяргей няўцямна тыркануў пальцам у зьвера.

— Заяц...

— Які табе заяц! Ліс...

І Барковіч аж зайшоўся ад нястрымна-бурнага рога-ту. Удостач адсьмяяўшыся, ён раптам пацягнуў Сяргея з хаты.

— Паходзім давай. Пагаворым.

Яны падаліся пад вёску. Сяргей бесьперастанку гаварыў пра Стасю, пра яе дзівоснае выздараўленьне. Барковіч маўчаў. Барковіч адчуваў сябе так, нібы нечакана трапіў у пастку. Здавалася, што нейкі фізычны цяжар наваліўся на яго і тупа прыціскае да долу, не дае зварухнуцца, не дае распрастаць, разьвінуць дужага цела. І чамусьці гэта прыкрае адчуваньне зусім ня злучалася з асобай Стасі. Ён ня радаваўся дужа таму, што яна засталася жыць, але і не злаваў на яе.

Ён прывык усе нягоды, якія-б яго ні спасьцігали, разглядаць у агульным пляне, як чарговую сутычку з жыцьцём, як чарговы наступ усіх тых варожых сіл, з якімі яму прыходзіцца весьці змаганьне. Стася толькі зброя ў руках гэтых сіл, Стася не вінавата.

І Барковіч раптам пачынае з мяккай ласкай распытваць пра Стасю, цікавіцца самымі нязначнымі драбніцамі, злучанымі з яе цудоўным выздараўленьнем. Сяргею гэта дужа падабаецца, ён укладае ў апавяданьне ўсю шчырасьць свае істоты, ён увесь прасьвятляецца і зазірае ў вочы Барковічу з асабліва глыбокай палкай удзячнасьцю.

Адылі Барковіч больш пытае, чым слухае. У яго—сваё. Скутыя раптоўным цяжарам сілы яго пачынаюць настойна бурліць, уздымацца шумлівымі хвалямі, рыхтаваць нейкі адпор, нейкі ўдар па варожых сілах. Ён адчувае магутны прыліў энэргіі, ён гатоў ужо ў бой і шукае толькі першай ахвяры.

Першай ахвярай быў, вядома, Сяргей. Барковіч перапыніў яго ў момант самага шчырага захапленьня, калі ён з бязмернай пяшчотай апісваў кожны рух, кожнае слова «здаровай» Стасі. Барковіч выбраў самае балючае месца—ён сказаў з наўмысна падкрэсьленым грубым цынзізмам:

— Цяпер ты можаш нагнаць тое, чаго ня меў быў раней... Помніш «прызнаньні над сьвежай магілай»? Ха-ха...

Сяргей раптам зьвяў, панура схіліў галаву.

— Нашто ты крыўдзіш мяне, Адам?

— Ты сам сябе крыўдзіш. Ня трэба быць санты-
мэнтальным.

Далей, да самае вёскі, яны ішлі моўчкі. Каля школы
Барковіч спыніўся.

— Зойдзем да настаўніцы.

Сяргею ўсёроўна было, куды ісьці. Ён пашоў да
настаўніцы.

7

Тацяна сядзела на падлозе і распальвала сваю
грубку. Яна паспешна ўстала ім насустрэчу, пачала
прасіць прабачэньня за непарадак у хаце. Барковіч
прывітаўся і паказаў на таварыша:

— Гэта Сяргей.

— Я так і думала. Я адразу пазнала вас, сапраўды.
Мне Адам пра вас гаварыў.

І яна з гасьціннай ветласьцю завінулася каля Ся-
ргея. Барковіч узяўся распальваць грубку. Перабіраючы
трэскі, ён прабурчэў бязуважным тонам:

— Жонка мая паздаравела, скоро прыедзе сюды.

Наконт прыезду ён проста выдумаў, але вышла так,
што трапіў у самы лад. Сяргей адразу ўсхапіўся:

— Так, Адам, я зусім забыўся на гэта. Яна казала,
што як толькі зьбярэ троху сілы, дык адразу прыедзе
сюды. Мабыць, ужо скоро...

Барковіч неўзаметку зірнуў на Тацяну. Быў адзін
момант, калі ёй, відаць, ня ў змогу было хаваць сваё
хваляваньне, і яна адвярнула, нібы шукаючы нечага
на кніжнай паліцы. Але зараз-жа аўладала сабой і

нават, каб паказаць сваю цвёрдасць, доўгі час гаварыла выключна пра Стасю. Між іншага, яна зазначыла з едкім націскам:

— Адам зусім быў расчараваўся. Ён ніяк не чакаў, каб яго жонка паздаравала...

Барковіч здзіўлена зірнуў на яе, і яна гэта адчула, але наўмысля адварнула, каб ня сустрэцца з ім поглядам. Барковічу ясна стала, што яна на яго злуецца.

Увесь той вечар Тацяна гутарыла выключна з Сяргеем. Яна ўдавала сябе вясёлай, бязрупатнай, многа сьмяялася, жартавала. Гэты вымушаны, ненатуральны настрой потым сапраўды захапіў яе—яна нібы забылася, махнула рукою на ўсе няпрыемнасці, якія зазнала ў апошнія дні, і цалком аддалася гэтай мінутнай вясёласці. Яе настрой знайшоў шчыры адгалосак у Сяргея. Ён быў сягоньня надзіва спрытны ў гаворцы, апавядаў многа пра гарадзкое жыццё, жартаваў, сьмяяўся сам і досыць удала сьмяшыў Тацяну. Некалькі раз Тацяна паміж сьмеху і жартаў пільна ўглядалася ў яго, старанна вывучаючы яго знадворны выгляд. Ёй упадаліся яго белыя скурыстыя валасы, і яна папрасіла дазволу пацерабіць іх—з гэтага вышла ў іх цэлая забава.

Барковіч сядзеў у сваім кутку і моўчкі сачыў за імі. Яму было цесна тут, яго ўстурбаваная энэргія патрабавала нейкага выйсьця—яму хацелася ўстаць і пайсьці куды-небудзь, каб хоць у бязмэтным руху адкрыць вытоку для сваіх сіл. Але ён ня мог кінуць Тацяны—

яму ў гэты момант да болю патрэбна была яе прысутнасць.

Гэта было нейкае дзіўнае, назольліва-прыкрае пачуццё, зусім непадобнае да гэі прагнай патрэбы ў жаночай блізкасці, якая звычайна прыцягвала яго да Тацяны. Ён ня чуў цяпер гэтае блізкасці. Ён спрабаваў абудзіць у сабе звычайную ласку, пяшчотнасць, але заставаўся халодны. Быццам лягла паміж іх нейкая глухая пустэча і ў ёй тупа абрываліся ніці яго пачуцця. Ад гэтага ўзымалася ў сэрцы едкая злосьць і расло ўпартае непераможнае жаданьне заставацца тут, каля яе, і настойна чакаць, што будзе далей.

Яны пашлі ад настаўніцы зусім ужо познай парой. Яна выпраўляла іх з шумнай клапатлівасьцю і прасіла заходзіць яшчэ. Барковіч, разьвітваючыся, затрымаў яе руку і з цвёрдай дапытлівасьцю зірнуў ёй у твар, але яна сярдзіта насупілася і рашуча ўнікала ад яго погляду. Гэта вышла ў яе троху комічна, Барковіч ня вытрымаў—і засьмяяўся. У гэты момант яму надзвычайна пацешнай і любай здалася яна—з сваёй напружанай стараннасцю быць сярдзітай, з сваёй беспрасветнай суровасьцю. Хваля гарачай пяшчоты затапіла нутро яго—яму захацелася прыцягнуць яе да сябе, моцна-моцна абняць і цалаваць—зараз-жа, тут, пры Сяргею. Яна, мусіць, адчула гэты яго настрой, бо раптам уздрыганулася, вырвала сваю руку і бліснула на яго кароткім поглядам, поўным настойнае просьбы ці можа, перасьцярогі.

Барковіч пайшоў ад Тацяны ў добрым гуморы. Сяргей, як вышлі, адразу спытаўся:

— Гэта твая каханка?

Барковіч, хвіліну змаўчаўшы, адказаў запытаньнем:

— А ці варта яе кахаць? Як па-твойму?..

І са спакойнай усмешкай слухаў, як Сяргей хваліў Тацяну.

— Мне яна ўпадабалася. Яна такая ласкавая, ветлая... І вясёлая. З ёй надзвычайна прыемна гутарыць. Я нават не заўважыў, як праляцеў гэты вечар...

Барковіч, сьмяючыся, перапыніў яго:

— Ты глядзі, і ў яе не закахайся...

Ён наўмысьля сказаў «і ў яе», каб падражніць Сяргея. І ён добра ведаў, што Сяргей, раптам змоўкнуўшы пасля гэтых слоў, думае цяпер пра Стасю. Ён рашыў выкрыць Сяргеевы думкі.

— Стася прыгажэй за яе, але прасьцей. У тае пачуцьцё заўсёды роўнае і нязьменнае, а ў гэтае нават цяжка вызначыць часам, ці яна кахае цябе, ці ненавідзіць. Мабыць, яна і сама ня ведае...

Сяргей зазначыў, нібы раптам успомніўшы:

— Праўда... Я заўважыў... яна сёньня была да цябе такая... халодная...

— Як лёд...

І Барковіч засьмяяўся. Больш яны не гаварылі аб гэтым. Рэшту дарогі Барковіч апавядаў Сяргею пра Палесьсе, пра дзікае, поўнае нягод і жорсткай красы жыцьцё беларусаў-паляшukoў. Сяргей задаваў найўня, чыста дзіцячыя запытаньні.

У гэты вечар яны былі адзін аднаму шчырыя прыяцелі.

А назаўтрага ўранні, прачнуўшыся гадзіне а дзев'ятай, Сяргей заўважыў, што ў хаце няма ўжо ні Барковіча, ні яго стрэльбы. Апанас, гаспадарскі сын, расказаў, што Барковіч устаў яшчэ досьвіта і, нічога не сказаўшы нікому, падаўся некуды ў лес.

Гэта было зусім неспадзявана. Сяргей дужа дрэнна сябе адчуваў сярод незнаёмай сялянскай сям'і. Далікатная абыходлівасьць гаспадароў здавалася яму залішне перавялічанай і наганяла на яго прыкрае замяшаньне. Яму цяжка было сядзець у хаце, і ён цэлы дзень бадзяўся па ваколліцах хутару, зазіраючы ў хату толькі за тым, каб дазнацца, ці вярнуўся Барковіч.

Барковіча ня было да самага вечара Тады Сяргей рашыў пайсьці да настаўніцы.

Тацяна сустрэла яго без асаблівага задзіўленьня, быццам загадзя ведала, што ён прыдзе і што прыдзе адзін. Калі Сяргей пажаліўся ёй на Барковіча, яна з усмешкай яму адказала:

— Ці-ж вы ня ведаеце гэтага лясуну? У яго вечна такія фокусы...

Сяргей адразу, як толькі ўвайшоў у прытульны Тацянін пакойчык, як толькі ўбачыў яе ласкавыя вясёлы твар, яе шэрыя ўсмешліва-ветлыя вочы,—адразу пачуў сябе лёгка і вольна, быццам прышоў да старога добрага свайго таварыша. Зноў, як і ўчора, занялася ў іх жвавая гутарка, зноў яны дружна сьмяяліся, жартавалі. Яны селі ў той чароўны цёплы куточак, дзе зазвычай сядзеў з ёю Барковіч, і Сяргею здалося, што

ён сядзеў тут многа-многа разоў, што ўсё тут такое знаёмае яму, такое блізкае.

Тацяна абыходзілася з ім трохі паблажліва, як старэйшая з малодшым—ён адчуваў гэта, але зусім не абражаўся. Гэта было нават прыемна яму, бо ўлівала ў іхныя адносіны асаблівую мяккасць і цеплату.

— Раскажэце што-небудзе пра Стасю.

Яна папрасіла так проста і няпрыметна, што Сяргей зусім ня здзівіўся з гэтага раптоўнага яе жадання. Ён заўсёды рад быў гаварыць пра Стасю і быў шчыра ўпэўнены, што кожнаму прыемна пра яе слухаць. Цяпер ён гаварыў такім тонам, быццам спрачаўся з некім, абараняў яе ад нечых нявідных нападаў, упарта адстойваў яе добрыя якасці. Ён так захапіўся, што зусім не сачыў за Тацяніным тварам і не заўважыў, як на ім адзначыўся быў цень глыбокае роспачы, як потым з балючай патугай перамагла яна гэтае пачуццё і глядзела на яго, на Сяргея, з несхаваным жалем, з ласкавым матчыным спачуваньнем.

Сяргей змоўк і задумаўся. У яго сніх вачох застыла сумная лятуценнасць. Тацяна моўчкі паклала сваю руку на яго сукрыстыя валасы і пяшчотна перабірала іх. Ён спачатку нібы ня чуў гэтае ціхае ласкі, а потым, схамянуўшыся, схопіў яе руку і пачаў цалаваць.

Яна чамусьці прыкусіла губу, і ў вачох у яе заблішчэлі сьлёзы.

У гэты момант з сянец пачуўся бязладны грукат. Гэта прышоў Барковіч. Ён увайшоў у пакой, даў «добры вечар», усміхнуўся, заўважыўшы, што за-

нята яго звычайнае месца, сеў зводдаль і застыў у немым маўчаньні.

Сеньня вышла так, як і тады. Барковіч моўчкі сядзеў, а яны вялі ўдваіх вясёлую жвавую гутарку. Раз-по-раз яны кідалі адзін на аднаго кароткія разьлівыя погляды, і, калі вочы іх сустракаліся, яны гарэзьліва ўсьміхаліся адзін аднаму, як тыя дзеці, што напракудзяць чым-небудзь, адылі, ня выкрытыя застануцца без пакараньня. Паміж іх было ўжо нешта падобнае да супольнае тайны.

На разьвітаньні Тацяна зноў, насупіўшыся, старанна ўнікала Барковічавых вачэй, яму зноў сьмешна было ад гэтага і любя было глядзець на яе, і зноў узнялася была ў ім гарачая хваля пяшчоты.

З таго часу так і пашло. Барковіч на цэлы дзень знікаў у палескіх нетрах, а Сяргей, апанаваны чорнай нудотай, бадзяўся па ваколіцах хутару. Як толькі асядала на зямлю шэрая гадзіна, Сяргей, поўны радаснай нецярплівасьці, бег да Тацяны—у яе прытульным куточку так чароўна зьвіталіся хвіліны сяброўскай гутаркі, перамежанай з ціхай нясьмелай ласкай.

Гадзіне а дзевятай прыходзіў Барковіч. Ён моўчкі сядзеў да канца вечара і, выходзячы ад Тацяны, нязьменна ўсьміхаўся добрадушна-загадкавай усмешкай.

Гэтай парой над Палесьсем яшчэ ляцелі гонкія плаўнакрылыя гусі.

Сяргею доўга не ўдавалася стала пагаварыць з Барковічам. Іхныя выпадковыя гутаркі ніколі ня выходзілі за межы малазначных драбніц, роўна няцікавых ні аднаму, ні другому. Ці толькі Сяргей памыкаўся закрунуць якую-небудзь жыцьцёва-вострую тэму, Барковіч ураз абрываў размову або рэзка пераводзіў яе на іншы прадмет. Сяргею гэта давала вялікую няпрыемнасць. Яму цяжка было насіць у сабе нявыказаныя думкі—ён да гэтага не прызвычаіўся. Праўда, большую частку думак сваіх і пачуцьцеў ён выліваў у шчырых гутарках з Тацянай, але было і такое, аб чым яму цяжка было з ёй гаварыць. І ён з упартай цярплівасьцю чакаў, калі, нарэшце, можна будзе выказаць усё Барковічу.

Гэта здарылася дзён праз пяць пасья яго прыезду. Позным вечарам яны вярталіся ад настаўніцы. У Сяргея, як і звычайна пасья сустрэчы з Тацянай, застаўся ўнутры лёгкі хмель радаснага захапленьня. Густая волкая цемра, праз якую яны ішлі, спрыяла яго самаўглыблёнасьці—ён моўчкі прыслухваўся да прыемнага свайго пачуцьця і шырока п'янавата ўсьміхаўся—балазе ніхто ня бачыць. І вось раптам Барковіч ні з таго, ні з сяго пытаецца:

— Ты, Сяргей, чакаеш Стасю?

Ён здрыгануўся ад неспадзяванасьці і ня ведаў, што адказаць.

— Чаму ты пытаеш пра гэта?

Барковіч спакойна растлумачыў:

— Я бачу тваё новае захапленне, і ў мяне зьяўляецца трывога за Стасю. Яна можа згубіць свайго апошняга вернага прыхільніка.

— Чаму «апошняга»?

Барковіч не адказаў. Сяргей падумаў, што цяпер якраз надышла пара для шчырай размовы, і рашыў пачаць.

• — Слухай, Адам, я даўно ўжо хацеў сказаць табе... я цябе не разумею... Мне здаецца, — ты зусім ня рады, што Стася паздаравела, што скоро прыедзе да цябе, будзе зноў, як даўней... Няўжо гэта праўда?.. няўжо ты сапраўды больш яе не кахаш?..

— А ты?

Сяргей замяшаўся.

— Я... ты, Адам, ведаеш... Я яе зусім асабліва любіў і люблю... ня так, як ты... Я табе не замінаю... Я яе буду заўсёды любіць... заўсёды...

— Ты дужа сьмешны...

Сяргей зразумеў гэтыя словы, як выказ недавер'я да яго, і захваляваўся.

— Так, Адам, я гэта шчыра кажу... Я разумею, што так нядобра... Людзі многа чаго гавораць... Наогул, неяк... бязладна ўсё... Я разумею... Я многа думаў аб гэтым. Мы нешта зробім... Ты ня ведаеш, я-ж гэта наўмысьля хаджу да Тацяны... Яна мне адразу надзвычайна ўпадабалася. У ёй ёсьць нешта такое, што ўвесь час цягне мяне да яе—я гатоў цэлыя суткі сядзець з ёй, сапраўды... Яна разумная і добрая. У ёй так многа ласкі, сымпатыі... Слухай, Адам, усё можа быць... Магчыма, што я...

— Магчыма, што ты з ёй ажэнішся?

— Можа я пакахаю яе... так, як звычайна... як ты...

Ён сам спалохаўся гэтага свайго прызнання і змоўк. Барковіч запытаў бязуважным тонам, скрозь які аднак, прабівалася пільна схаваная настарожанасьць:

— Ты з ёй аб гэтым не гаварыў?

Сяргей зусім засароміўся.

— Я ня ведаю... Ды не, не гаварыў... Але мы з ёй... наогул... мне здаецца, што яна да мяне добра адносіцца...

На гэтым скончылася іхная гутарка. Яны падышлі да хутару, моўчкі ўвайшлі ў хату і моўчкі паклаліся спаць.

Назаўтрага Барковіч зусім ня прышоў да Тацяны.

9

Заўтра прыедзе Стася. З самага таго моманту, як учора надвечар прынеслі тэлеграну і Сяргей першы за ўсіх яе прачытаў, яго ні на хвіліну не пакідаў вясёлы радасна-ўзвыняты настрой. Ён быў зусім шчаслівы. Ён ня толькі рад быў, што скоро сустрэне Стасю: ён чакаў ад прыезду яе нечага большага, нечага асаблівага. У яго вырасла дзіўная ўпэўненасьць у тым, што прыедзе Стася—і будзе ўсё добра. Будзе добра і ёй, і Барковічу, і ўсім-чыста. Ён учора гаварыў аб гэтым Тацяне, і яна згаджалася—яна таксама з нецяярлівасьцю чакае Стасінага прыезду.

Адно непакіць Сяргея—гэта незразумела-дзікі настрой Барковіча. На яго тэлеграма зрабіла, мусіць,

дрэннае ўражаньне. Ён, праўда, спачатку толькі ўсьміхнуўся і прабурчэў, нібы сам да сябе:

— Ну што-ж, гэта добра...

Але потым спахмурнеў, усьцярвіўся нечага, пачаў кідацца, як загнаны зьвер. То пойдзе куды-небудзь, то зноў вернецца ў хату, ходзіць ад сьцяны да сьцяны, не гаворыць ні з кім, ні на кога не зьвяртае ўвагі.

Сеньня зранку пашоў са стрэльбай. Мабыць, паходзіць, дык заспакоіцца. А заўтра выясьніцца ўсё, усё чысьдзенька.

І Сяргей цалком аддаецца свайму бязрупатна-радаснаму пачуцьцю.

Барковіч вярнуўся рана—толькі пачало цягнуцца. Ён кінуў на лаўку свае прылады, падышоў да Сяргея і сказаў з выразным націскам:

— Я сеньня пайду да Тацяны.

Сяргей зразумеў.

— Добра, я застануся дома.

І Барковіч адразу пашоў.

У Тацяны агню яшчэ ня было. Яна сядзела ў сваім куточку, ахінутая густым валакном змроку. Ён адразу заўважыў яе, як увайшоў у пакой. Ён моўчкі падышоў да яе, схіліўся перад ёй—вялікі, грамаздны—і з парыватай палкасьцю пачаў цалаваць яе рукі. Яна слаба адпыхала яго ад сябе.

— Пастой... Я запалю лямпу...

І яна ўстала, падышла да стала. Яна чамусьці дужа доўга шукала запалак, хоць яны некалькі разоў бразгалі ў яе пад рукой. Нарэшце знайшла, запаліла сьвятло. Барковіч толькі цяпер заўважыў, што стаіць

на каленах перад канапай. Ён устаў, падышоў да Тацяны, зазірнуў ёй глыбока ў вочы.

— Я ведаю, Тацяна, за што ты злуеш на мяне. Ты злуеш за тое, што не памерла Стася.

Тацяна спалохана адшаснулася ад яго.

— Досьць, Адам. Я больш не магу... Ты мучыш мяне...

— Я кахаю цябе—ты гэта ведаеш... Заўтра прыедзе Стася... Нам трэба нешта рабіць...

— Не-не, нічога ня трэба... Я ня хочу, я нязгодна..

— Ты баішся?

Тацяна з цвёрдай рашучасьцю ўхапілася за гэтае слова:

— Так, так, Адам, я баюся... Я баюся Стасі... Мне здаецца, што гэта яна не памерла... вярнулася, каб толькі нас разлучыць... Я ведаю, што гэта глупства, але ўсёроўна... мне ня будзе спакою...

Барковіч абняў яе сваёй дужай рукой.

— Ты будзеш са мной, Тацяна... заўсёды... Я буду цябе бараніць. Мы можам паехаць куды-небудзь, зьнікнуць ад іх, ад усіх...

— З табой... заўсёды... Нашто ты гэта гаворыш? Ты сам ня верыш гэтаму... Ты-ж усёроўна кінеш. Такі ты чалавек... Я і цябе баюся... больш, можа, чымся Стасі...

У Барковіча ў вачох пыхнуў едкі агоньчык.

— Што гэта: практычнасьць ці сьантымэнтальнасьць? На ўсё жыцьцё, значыць? Ха-ха!..

Тацяна сурова насупіла бровы.

— Кінуць лягчэй, чымся быць пакінутым.

— Гэта, ведаеш, дужа падобна да Сяргея...

Тацяна яшчэ больш насупілася.

— Ты здэкваешся над Сяргеем... Ты—мацнейшы... А ён добры, лепшы за цябе. Я веру яму ва ўсім.

— А мне ня верыш, бо кахаеш мяне. Каго кахаюць, таму ніколі ня вераць.

— Ай, ня ведаю я...

На яе твары адзначыўся сьлед нутранага болю. Яна адышлася да акна і, адсунуўшы фіранку, пачала глядзець у чорную засланку цемры. Барковіч застаўся на месцы. Хвіліна працякла ў нэрвова-напяртым маўчаньні. Потым Барковіч загаварыў глухім, зьніжаным голасам:

— Што-ж... значыць—усё... канец... Што-ж... хай сабе...

Ён памаўчаў, быццам мяркуючы, што яшчэ трэба сказаць, і запытаўся:

— Ты, мусіць, захочаш, каб я з табой больш не сустракаўся?

Яна з нэрвовай пасьпешнасьцю абярнулася да яго.

— Так, Адам. Больш ня трэба... Ты нічым тут ня зьвязаны... Едзь адсюль... Мне будзе лепш... Я хачу добра цябе ўспамінаць, і ты не павінен мучыць мяне.. Едзь куды-небудзь... я дужа цябе прашу...

Барковіч пагадліва кінуў галавой.

— Добра, паеду. Бывай!

Ён хацеў на гэтым і скончыць усё, хацеў ужо завярнуцца і ісьці, аж яна раптам падышла да яго, паклала на плечы яму свае рукі і ўпілася ў яго твар глыбокім балючым поглядам.

— Бывай, Адам!

І ў нейкім раптоўным, захапленні, у п'яным экстазе пачала яго цалаваць.

— Бывай!.. Бывай!.. Любы!..

Барковіч пачуў на твары ў сябе гарачую вільгаць: яна плакала. Ён моцна прытуліў яе да сябе і зашаптаў:

— Ты любіш мяне... Тацяна, ты любіш... Нашто так рабіць?..

Яна быццам і ня чула гэтых слоў. Яна яшчэ раз паглядзела ў твар яму сваім распаленым поглядам і раптам супакоілася.

— Ну, ідзі... Пачакай, захіні сваю куртку—на дварэ ўжо сьцюдзёна. Дай, я. Во так. Во... Які ты нядбалы! Як дзіцянё... Ну, ідзі...

Яна вывела яго на вуліцу і стаяла на ганку, пакуль не заглухлі ў цемры яго марудныя важкія крокі.

Дзіўнае адчуваньне было цяпер у Барковіча. Нейкі тлумны туман атуліў яго сьвядомасьць, і ў гэтым тумане бязформенымі абрыўкамі мітусіліся асобныя словы і вобразы, бязладна вырваныя з таго, што адбылося там, у Тацяны. Жывей за ўсё адчуваліся Тацяніны пацалункі, якія нібы прыліплі да твару палкімі нязводнымі плямамі. Іншай хвілінай здавалася, што яна і цяпер цалуе яго, і затуманеная сьвядомасьць настойна дамагалася развязаць тупое, назольлівае пытаньне:

«Нашто гэта яна? Што абазначаюць гэтыя дзіўныя пацалункі?»

Потым памалу туман разьвеяўся, і раптам, нібы вострым нажом, рэзнуў па сэрцы бязмерна-пякучы жал. Перад ім адкрылася ў вострай, амаль-што фізычна-адчувальнай канкрэтнасьці блізкая магчымасьць гучасьця, магчымасьць глыбокіх салодкіх уцех, якая была, бязумоўна, была да гэтай апошняй сустрэчы.

— Няўжо—канец? Няўжо ўсё тое, што засталася там, за некалькі крокаў назад, што адчуваецца такім блізкім, патрэбным,—няўжо яно навек адарвалася? А можа гэта памылка? Можа яна чакае яго? Можа хоча, каб ён вярнуўся?

Не! Яна разьвіталася назаўсёды. Яна не чакае. Цяпер ужо позна. Жыцьцё супроць яго, перамаглі варожыя сілы. Скруцілі шчытным калючым вязьмом, не даюць вольна дыхнуць, зьдзекваюцца, сьвяткуюць сваю паганую перамогу.

Пачакайце! Ён яшчэ ня здаўся, яшчэ будзе змаганьне. Ён яшчэ возьме сваё!

І Барковіч, апанаваны раптоўным прылівам шалёнае злосьці сударгава сьціскае свае кулакі, скрыгае зубамі і ўпіваецца ў цемру драпежным разьюшаным поглядам, быццам гатовы кінуцца на нейкага нявіднага ворага.

Раптам ён успамінае Сяргея, і нядобрая ўсьмешка крывіць яго дрыжачыя вусны. Ён спыняецца сярод дарогі, з хвіліну аб нечым мяркуе і рашуча заварочвае назад, на вёску.

У Тацяны ў акне сьвеціцца ціхі прыветны агоньчык. Калі праходзіць міма Барковіч, агоньчык на момант

ловіць яго ў сваё жаўтлява-празрыстае ўлоньне,—
мусіць, затым, каб падзвівіцца на яго злосны, дэманічна
скрыўлены твар.

Барковіч зайшоўся да Аўтуха, першага сябра свайго
па паляваньні.

— Дай мне на заўтрашні дзень свае стрэльбы.

— Во... А твая што?

— Мы пойдзем удвух, з таварышом...

— А-а...

Аўтух нешта памыкаецца расказаць, але Барковіч
ня слухае. Ён забірае стрэльбу і пасьпешна ідзе да
сябе, на хутар.

Сяргей яшчэ ня сьпіць. Ён сядзіць за сталом,
узлётшыся тварам на далоні, і шчыра аб нечым
думае. Барковіч стараецца ўзяць добрадушны вя-
сёлы тон.

— Бабы казалі, што ў Чорным маху аселі гусі.
Пойдзем з табой заўтра ўраньні. Я ўзяў табе стрэльбу.

Сяргей узьнімае на яго свае наіўныя, ясныя вочы.

— Я-ж ня ўмею страляць.

— Гэта зусім проста. Во так...

І Барковіч пачынае на скоры пасьпех тлумачыць
яму, як трэба абыходзіцца са стрэльбай. Сяргея
надзвычайна цікавіць гэта мэханіка, і ён ужо шчыра
редуецца, што Барковіч надумаў узяць яго на паля-
ваньне.

Яны зараз-жа кладуцца спаць, каб заўтра яшчэ
досьвіта быць на нагах,

Густы каламутны змрок, патривожаны першым, яшчэ ледзьве-ледзьве прыметным сьвятлом зараньня, санліна варушыўся ў мякка-нагрэтым знач гнязьдзе і доўга не хацеў пакідаць яго—доўга не хацеў падбіраць сваіх чорных, раскіданых па глухім закуцьці, космаў. Млявы, распараны сном, ён дыхаў цэплаватай вільгацьцю, і ў гэтым цягучым дыханьні насіўся пах мокрай кары і заляжалага лісьця.

З неба на зямлю асядала густая ліпкая парасьць...

Спачатку, як вышлі, Сяргей зусім ня бачыў дарогі. Ён чуў наперадзе ў сябе аднамерна-важкія крокі Барковіча і дробна сямьніў у той бок, сьпяшаючыся, каб не астацца. Ёсці было дрэнна, часта трапляла пад ногі то сьлізкая лужына, то пень або карчавешка. Дужа замінала стрэльба—ён ніяк ня мог прыладзіцца, каб яна добра трымалася, і кожную хвіліну прыходзілася яе папраўляць.

Адылі Сяргею зусім было весела і прыемна.

Пачало днець. Ужо можна было агледзець наперадзе постаць Барковіча, толькі выдавала яна нейкай асабліва-дзіўнай, недарэчнай: то вырасьце раптам вялізная-вялізная, то зьбярэцца ў маленькі чорны камочак, то зусім зьнікне, сальцецца з цемрай, а потым вылучыцца цёмнай бясформенай масай, зусім неподобнай да чалавека.

Барковіч увесь час упарта маўчыць. Сяргею страшэнна хочацца гаварыць, і ён раз-по-раз пытаецца аб чым-небудзь у свайго спадарожніка, але той або

адказвае адным словам, або проста адмоўчаецца. Ён нейкі дзіўны сягонья. Нават голас у яго нібы змяніўся—грубейшы стаў і сурова-стрыманы. А тут яшчэ змрок гэты, цені розныя таемныя па бакох. Сяргею пачынае залазіць у нутро мімавольная жудасьць.

Ага! Нарэшце ўжо сапраўды павіднела. Вырастаюць дрэвы наўкола, вылазяць кудлатыя карчы. Пад нагамі відаць ужо жоўты дыван апалага лісту. І постаць Барковіча зрабілася зусім выразная: ён у звычайнай куртцы сваёй, у высокіх ботах, замест пояса—патранташ. У яго чамусьці падняты каўнер, і гэта надае ўсяму яго выгляду нейкую чэрствасьць, замкнёнасьць: звычайна ён ходзіць зусім расхрыстаны. Нашто ён паставіў каўнер? Сягонья-ж ані-ні ня холадна.

Вось і зусім ужо відна. Дзень заняўся сьляпы, сьлізготны. Можа гэта добра для паляваньня? А можа дрэнна?

Сяргей пытаецца ў Барковіча, але той маўчыць. Мусіць, задумаўся моцна. У яго сёньня зусім няўдалы настрой.

Яны ўсё ідуць ды ідуць. Ішлі па глухім балоцьвенным лесе, потым перайшлі праз сухую выспу, падаліся ўсьцяж па канаве, зноў устроіліся ў дзікі непраходны лес. У Сяргея, нязвыклага да хады, ужо млеюць ногі і страшэнна ломіць плячо, на якім ён нясе сваю стрэльбу.

Дзе-ж тыя гусі?

Перад імі раптам адкрываецца шырокая чыстая па-

ляча, абкружаная суцэльнай сьцяной высокага лесу. Барковіч спыняецца і абарачваецца да Сяргея.

— Вось тут... Давай адпачнем троху...

Ён абапіраецца плячмі аб ствол вялізнага дуба і глядзіць некуды ў бок, у цёмныя лясны гушчар. Ён вьсьвітвае нейкую песьню—мабыць, затым, каб перамагчы таемна-хітрую ўсьмешку, якая, во-во гатова ўсплысьці на яго твар. Аб чым ён думае?

Сяргей з радасным палягчэньнем здымае з пляча стрэльбу і шукае месца, дзе-б паставіць яе. Барковіч раптам спыняе яго.

— Ты не забыўся, як трэба страляць? Пакажы...

Сяргей спраўна прарабляе ўсе патрэбныя маніпуляцыі. Барковіч здаволена ўсьміхаецца. Потым ён падыходзіць бліжэй да Сяргея і раптам прымае сур'ёзны, амаль-што жорсткі выгляд.

— Во што... Нам трэба з табой гутарыць... стала... раз назаўсёды.

Тон яго слоў такі нязвычайны, такі напружана-цвёрды, што Сяргей мімаволі бляднее і ў вачох у яго пыхае раптоўны спалох.

— Аб чым ты хочаш гутарыць?

Барковіч падыходзіць яшчэ бліжэй, узлягаецца на сваю стрэльбу і ўпінае ў Сяргея жудасна-нярухомы погляд.

— Слухай... Колькі часу, як мы спазналіся?

— Даўно ўжо... Год пяць.

— Так. Пяць год. Мы адразу былі здружыліся. Помніш? Гэта дужа цікава... У нас былі моманты, калі мы не маглі жыць адзін без аднаго. Мы часам

спрачаліся, лаяліся, крыўдзілі адзін аднаго, а потым шукалі выпадку, каб зноў сустрэцца. Не маглі абыйсціся бяз гэтай сустрэчы... Праўда? Ну, вось... Мы пяць год былі самымі блізкімі, самымі шчырымі прыяцелямі...

Ён змоўк, нібы правяраючы ў думках, ці тое сказаў, што трэба было сказаць, або шукаючы слоў для далейшага. Сяргей з поўнай шчырасцю пацвердзіў:

— Я заўсёды лічыў цябе за лепшага свайго сябра.

Барковіч не звярнуў ніякай увагі на яго словы.

— Вось так... разумеш?.. А ўсё-ткі мы з табой ёрагі адзін аднаму. Найлюцейшыя ворагі, якія толькі могуць быць...

— Адам! што ты гаворыш?

— Найлюцейшыя ворагі... Фатальныя ворагі... Мы ўвайшлі адзін к аднаму ў жыццё, каб папсаваць яго... Так увесь час і было...

Ён зноў змоўк, нібы аднаўляючы ў памяці драбніцы мінулага.

— Вось з Стасяй... Ты мне псаваў увесь час... страшэнна псаваў... агідна... А я табе... ха-ха!.. ты сам казаў, што нічога ня меў... ха-ха!.. нічога ня меў...

І ён дзіка зарагатаў. Потым ураз неяк сьціх і падблізіў да Сяргея свой скрыўлены злоснай грывасай твар.

— Папраўдзе сказаць, ты паскуднёнькую ролю там іграў. Зусім такую, ведаеш, нікчэмнёнькую, туалетную... Ты-ж, небарака, нічога ня меў... Ха-ха!.. Які недалужны!..

Сяргей яшчэ больш пабялеў і вочы яго востра заблішчэлі—ні-то ад сьлёз, ні-то ад зацятае злосьці.

— Адам! Ты мяне абражаеш!..

— Ха-ха! Абражаю? Я думаў, што ты зусім няздольны абразіцца... Слухай далей... Вось з Тацянай... Ты ня дужы сам для сябе знайсці што-небудзь у жыцьці. Ты, як сьлімак, падпаўзеш да чужога і рад, што знайшоў, дзе прысьлініцца. І просты жаль да цябе, перамяшаны з агідай, ты гатоў прыняць за каханьне! Ха-ха!.. Цябе кахаць? Такого склізьнёнка?

З Сяргеем рабілася нешта надзвычайнае. Яго зьбялелы твар раптам наліўся крывёй, вочы загарэліся дзікім вар'яцкім агнём,—ён увесь напружыўся і гатоў быў кінуцца з кіпцямі на Барковіча. Ён ня мог гаварыць, у яго выходзіў толькі здушаны шэпт.

— Ты... якое права... Я—чалавек!.. Я—чалавек...

Барковіч зусім блізка—твар у твар—прыхіліўся да яго.

— Ты—паскуднік... Я ненавіджу цябе...

З хвіліну яны стаялі так адзін супроць аднаго—лютыя ворагі, гатовыя кожную хвіліну кінуцца ў сьмяротную бойку. Потым здарылася нешта зусім дзікае і агіднае: Барковіч плюнуў у твар Сяргею і, крута завярнуўшыся, пашоў на паляну.

Гульня была надзвычайна рызыкоўная, і Барковіч, ідучы роўнымі, нібы зусім спакойнымі крокамі па паляне, з фізычнай яснасьцю адчуваў, як па сьпіне ў яго марознай хваляй перабягаюць мурашкі. Нейкую балюча-вострую зьвярыную асалоду давала яму гэтае сьмяротна-напружанае чаканьне.

Усё, што адбылося далей, заняло ня больш, як хвіліну. але тая хвіліна ўвязала ў сябе цэлы віхор самых бурлівых перажываньняў.

Быў адзін момант, калі Барковічу здалося, быццам нешта з тупой сілай штурханула яго ў плечы і ў галаве яго маланкай бліснула думка, што гэта Сяргей дагнаў яго і ўдарыў прыкладам. Але зараз-жа загрымеў стрэл, і за ім—балюча-балюча запыкло ў правым плячы.

Цяпер ён ведаў, што трэба рабіць. Са звычайнай круткасьцю ён абярнуўся назад і абыклым рухам сарваў з пляча зброю.

Сяргей стаяў на ўзьлесі—белы, як сьнег,—і з нерашучай патугай падымаў стрэльбу, ладзячыся да другога стрэлу.

І раптам—ні з таго, ні з сяго—Барковіч зайшоўся ад самага звычайнага, самага вясёлага, гульлівага рогату.

— Бэкасіньнік... ха-ха!.. Бэкасіньнік... Шрот такі ў цябе... ха-ха!.. Я забыўся... На дробных птушак... ха-ха!.. Бэкасіньнікам у чалавека... у чалавека... ха-ха!..

Сяргей з тупой няўцямнасьцю апусьціў стрэльбу. Барковіч рашучым махам ускінуў сваю на плячо і, усё яшчэ сьмяючыся, прайшоў міма Сяргея і ўглыбіўся ў лес.

— Адам!—пачуўся ззаду слабы, надарваны голас. Ён прыбавіў ходу.

— Адам!—данаслася зусім здалёку—ціха і жаласна.

І ўсё змоўкла.

11

Барковіч усё глыбей і глыбей удаваўся ў цёмны гушчар і чым далей ён ішоў, тым спакайней рабіўся яго твар, і ўсьмешка, з якой ён не разлучаўся з самага таго трагікомічнага моманту, усё больш і больш набывала добрадушна-лагодны характар.

Глыбокая застылая ціхасьць палескае пушчы, хмельны пах волкай зямлі і спрадвечнага жыцьцёвага праху, ціхі, малельна-пакорлівы шэпт пажоўклых лістоў і самота—поўная, бязьмежная самота, салодкая да ап'янення, да забыцця...

Як добра яму тут! Які цудоўны спакой ахінае істоту яго, як расьце, разьвінаецца яго вольны, непакорлівы дух, надламаны жыцьцёвай нягодай. І як далёка засталася ўся тая нягода—з жорсткай барацьбой, з трывогай, з дробным дакучлівым мятушэньнем.

Ён адчувае сябе пераможнікам. Ён сам ня ведае, у чым гэта перамога, але ў душы ў яго—урачыстасьць, на сэрцы—спакойная, чыстая радасьць. З няўмысна-навостранай чуласьцю ён прыслухваецца да свае раны, і яму чамусьці прыемна, соладка адчуваць, як пякуча садніць плячо, як сыцякае па цэлу ліпучая цёплая кроў.

— Бэкасіньнік...

І ён зусім наўна, па-дзіцячаму ўсьміхаецца.
Лес перасякае чорная паламаная грэбля. Гэта—
дарога на станцыю. Ён спыняецца, пільна азіраецца
наўкола і ідзе далей па дарозе. Яму дужа прыемна,
што дарога пустая, што нікога няма насустрэчу.

Але вось наперадзе, ад завароту, паказаўся конь.
Недалужна калуцаецца па гразкай грэблі, ледзьве
цягне за сабой каравашку. Пэўна, нехта едзе са
станцыі.

Раптам Барковічавы мазгі праразае вострая зда-
гадка. Ён, як злодзей, кідаецца ў бок ад дарогі і пры-
тойваецца за вялізным камялём старавечнага дуба.

— Так, гэта яна... Гэта—Стася.

Яна праяжджае зусім блізка каля яго, і ён спакойна,
уважліва яе разглядае.

Яна сапраўды паздаравела. Яшчэ відаць на твары
сьляды цяжкой хваробы, але ўжо шчокі красуюцца
сьвежай чырванню і ў вачох гарыць вясёлы, зусім
здоровы агоньчык. Яна амаль-што такая, як і раней.

Яна думае аб нечым вясёлым, прыемным. Нават ня
можа стрымаць мімавольнае ўсьмешкі, якая настойна
лезе на твар ёй і гарэзьліва трывожыць яе тонкія
прыгожыя вусны. Пэўна, малое ў думках радасную
карціну блізкай сустрэчы...

Ха, ха! Каб яна ведала, што ён стаіць тут, на не-
калькі крокаў, схаваўшыся ад яе, як злодзей!

Каравашка, нязграбна кльпаючы па карабатай
грэблі, знікае за заваротам. Барковіч чакае яшчэ хві-
ліны са дзьве, потым вылазіць з свае засады і, сьце-

ражліва азіраючыся, выходзіць на дарогу. На твары ў яго хітра-здаволеная міна. Ён ашукаў і тут. Ён усіх ашукае, пачакайце толькі! Ён ня здасца—о, не! Хай цяпер там разьбіраюцца, хай!

Радасьць яго пераходзіць магчымыя межы. Яе ўжо няможна стрымаць, яна павінна выліцца неяк з яго да краю перапоўненай істоты. Ён яшчэ раз азіраецца на бакі і, нарэшце, дае сабе волю. Магутны раскатны рогат разьлягаецца па бязьлюднай пушчы і на хвіліну поўніць яе мятушлівым жыцьцём. Потым ён у адзін момант сунімаецца і стаіць, сударгава-застылы ў рэзка-напружанай нярухомасьці.

Так. Яго вострае вуха ня зманіць. Ён выразна чуе гэтыя далёкія гукі, ціхія і мэлёдычныя, як хлюпаньне нявіднай крынічкі. Ён упінае свой распалены радасьцю погляд у шэрае неба і бачыць (а можа гэта здаецца яму?), як плаўна сунецца там жывы рухавы трохкутнік.

Гусі... Апошнія сёлета гусі. Рупяцца, каб не застацца, каб не спазьніцца ў той зачарованы край. Яны яшчэ вераць, яшчэ спадзяюцца. У іхнай зазыўнай песьні так многа імкненьня, так многа надрыўнае радасьці.

Ляцеце, любыя! Ляцеце, родныя! Яшчэ ня позна. Ніколі ня позна...

Шукайце сонца! Шукайце шчасьця!..

Барковіч, як і тады, калі бачыў быў першых гусей, у п'яным захапленьні ўзьнімае ўгару свае рукі і крычыць усьлед далёкім вандроўцам:

— Го-го-го-го!..

На станцыі стаяў некуды поезд. Барковіч падышоў да касы, дастаў свой бумажнік, вытрас ўсё, што ў ім знайшлося, і папрасіў касіра, каб ён на ўсе грошы даў яму праезны білет.

ПОЭМА ПРА ЧОРНЫЯ ВОЧЫ

Сем гадоў я шукаў цябе ў сумятлівым моры жыцьця, каб скончыць недапетую песьню нашае дзівосна-яскравае дружбы.

Я не сумаваў па табе, я ня ўздыхаў і ня плакаў. Я толькі часамі бачыў цябе, калі ў маім уяўленьні спакусьліва разгортваліся шырокія палотны мінулага і сталёва-сьвежая шыр (помніш нашы паходы?) дражніла сваёй непазбыўнай романтикай. Я бачыў цябе зусім выяўна-тонкую, гнуткую постаць тваю ў вайсковым адзеньні, антычны твой твар, твае вострыя, чорныя вочы. І вось тады мне чамусьці здавалася, што я павінен знайсці цябе, што павінны мы скончыць перарваную песьню нашае дружбы.

І, нарэшце, я цябе знайшоў. Я выпадкова пачуў, што ты тут, і пашоў да цябе, поўны смутнай трывогі і радасьці.

У гэтым ружовым пакоі з мяккай канапай, з дыванамі па сцэнах мне чамусьці цяжка, няёмка. Я ня ведаю, як з табой гаварыць, я адчуваю, што ты шкадуеш мяне, мне страшна за нашую песьню, за нашую дружбу. Чаму ня сустрэліся мы дзе-небудзь на вятраных берагох сьцюдзёнай Дзьвіны, чаму я не

ў чаравіках дзіравых з абмоткамі, чаму ты ня ў тоў-
стай салдацкай шынэлі, якая сьціпла хавае твае дзя-
воцкія формы, у якой ты мне—дарагі, любы та-
варыш!..

Я гляджу на твой твар і з трывогай бачу ў ім нешта
новае, нешта цяжкае, гладкае. Твае вочы сталі вузкія
ад пачуцьця дабрабыту, усьмешка твая вязьне ў ця-
гучай марудлівай млосьці. Я хачу не глядзець і не магу
адвесьці вачэй... Мне шкода, шкода цябе—майго дара-
гога, любага таварыша, мне шкода мінулага нашага.

Пастой... Я напамню табе аб гэтым мінулым, я
квяціста-яскравымі вобразамі сатру з твайго твару
гэтую млявую гладзь, твае чорныя вочы зноў зага-
рацца вострым агнём, ты станеш такая, якая была ў
тыя бурлівыя дні...

Нашы патомкі складуць шмат прыгожых легенд аб
днёх, у якія гарэла сьвятая нянавісьць і морам лілася
кіпучая кроў. Аб іх будуць расказваць старыя дзяды
блакітнавокім унукам, і ўнукі будуць загарацца за-
палам гэтых вялікіх днёў.

Калісьці ты прышла да нас поўная такога запалу.
Я адразу тады зразумеў, што тваё сэрца кіпіць, што
ты прагнеш барацьбы, хочаш аддацца ёй, хочаш за-
гінуць. Ты адразу сказала мне, востра бліснуўшы
вачмі:

— Таварыш камісар! Я вазьму вінтоўку і пайду
ў роту.

Я пакінуў цябе пры штабе. Мне нялёгка далося
ўгаварыць цябе, што і тут можна быць карысным,

што небацьпека тут ня меншая, што і тут людзі патрэбны.

І вось пачало нешта расьці паміж нас. Я назваў гэта дружбай, а што гэта было сапраўды—я ня знаю. Ты памагала мне. У цябе ў той час была сіла. Помніш твой жарт наконт «мокрай прытульнасьці?»

О, гэта была цяжкая, страшэнная ноч. Калі я ўспаминаю аб ёй, я адчуваю фізычны холад, я здрыгаюся, быццам мяне абдаюць жорсткай, сьцюдзёнай зольлю. І ты, слабая дзяўчына, суцяшала мяне, выдумляючы нейкае глупства аб тым, што, седзячы пад халодным, лядзяным дажджом і не шаволячыся, можна адчуць асаблівую прыемнасьць і цяплынь. Толькі, каб ані-ні не зварухнуцца, каб аддацца цалком дажджу і старацца ўявіць, што дождж цёплы, што ён не халодзіць, а грэе. Ты назвала гэта—«стварыць мокрую прытульнасьць». Я, помню, прабаваў гэтак рабіць і сапраўды было цёпла, і весела было, і я потым хадзіў да чырвонаармейцаў дзяліцца з імі сваёй бадзёрасьцю...

Не, я цябе не кахаў. Я ня бачыў цябе, як жанчыну. Можна гэта таму, што повен быў у той час другім, больш пільным і важным, таксама, як і ты, як і ўсе, хто з намі быў. Мне ўспамінаецца той вечар у маёнтку... Гэта вышла неяк зусім няўмысьля і нечакана. Я не хацеў гэтага, ня імкнуўся да гэтага. Мне потым было няпрыемна. Я помню (аб гэтым сьмешна казаць, але—хай сабе), калі я цябе неяк узяў за руку, дык адразу мне дзікім здалося, што рука такая малая

і мяккая, што яна неяк квола, падатна засталася ў
маёй і чамусьці дрыжэла... І ўсё, што потым было,
прайшло зусім нясуразна і дзіка...

Не, я цябе не кахаў...

Яшчэ вось што... Калі па лясох і палёх пасьцілаецца
жоўтай празрыстасьцю восень, і глыбачэюць кры-
штальныя далі, калі сеецца ў полі журавінавы пах па-
жоўклай травы, я ўспамінаю нашы паходы. Я рас-
сыплю прад тваімі вачмі абрыўкі тых пекных малюн-
каў, ты пачуеш непазбыўна-знаёмае, вольнае...

Ахутанья старожкім шолахам колёны...

Рэдкі—у паўгалоса—гоман...

Глухі, удісклівы топат стрымленых коняй...

Нехта мармыча ледзь чутна нейкую песьню...

Нечы спудзіўся конь, лапатнуў з усіх ног ад куста...

Нехта каманду прапеў ў паўголоса:—Пад но-о-г-і...

І маўчыць цёмны санлівы лес, лезе з бакоў у самыя
вочы абвіслай сваёй барадой—і сьліна цячэ з барады,
мажа твар прыкрым макроцьцем...

Пахне коньмі, пахне цішынёй настарожанай, пахне
шынэлямі і людзьмі...

Нечым пахне—дружным, як хвалі, моцным, як
сталь, і напорным, як бура...

Або так...

...Лёгкае восенскае сонца...

Стары бярозавы шлях—дзіравая жоўтая стужка ..

Мерны, бадзёры поступ пяхоты...

Пыл здаецца сталёвым налётам, здаецца, што ўсё ў
сталі...

Песьня...

Песьні былі ірдзяныя, як усход, звонкія, як восенскі холад, імклівыя, як прастор...

Ты ішла разам з усімі. Ты пела так: закідала назад галаву, жмурылася, нібы глядзела на сонца, і крычала. Помніш, як цёпла сьмяяліся хлопцы, калі ты сьпявала...?

Слухай, я раскажу яшчэ апошніяе. Я напамню табе наш апошні дзень. Мне таксама быў ён цяжкі. А табе была мука, я ведаю. Толькі ня каюся я ні ў чым, не шкадую нічога...

Ты помніш, які гэта быў страшэнны, напружаны бой? Помніш, у якой сумятні быў наш штаб, якая была сумятня наўкола? Музыка гэтага бою жыве ва мне да гэтага часу. Яна зраслася ў адзін грывучы акорд, у якім пераблытаны ўздыхі гармат з траскатнёй кулямётаў і стрэльбаў, з адчайным рыпеньнем абозаў, з недалужным стогнам параненых, з мятушлівым гвалтам асалапелых ад страху.

Наш полк біўся адважна. Але сіла была не на нашым боку. З кожнай мінутаў у штаб прыляталі трывожныя весткі. Нам трудна было ўжо трымаць сувязь з часьдзімі, мы разагналі ўсіх веставых і шмат з іх не вярнулася. Штаб пасьпешна рыхтаваўся адступіць.

Гады прышоў загад зьняць полк з пазыцыі. З батальёнамі сувязі ўжо ня было, пры штабе ня было ні аднаго ардынара, ня было каго паслаць з загадам.

Я ня зьбіраўся цябе пасылаць, у мяне ня было і думкі аб гэтым. Але ты стаяла паблізу, і я няўмысьля зірнуў на цябе. Тады ўжо я ня мог не паслаць...

Ты была нязвычайная. Я добра помню, якая была ты ў той міг. Ты стаяла нярухома, падаўшыся троху наперад, твар твой быў белы, як сьнег, і з яго зрываліся вострыя чорныя вочы—ня вочы, а чорны агонь—жывы і пякучы.

Ты ўся была—парываньне і воля.

Ты ўся была—адно імкненьне.

Я тады ўвесь загарэўся магутнай радасьцю, я можа нават кахаў цябе ў тую хвіліну. Я ледзь стрымаўся тады, каб ня кінуцца да цябе, каб не абняць цябе—любага майго таварыша, героя. Гэта-ж наўмысьля я цябе так суха паклікаў тады нават назваў па прозьвішчу. Гэта-ж наўмысьля я не сказаў ані слова, апрача сухога ляконічнага загаду...

Я з захапленьнем сачыў за табой, я ня зводзіў вачэй, любаваўся, як ты адважна схапіла стрэльбу, спрытна ўскочыла на каня і паляцела птушкай па полю насустрэчу сьмерці.

Ты была прыгожая тады. Ты такой і засталася ў маім уяўленьні, такою я бачыў цябе ўсе сем год, такую шукаў.

Потым я сустрэў цябе на дарозе, за вёскай. Мы ехалі насустрэчу нашым часцям, прабіваліся скрозь затоку павозак, конных і пешых людзей, скрозь гармідар адступленьня. Цябе везлі на тэлефоннай двухколцы нашы армейцы. Убачыўшы мяне, яны спыніліся і дапытліва зірнулі, чакаючы загаду.

Ты глядзела на мяне ціхімі пагасшымі вачмі, у якіх скрозь маўклівыя сьлёзы сьвіціўся стрымлены боль. Я знаю, ты хацела астацца са мной, ты хацела тады ласкі блізкага, хацела добрага спагаднага слова. Я ня ведаю, можа я зрабіў вельмі жорстка, можа іначай трэба было. Але я ня каюся, я не шкадую. Я рабіў па закону барацьбы. Помніш? Я сказаў толькі два словы:

— Адправіць у шпіталь...

Пакуль вы ад'ехалі, я яшчэ раз сустрэўся з табой вачмі. Мне здалося, што ты ўсьміхнулася мне. Але гэта, пэўна, толькі здалося, бо я хацеў гэтага, я напружана чакаў гэтае ўсьмешкі.

Вось і ўсё. З таго часу сем год я шукаў цябе, каб скончыць недапетую песьню нашае дзівосна-яскравае дружбы.

І вось я знайшоў. Вось я сяджу прад табой, зьбянтэжаны гэтым ружовым пакоем з мяккай канапай, з дыванамі па сьценах, зьбянтэжаны нечакана—новым выразам твайго антычнага твару.

Не, я цябе не знайшоў, я шукаю яшчэ. Я пільна азіраю тваю прыгожую, пышную постаць, выразна акрэсьленую складкамі шоўку, я з балючым напружаньнем углядаюся ў твар твой, я хачу працяць сваім гарачым поглядам гэтую млявую гладзь, гэты агідны ўзор дабрабыту. Я хачу ўбачыць цябе—майго дарагога, люблага таварыша, героя.

Я шукаю цябе—чуеш?—і не знаходжу.

Я гляджу з болем і страхам на тваю прыгожую постаць, яна чужая, агідная.

Ты ўсьміхаешся? Кінь гэту ўсьмешку—у ёй плыве давольнасьць жывёлы. Ня трэба сьмяяцца...

Твае вочы глухія, як пустата. Няма чорнага агню, няма вострых вачэй майго героя...

Ага... Я разумею... Я цяпер зразумеў. Я шукаў не цябе... Не, ты мне ня трэба. У сумятні пярэстай жыцьця я шукаў сталёва-сьвежай шыры, я шукаў непазбыўнай романтикі.

Я пайду ад цябе. Я цябе не знайшоў, не засьпеў.

Я пайду ў сумятлівае мора жыцьця. Сярод блытаніны драбніц, у віры гарачай будзёншчыны, у брудным пыле вугальля, цэманту і вапны, у шаломным грукаце дзён—я буду шукаць яе—свайго дарагога, любага таварыша.

Я знайду яе, я ўбачу магутны, чорны агонь яе прыгожых вачэй, я запал абаўе мяне жыватворчаю сілай.

Я пайду. Я знайду яе, дармо ты сьмяешся...

Ня сьмейся! Сьмех твой агідны мне, прыкры.

Ня жмур сваіх чорных глухіх вачэй, каб ня бачыў я ў іх пачуцьця дабрабыту, каб ня сьвіцілася ў іх давольнасьць жывёлы...

Ня сьмейся!

Я пайду шукаць...

Я знайду...

ПРЫСЬВЯЧАЮ
Л. МАЗАЛЕЎСКОЙ.

ВІХОР НА БАЛОЦЕ

П'еса ў 4 дзеях

А С О Б Ы:

Даніла Загорскі.

Надзея—яго жонка.

Ганна—дзяўчына-работніца.

Барбара—гандлярка

Волька—яе дачка.

Мяркулавіч—быўшы чыноўнік.

Юз'ік—яго сын, піонэр.

Санька-шавец—малады хлопец, п'янчужка.

Васька Дудзін—хлоуст.

Бабка Пілаціха—кульгавая пляткарка.

Нюся }
Люся } мяшчаначкі.

Мешчанін у падзьдзёўцы.

Мешчанін у фрэнчы.

Старэйшы міліцыянэр.

Рабочыя, комсамольцы, піонэры, мяшчане, мяшчанкі, міліцыя і г. д.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Першамайскае сьвята за горадам. На сцэне—чыстая вясёлая палянка, за якой пачынаецца лес. Ясны сонечны дзень. Навокал—перамяшаныя цукі натоўпу. Чуваць здалёку музыка, песьні, бой пiонэрскага барабана. Па сцэне купкамі туды-сюды пераходзяць людзі, галоўным чынам—моладзь. Усе па-сьвяточнаму апрануты, ва ўсіх узьняты настрой. Адначасна на сцэну ўваходзяць з левага боку Барбара з вялізным кошам, з правага—Мяркулавіч, трымаючы за руку Юзіка.

Барбара. Каму булачак, пернікаў, плюшак! Сьвежанькія, цёпленькія. Каму булачак, плюшак!.. Каму пернікаў!..

Мяркулавіч. Як пачнуць раздаваць падарункі, тады пушчу... Тады—пабяжыш. А цяпер няма чаго лахаць там, дзе ня трэба. (Убачыў Барбару). Барбара Карпаўна, маё шанаваньне! Вам дык і сьвята няма—усё гандлюеце, усё багацееце. (Вітаецца). Хе-хе... А вы сёньня, Карпаўна, як макаў цвёт. Хе-хе... Сонейка грэе, кроў гуляе... Комплексыя...

Барбара. А што вы, Мяркулавіч, дзе ўжо там! Ня тая пара... Вы можа дачку маю бачылі?

Мяркулавіч. Не, я толькі-толькі прышоў. Заманулася вось і мне, старому, падзівіцца на іхнае майскае сьвята... Ня тое, Карпаўна, ой не, ня тое. Бывала, калі табельны дзень, дык гэта-ж—ого!.. Служэньне архірэйскае, крэсны ход... пратэсы, рызы, званы... саборныя пеўчыя... Язната, благалепіе...

Барбара. Кажуць, будзе ў іх курнавал нейкі сёньня... Ды гэтая-ж будзе—Ганна, што ў Шулейкі жыве, ведаеце? Яна будзе самая першая, быццам княгіня якая. Уборы спэцыяльныя ладзіла... Песьні нейкія будзе сьпяваць...

Мяркулавіч. Барбара Карпаўна, я-ж яе ведаю, як аблупленую. За прабачэннем,—круцелка, распусьніца... (Таемна). Гаспадара майго Данілу як завалаводзіла, чулі? Хаты роднае выракся. Жонка хворая ляжыць, дык—і ня ў той бок. Ці толькі вольная хвіліна, дык і пашоў, пацягнуўся. (Яшчэ больш таемна). Надоечы я натрапіў у садзе на іх... позна ўвечары. Сядзяць сабе—нібыта што... Удвух... Я прайшоў каля іх—сядзяць. Вярнуўся—сядзяць. Кажу—добры вечар, Даніла! Дык яна яшчэ раней за яго, ды спакойна так, быццам і нічога такога:—хадзіце, Мяркулавіч, пасядзім, пагаворым!.. Чулі вы гэта, га?.. Чулі?.. (У захапленні выпусьціў сынаву руку. Той уцёк).

Барбара. (зацікавіўшыся). Цалаваліся?

Мяркулавіч. Ня бачыў я. Напэўна, цалаваліся, бо зусім ужо цёмна было. А жонка хворая, ляжыць адна-адзінютка.

Барбара. Памрэ, мусіць, Надзея.

Мяркулавіч. Напэўна, памрэ. Дый лепш памерці, чымся так жыць. Вось гэтая шлюха і мацае ўжо сабе месца. Мужчына малады, здаровы, хата свая—усё, што трэба.

Барбара (пад'юджаючы). А вас, Мяркулавіч яна напэўна тады з кватэры згоніць за тое, што цяпер так пра яе гаворыце.

Мяркулавіч (палахліва азіраецца). М'яне? Хе-хе... Я вам так адкрыта ўсё гавару, Барбара Карпаўна, як свайму чалавеку. Я ведаю, што вы нікому ня скажаце.

Барбара (самозадоволена рагоча).

Мяркулавіч (хапіўся сына). А ўцёк-жа, каб на яго ліха. Ня ўпільнуеш. Юзік! Юзік! (Кінуўся за сынамі).

Барбара. Ха-ха-ха... Яшчэ паглядзім, Данілка, як што куды павернецца... Каму булачак, пернікаў, плюшак! Сьвежанькія, цёпленькія... (Ідзе ў правы бок. Цераз сцэну праходзіць Люся і Нюся).

Люся. Натуральна, спазьнілася. Устала з пасьцелі, канечна, а дзiesiąтай гадзіне, зрабіла мініяцюр, а потым, наўпроціў, прычоску, выпіла шклянку какавы і зьела буцярброду... А што тут, Нюсечка, ёсьць цікавага?

Нюся. Фі, Люсечка, ірунда. Няма нават ні аднаго алігантнага кавалера. Я з нуды зьела ўжо пяць порцый сахарнага марожана.

Люся. А Дудзін тут?

Нюся. Фі, ірунда. Я абсалютна яго ня шукала. Не намерана...

Люся. Ён аднак алігантны кавалер, Нюсечка. Ён казаў, што будзе сёньня за мной ухаджаць і паставіць, канечна, угашчэньне.

Нюся. А па-мойму, Люсечка, ён, наўпроціў, за Барбарынай дачкой ухаджае.

Люся. Я, Нюся, зусім не чакала ад цябе нічога падобнага. Калі табе сімпатічная гэта Волька, дык і гуляй з ёй, а не ў маім обчасьцьве.

Нюся. Фі, ірунда. Ты такая, Люся, нэрвозная, што заўсёды злуешся... (Углядаецца ў лес). Ай, ідзе сюды... І з ёй, з Волькай, яй-права...

Люся. Я не ў распалажэньні з ім сустракацца. Хадзем, Нюся, трошку пройдземся з табой падручку. (Выходзяць. Праз хвіліну з лесу на сцэну ўваходзяць Дудзін і Волька).

Дудзін. Ты цяпер ідзі ўжо дахаты, Волечка. Мне трэба сустрэць тут аднаго знаёмага таварыша і пагутарыць з ім аб пільнай справе, а ўвечары мы зноў убачымся. Прыходзь да мяне—я куплю табе цукерак, арэхаў...

Волька. Васілёк... што ты? Мне цукерак ня трэба. Хіба я за цукеркамі да цябе прыходжу? Ты заўсёды гаворыш са мной, як з маленькай, быццам зусім не кахаш мяне, а забаўляешся толькі, як з дзіцянем.

Дудзін. Я пажартаваў, Волечка. Я сур'эзна цябе кахаю—ты-ж сама бачыш—сустракаюся з табой, цалуюся, жалею цябе. Я нават не гляджу, што гэта мне можа прынесці розныя няпрыемнасці ў сэнсе маёй рэпутацыі, бо ты—непрацоўны элемент і дачка гандляркі. А мне знаёмы таварыш абяцаў знайсці адказную службу на семдзсят рублёў пэнсіі.

Волька. Ай, Васілёк, не кажы ты пра гэта. Ты заўсёды неяк сярдзіта гаворыш са мной, быццам злучыся на мяне за наша каханьне. Ведаеш што, Васілёк? Мы можам зрабіць так, што ніхто-ніхто пра гэта ведаць ня будзе. Нават гэта будзе цікавей... сапраўды... Мы з табой будзем сустракацца там, дзе ніхто нас ня ўбачыць. Ты скажы толькі, куды мне прыйсці, дык я і пайду. Я зраблю ўсё, што ты захочаш, толькі ты жалей мяне, ня злуйся...

Дудзін. Што-ж, я на цябе ня злуюся. Ты не вінавата... Прыдзі сягонья ўвечары—у мяне нікога ня будзе, і мы з табой, натуральна, будзем адны.

Волька. Я прыду, Васілёк. Як сьцягнее ўжо... добра? Я скажу мамцы, што пайду на спэтакль—яна пусьціць. Толькі ты не кажы нікому, а то сорамна будзе.

Дудзін. Са мной—ня бойся нічога. Ну, дык ідзі цяпер. Вунь твая матка булкі прадае—скажы ёй загадзя, што ўвечары на спэтакль пойдзеш.

Волька. А ты Васілёк?

Дудзін (важна). Я павінен убачыць тут адказнага таварыша... разумеш?

Волька (туліцца да яго). Ты, Васілёк, сапраўды кахаеш мяне?

Дудзін. Кахаю, вядома. Ну ідзі, ідзі... Прыходзь увечары... (Волька пашла).

Дудзін (адзін). Яна павінна тут быць з гэтым карнавалам. Добра, што Вольку выправіў, а то замінала-б толькі. Санька казаў, што бачыў сёння яе там, у горадзе. (З захапленьнем). У белай сукенцы, у кветках, у чырвоных стужках... Васторг... Усе хлопцы за ёй, як шалёныя. (Прымае позу). Што-ж, можам і мы зьвярнуць сваю ўвагу, вядома. (Чапурцыца). Мне што—я ў гэтай справе мастак... хе-хе... Бабы да мяне, як мужі да мёду... Натуральна... (Млосна). Эх, салодкая гэта Волька. Толькі нудная крыху. Няма ў ёй таго абыходжанья... У іншай, дык гэта—шык, васторг, далікатнасьць. А Волька—простая. Мяшчанка... Ну-с, паспрабуем узяцца за Ганначку. Казалі—бабы

ня гордая... Раз, два, дай у дамкі... хе-хе... (Нездалёк
чуваць гукі гармоні. Углядаецца). Санька прэцца.
Санька! Санька!.. Хадзі сюды, шкет. (Зьбяўляецца
Санька-шавец з гармоняй і з ім некалькі хлопцаў).

Санька (п'янаваты. Грае на гармоні і пяе. Хлоп-
цы бязладна падпяваюць).

Сьведзіць сонца, сьведзіць ярка—
Мая любка—пролетарка.
Мяне, мілы, не чапай—
Заплаці—тады кахай
А я хлопчык-піонэр!
Ды кахаю напавер.—

Весела мне, Васька Дудзін. Здаецца, ну, што там
такога? Ну—май, май... сонца сьведзіць, птушачкі...
музыка... піонэры сьпяваюць... А ў мяне ў грудзёх—
вось тут, у сэрцы, так нешта і круціць, і круціць,
быццам хто вальца танцуе. Радасна так, што хочацца
закрычаць. (Крычыць і з усіх сіл рэжа на гармоні).
Га-а-а-а!.. Во як... І каб-жа выпіў, а то—ані-ні...

Дудзін. Брэшаш.

Санька (зьбіты з панталыку). Я? Ага, правіль-
на... Крышку выпіў. Ты, Васька, праўду кажаш. Але-ж
мала, зусім мала. (Раптам мяняе тон, у захапленні).
А якая-ж прыгожая, а якая-ж харошая, ай-яй-я!..
Кветкі, стужкі... Вочы такія... бровы... вусны... Я ка-
жу:—Ганулька! Не магу ўстрымацца, павінен цябе
пацалаваць... Пацалаваў раз, другі, трэці...

Дудзін. Брэшаш!

Санька. Я? Ага, так-так... Крышку збрахаў.
Гэта я толькі хацеў яе пацалаваць. (Зноў у заха-
пленні). А фігура, а грудкі... а тут... а тут... Ну, не

раўнуючы, як... як... (заўважыў Барбару, якая набліжаецца), як цётка Барбара. (Кідаецца да яе). Цётка Барбара! Сэрца маё! Птушанятка маё, зязюлечка, канарэчка, галачка... Каханка мая нясуверная! (Памыкаецца абняць яе, яна адбіваецца).

Барбара. Адчапіся, назола! Не раўня я табе—жарцікі строіць... Паглядзі, вунь ідуць ужо курнавалы. Вунь—дзевак, як маку. (Да гэтага часу на сцэне сабралася ўжо крыху народу. Падыходзяць яшчэ. Зьявіўся Мяркулавіч з Юзікам, прыплылі Люся і Нюся).

Мяркулавіч (уваходзячы). Званы звоняць, служэніе архірэйскае... язната кругом, благалепіе...

Юзік. Татка, пусьці, там атрад наш сабраўся.

Мяркулавіч. Няможна, сыноч, няможна. Як пачнуць раздаваць падарункі, тады пабяжыш.

Юзік. Дык я зноў уцяку. (Уліваюцца ў натоўп).

Люся. Я, Нюся, абсалютна не абажаю карнавалаў.

Нюся. Фі, ірунда. Ніякай алігантнасьці няма ў комсамолак. Прылічны кавалер ніколі з імі ня будзе вадзіць кумпанію.

Люся. Ай, Нюсечка, Дудзін тут. Вунь ён стаіць! Я зусім не ў распалажэньні з ім сустракацца. (Гаворыць так, каб пачуў Дудзін). Як горача сёньня! У мяне нават у галаве кружэньне можа быць. Ух! (Дудзін абарачваецца). Добры дзень, Васіль Пятровіч! А вам дык і сорамна крыху—не пазнаваць сваіх добрых знаёмых. Мы зусім ад вас гэтага не чакалі. (Падыходзяць да Дудзіна, заводзяць з ім гутарку. На сцэне ўжо поўна народу. Гутарка, сьмех, асобныя

галасы:—Ідуць! Вунь! Завярнуліся! Як прыгожа!..
Чуваць здалёку музыка, якая з кожнай хвілінай рась-
це. Да музыкі далучаецца вясёлая харавая песня.
На сцэну з правага боку зьяўляецца першамайскі кар-
навал. Сьпераду ідуць дзеці ў белым адзеньні—нясуць
кветкі, чырвоныя сьцягі, лёзунгі і г. д. За імі ў пры-
гожых яскравых вопратках розныя сымбалічныя фігу-
ры і групы, жывыя карціны і інш. У цэнтры карна-
валу—Ганна, якая выяўляе сабой фігуру Свабоды.
На сцэне карнавал спыняецца).

Ганна (пяе).

У зорных прасторах, у далях крышталёных
Нам сьведцяцца шчасьця жывыя агні—
Вясёлым прыветам і радасьцю дружнай
Сустрэнем мы новыя ясныя дні.

Х о р. Красуй, сьпявай,
Вясёлы май!
Нясі у сьвет
Ты наш прывет.
Хто ў грозны бой
Ідзе сьцяной,
Таго вітай,
Вясёлы май!

Мы злучаны воляй магутнай мільёнаў,
Адзіным агнём паланее наш зрок,
Адзіная бура ўзьвіхрыла нам грудзі
І сілу ўліла ў наш напружаны крок.

Х о р. Красуй, сьпявай і г. д.

Скрозь шэрую слоту марудлівых будняў
Нясём мы нязгасны чырвоны пажар—
У борах сусьвету, у стогнах віхуры
Мы пышна засьвецім свабоды аўтар.

Х о р. Красуй сьпявай і г. д.

(Апошнюю прыпеўку сьпявае большасьць присутных. Сьмелы бадзёры напеў захапляе ўсіх, узьнімае настрой, даводзіць да экстазу. Як скончылася песьня,—крык, шум мітусьня. Сам сабой наладжваецца мітынг. Сярод натоўпу на ўзвышшы Ганна. Яна рухам рукі спыняе гоман народу і пачынае гаварыць звонкім чыстым голасам. Каля яе мітусіцца калматая галава Санькі-шаўца).

Г а н н а. Таварышы! Гэта сонечнае сьвята вясны, сьвята вольнае майскае радасьці хай будзе кожнаму з нас яскравай адзнакай таго, што наша вясна надышла, што зацьвіла, закрасавала наша агульная радасьць. Прад вачмі кожнага з нас сёньня павінны паўстаць бязьмежныя прасторы сусьвету, дзе яшчэ носяцца чорныя цені, дзе яшчэ чутны стогны і енкі нашых братоў. Наша вясна забуяе ў гэтых прасторах, яна апаўе ўсю зямлю новай радасьцю, новым шчасьцем—мы верым у гэта... Верым, таварышы!.. Майскае сьвята--сымболь нашай сусьветнай лучнасьці! Майскае сьвята—сымболь нашае непераможнае сілы. Хай жыве наша рабочае першае мая!

(Яе словы пакрываюцца магутным крыкам «ура», музыка грае міжнародны гімн. То там, то сям над натоўпам узьнімаюцца фігуры рабочых, якія выкрыкаваюць розныя рэволюцыйныя лёзунгі. Натоўп пакрывае іх крыкамі радаснага захапленьня. Удзельнікі карнавалу перамяшаліся з іншым народам. Увесь натоўп паступова пасуваецца налева, куды потым і зьнікае. З яго асяродку на пярэдні плян вырываецца Санька-шавец, вядучы за руку Ганну. Ганна бясь-

сільна яму падаецца,—яна, відаць, страшэнна змарылася. Яе твар распален прыгожай здаровай чырванню, а ў млявых ад зморы вачох пераліваецца цэлае мора шчасьця і радасьці).

Ганна. Пачакай, Санька, куды ты вядзеш! Я так змарылася. Ух, як добра сёння, як весела. Сама прырода зрабіла ўсё, што магла, каб аздобіць нашае сьвята. Якая пагода сёння! Гэта-ж, Санька, здаецца, першы такі дзень сёлета, га?..

Санька. Першы, вядома. Птушачкі пяюць...

Ганна (сьмяючыся). Ну, кінь ты глупствы казась—дзе ты птушак пачуў?

Санька. Ну, піонэры... Слухай, Ганна, і мне-ж таксама весела. Я адчуваю, што сэрца ў мяне паўнютка наліта нечым такім... салодкім такім... салодкім-салодкім... шypучым...

Ганна (з дакорам). Пеш ты ўсё, Санька. У цябе ніколі і радасьці свае ня бывае, а ўсё чужая, невядомая—прыходзіць невядома адкуль і невядома куды рассыпаецца. Пакуль у крыві гарэлка, патуль і радасьць у сэрцы, а тады—пуста-пусьценька. Ё нудна тады, і сум на душы, і нос павесіўшы ходзіш. Праўда, Санька?

Санька. У мяне, значыць, радасьць хэмічная, альгогольная... А хіба ня ўсёроўна, Ганулька? Ты вось вясёлая, радая, што Першае Мая. А я—што выпіў. Але-ж нам абоім весела, праўда? (Раптам хапае яе за рукі і крычыць з жартлівай афэктацыяй). Ганулька, прыгожая ты мая, залатая! Дай я цябе з радасьці пацалую. Адзін разочак, толькі адзін, далібог.

Ганна (сьмяючыся). Ну, цалуі, калі так ужо хочацца.

Саня (парыўчата абымае яе, цалуе некалькі раз і крычыць). Васька! Васька! Глядзі... Хадзі сюды, шкет параня! (Падыходзіць Дудзін). Што, бачыў, га? А ты казаў, што брашу. Дазвольце пазнаёміць: мой прыяцель, малады чалавек і кавалер...

Дудзін. Васіль Пятровіч Дудзін. Прыемна з вамі пазнаёміцца. Мы ўжо некалькі раз бачылі вас і, натуральна, цікавіліся вашай асобай. Вы так цудоўна сьпяваеце, што я гатоў цэлы дзень слухаць вашыя песьні. Як вам падабаецца сёнешняя пагода?

Ганна (з цікавасьцю яго разглядае). Пагода сёння добрая. Мне здаецца, што вы таксама здаволены ёй? У вас на твары такі бліскучы выраз.

Дудзін (прымае гэта за комплімэнт). Што вы... Куды нам з нашым выразам. Самы звычайны... Перад вашым цудоўным вобразам усе іншыя вобразы, натуральна, бляднеюць.

Ганна. Ваш вобраз ня можа збляднець. Ён усёроўна зьзяе, як сонца.

Дудзін (здаволены пачаткам гутаркі). Хе-хе... Дазвольце прайціцца... Пры такім гарачым надвор'і, натуральна, ня шкодзіць зьесьці порцыю марожанага і выпіць куфлю халоднага піва.

Ганна. О не, я баюся, каб не прастудзіцца, Яшчэ, чаго добрага, захварэю.

Дудзін. Што вы! Хіба можа хвароба напасьці на такую цудоўную красуню, як вы?

Ганна. О, яшчэ як! (Ёй ужо пачынае дакучаць гэта гутарка). Вы ідзіце без мяне, калі хочаце. Вунь прадаюць марожанае, а вунь, бачыце, піва цэлая бочка.

Дудзін. Бяз вас—ні за што. Мы не з такіх, дазвольце сказаць, кавалераў, каб шкадаваць для барышні на ўгашчэньне. Тым больш, калі гэта барышня закрунула наша сэрца вострай стралой амураў...

Ганна (няўважна). Ужо закрунула? Што вы кажаце?

Дудзін (зусім пэўны ў сваёй удачы). З першага погляду, як я меў шчасьце зірнуць на ваша цудоўнае харакство, я навакі загінуў у сетках каханьня. Маё гарачае сэрца і палкая душа трапілі ў вашы бажэсьцьвеныя ручкі, як райская птушка ў залатую клетку. (Нахіляецца да яе)... Хе-хе... Вы ня можаце сабе прыставіць, як мне вельмі прыемна завесці з вашай асобай блізкае знаёмства. Дазвольце ручку...

(У гэты момант на сцэне зьяўляецца Даніла, Убачыўшы яго, Ганна бесцэрымонна кідае Дудзіне і ідзе яму насустрачу. Дудзін стаіць асалалель, Санька і іншыя хлопцы, якія падыйшлі да яго, сьмяюцца. Потым Дудзін кідае ў бок Ганны злосны погляд і, сярдзіта махаючы рукамі, сыходзіць са сцэны).

Ганна. А, Даніла! І ты прышоў на маёўку? Добры дзень!

Даніла. Я хаджу ўжо тут гадзіны чатыры. Мне хацелася ўбачыць цябе, але ў гэткім натоўпе ня дужа лёгка знайсці патрэбнага чалавека. Што гэта за дзіўнае ўбраньне ў цябе?

Ганна. Я прымала ўдзел у карнавале. Дык ты мяне шукаў? Справу якую маеш, ці што?

Даніла. Мо ўжо цэлых два дні ня бачыліся. А мне ня бачыць цябе гэта значыць—ня бачыць жывога чалавека. Ты сама ведаеш.

Ганна. О, вядома! Людзей многа, а чалавек адзін. Ты-ж, як той самотны падарожнік у дзікіх нетрах: цемра, жудасць навокал, зьверы выюць, зубамі ляскаюць...

Даніла. Якая ты, Ганна, вясёлая сёння!

Ганна. Я заўсёды такая. Давай сядзем, Даніла пагутарым. Я страшэнна змарылася—так многа ўражаньняў, адчуваньняў! Шкода, што ты ня бачыў нашага карнавалу. (Сядаюць на дол). Ну, падарожнік, кажы, якое ліха цябе напаткала? У цябе зноў у вачох журба сусьветная.

Даніла (з усмешкай). Цяпер усё добра. Мне-ж досыць толькі сустрэцца з табой, як адразу разьвеецца ўсякая журба. Я загадзя адчуваю, што вось зараз ты скажаш мне нешта такое простае, жыцьцёвае—і ўсё стане ясна наперадзе, усё знойдзе свой сэнс. І мне ўжо адразу спакойна робіцца.

Ганна. Дык, выходзіць, нам і гаварыць зусім ня трэба. Сустрэліся, паглядзелі адзін на аднаго і пайшлі заспакоеныя. Праўда? Ну, гавары, Даніла, дакладвай аб усім падрабязна.

Даніла. Заўтра я зноў станаўлюся на працу. Нарэшце кончыцца маё беспрасьветнае мадзеньне. Будзе паўней у жыцьці, ня будзе гэтай нуды, пустэ-

чы. Тады і хатнія няпрыемнасьці лягчэй будзе зносіць—уцякаць можна будзе ад іх, заглушаць іх напружанай працай.

Ганна. Як жонка?

Даніла. Ляжыць. Самая цяжкая пара для сухотных мінула, і яна магла-б яшчэ паздаравець, але ёй трэба поўны спакой. (Злосна). Гэтыя ведзьмы, што круцяцца ўвесь час каля яе, атручваюць ёй кожную хвіліну жыцьця. Яна зусім стала слабая—страшна зірнуць на яе.

Ганна. Даніла! Я гаварыла з некаторымі нашымі. Здаецца, што мы знойдзем магчымасьць паслаць яе на курорт.

Даніла. Ведаеш, Ганна, мне дужа цяжка было гэтыя апошнія дні. Яна ўсё больш і больш ад мяне адыходзіць—яна пачынае глядзець на мяне, як на свайго злосьніка. Балота гэта зусім зацягнула яе—і мяне цягне, засмоктвае, аплятае сваімі гнілымі карэньнямі. Нагаворы, плёткі, розная прыкрая драбязя... Часам ня ведаеш, што рабіць, як жыць, як выбрацца з гэтае атрутнае багны.

Ганна. Трудна цяпер, Даніла. У гэтых драбніцах лёгка можна забытацца, згубіць перспектыву, згубіць свой асноўны кірунак. Раней было ўсё ясна і проста—бачылі ворага перад сабой і пёрлі на яго, білі яго чым-пападзя. А цяпер складнейшае стала жыцьцё. І барацьба складнейшая. Цяпер іншы жыве, працуе—шчыра, аддана, з поўнай энэргіяй, як мае быць, а потым зірк—і стаў мешчанінам, ня прымеціў, як падкраўся вораг. І б'ецца тады, як мухіна ў павучыньні.

Даніла. Я гэта ведаю, Ганна. Я-ж быў на фронце і на справе пазнаў, што такое барацьба. Добра тады ваяваць, калі бачыш ворага, ведаеш, хто ён такі. Таму-ж і цяжка мне, Ганна. Чую нейкую небяспеку, чую нейкага ворага, а дзе ён, адкуль падступае—ня бачу.

Ганна. Гэты твой вораг—мяшчанства. Яно вылазіць цяпер з сваіх брудных шчылін і наступае. Старае мяшчанства—цвілое, абскубленае завірухай, злучаецца з новым, што вырасла з пазадзядзяў рэволюцыі. Мяшчанства ня любіць перспэктывы, яно баіцца яе, хаваецца ад яе ў драбніцах, стараецца затуліць яе брудным туманам абыдзеншчыны. Трэба змагацца, Даніла! Трэба больш смеласьці, больш запалу, энэргіі... І менш вось гэтай тваёй журбы, сумненняў—гэта табе зусім не да твару. Сапраўды... Даніла, помніш, як мы сядзелі з табой цэлы вечар і гаварылі аб нашым вялікім падарожжы ў будучыню. Мы лятуцелі, як малыя дзеці, будавалі такія прыгожыя смелыя пляны.

Даніла. Я помню. Гэта крыху сьмешна было, наіўна.

Ганна. Але затое ў цябе ня было тады ніякіх сумненняў, ты быў такі бадзёры, радасны. Я помню—у цябе вочы тады гарэлі зусім па-маладому—ты ўвесь быў, як малады задорны юнак. О, тады ў цябе была ясная перспэктыва! Праўда, Даніла?

Даніла (крыху падумаўшы). Мяне зьвязвае хвора я жонка. Я-ж яе некалі так моцна кахаў. А цяпер... я ня ведаю, ці кахаю... мне шкода яе, да болю шкода.

Я часам ледзь стрымаюся, каб не заплакаць, калі гляджу, як на маіх вачох з трагічнай паступовасцю гіне яе маладое жыццё... І гэты нясьцёрпны жаль сьціснуў усяго мяне нейкімі жалезнымі абцугамі, не дае мне жыць, не дае нават думаць аб чым-небудзь прыгожым, цікавым, што я мог-бы знайсці ў жыцці, на што я маю сілу і здольнасць. Я адчуваю сябе заўсёды злачынцам, мне здаецца, быццам усё, што я бяру ад жыцця, я краду ў яе, у свае хвораі жонкі. (У некаторым замяшанні). Ведаеш, Ганна, мне часам здаецца, што нават гэтыя нашы сустрэчы з табой таксама крадзеныя, што я ня маю права на іх... Гэта так няпрыемна, балюча.

Ганна (цвёрда). Нашы адносіны з табой ня выходзяць з рамак звычайнага таварыства.

Даніла (з усмешкай). Кожны раз, калі я прыходжу дахаты, жонка пытаецца, ці сустракаўся я з сваёй палюбоўніцай. Зараз-жа пачынаюцца сьлёзы, страшэнны прыпадак кашлю і г. д. Гэта справа нашых скрытных суседак.

Ганна (узрушана). Даніла! Гэтага-ж нельга дапускаць. Трэба пераканаць яе, што нашы адносіны ня могуць прывесці да чаго-небудзь... ну, звыш простага сяброўскага пачуцця...

Даніла (загадкава глядзіць на яе). Я, Ганна, не магу яе ў гэтым пераканаць...

Барбара (праходзіць ззаду). Каму булчак, пернікаў, плюшак!.. (Яны схаянуліся ад нечаканасці). Брукуйце, брукуйце, галубочки! Я вам не перашкоджу.

Мілуйцеся на здароўечка... Дзе-ж вам пацешыцца, як ня тут, на цёплым сонейку.

Даніла (*устае крыху зьбянтэжаны і раззлаваны*). Лезеш ты, куды ня трэба, вось што... Пойдзем, Ганна!

Барбара. Ой, можа і лезе хто, ды толькі ня я.

Ганна (*таксама ўстала. Перш моўчкі глядзіць на Барбару, потым памалу ідзе проста да яе. Барбара прымае ваяўнічую паставу. Ганна падыходзіць і бярэ з каша плюшку*). Па чым гэтыя плюшкі?

Барбара (*злосна*). Па пяць капеек!

Ганна. Дайце дзьве штукі. (*Плоціць, забірае плюшкі і ідзе з Данілам па дарожцы ў лес*).

Барбара (*глядзіць ім усьлед*). Пашлі. Закруціла, распусьніца. Ой, Даніла, ня будзе добра з гэтага, ня будзе. Забыўся ты на Барбару, ды мусіць рана забыўся, мой даражэнькі! (*Уваходзіць Дудзін, Санька і яшчэ колькі хлопцаў. Санька зусім п'яны*).

Дудзін. Пляваць... Яшчэ сама будзеш прасіцца, ды адштурхну, як сабаку якую. Ня гэткіх мелі і ня гэткіх мець будзем. Шчасьце якое, думай ты гэта.

Барбара. Не з таго боку пад'ехаў.

Дудзін (*задзірліва*). Цётка Барбара! Папрашу вас—бяз гіроніі. Я зусім не жадаю слухаць вашых заўваг. Натуральна...

Барбара. А ты дужа ня пырская, а лепш паслухай, во як. Хадзітку сюды. (*Бярэ яго падпашку і адводзіць у бок*). Вольку маю... што, спажыў ды на сьметнік, га?..

Дудзін. Барбара Карпаўна, што вы?.. Я і ў думцы нічога ня меў. Паўхаджваць проста... гэта-ж не забараняецца?

Барбара. Глядзі... Я дачку загубіць не дазволю. Алімэнты высуджу... чуеш? Ад мяне не схаваешся. (Мяняе тон). А з гэтай ты не з таго канца пачаў, во што... з гэтымі шалахвостымі трэба іначай, па-сур'ёзнаму. Пра сіцылізму ёй завярні, пра камунію. А тады і пашло... Ды гэтага трэба адшыць, Данілку—ён табе ўпоперак дарогі стаў... Разумееш?

Дудзін. Мне што, Барбара Карпаўна, я—раз, два, дый у дамкі.

Барбара. То-то. Пашлі-ж у лес яны. Саньку трэба падбіць, каб на сьмех узяў, ха-ха... Санька! А Санька! Хадзі сюды! (Падыходзіць Санька). Ты Ганну бачыў?

Санька (пяе п'яным голасам).

Ганулька мая, журавіначка,
Пацалуй ты мяне, сіраціначку.

Барбара. Цябе цалавала, а з Данілам у лес пашла, пад кусты, ха-ха!.. А ты толькі глядзіш на яе, як баран на новыя вароты.

Санька. Цётка Барбара! Птушачка мая шызакрылая!.. Дай я... абніму, пацалую. (Хоча яе абняць).

Барбара (баронячыся). Адыйдзі, я-ж табе ня Ганна, што буду з кожным цалавацца ды па лесе шалацца.

Санька. Ганна? Па лесе?.. Ганулька? Якое яна мае права?

Барбара. У цябе ня пыталася. Ты ёй дужа ў
модзе...

Санька (начынае злавачца). Ня можа быць...
Брэшаш. Барбара, брэшаш...

Барбара. Схадзі, пашукай, можа натрапіш... Ды
нашто ісьці—вунь яны ўжо назад ідуць, нацешыліся,
ха-ха-ха!.. (З лесу паказваюцца Даніла з Ганнай.
Санька абарачваецца і ўпіраецца ў іх тупым няпэўным
поглядам. Потым, хістаючыся, ідзе насустрачу. Усе
напружана чакаюць нечага дужа сьмешнага. Санька
становіцца перад Ганнай і робіць патугі нешта запець).

Санька. А ў лесе... пад кусто-ом... (Падбірае сло-
вы, але ня выходзіць нічога. Тады ў п'янай злосьці
крычыць рэзкім вісклівым голасам). Шлюха!.. Па ку-
стох цягаецца... Распусьніца!.. Шкура!.. (Усе раго-
чухць... Даніла памыкаецца кінуцца на яго, але Ганна
спыняе. Яна са спакойнай усьмешкай падыходзіць да
Санькі, зьлёгка абнімае яго адной рукой, а другой гла-
дзіць па раскудлычанай галаве).

Ганна. Не сваёй ты злосьцю, Санька, злуешся.
Чужая яна, не твая... Няма ў цябе ні сваёй радасьці,
ні сваёй злосьці. Я дарую табе гэту абразу, я на цябе
ня злююся... П'еш ты ўсё, Санька, гарэлкай жывеш, а
не сабой... (У гэты час за сцэнай чуваць шум натоўпу.
Нехта гучае: Ганна! Ганна! Дзе Ганна?). Ну, мяне
клічуць. Бывай, Даніла! (Пашла. На сцэне прыкрае
замышаньне).

Санька (ледзь ня плачуць). Радасьць не свая...
Злосьць не свая... Ганулька! Пачакай... (Бяжыць за
ёй услед).

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Прыгожы месячны вечар. На сцэне — ускрайная вуліца гораду. На заднім пляне плот, які злучае два двары. З правага боку ён прылягае да ганкаў звычайнага мяшчанскага доміка, з левага — канцаецца варотамі і форткай, за якімі таксама відаць дом. Каля форткі невялічкая прытульная лавачка. У правым доме ідзе вечарына, — адтуль далятаюць прылушаныя гукі гармоні і бязладны тупат ног. У левым доме — кватэра работніцы Ганны. На ганках правага доміка сядзяць Люся і Нюся, распараныя танцамі, шумна аддываюцца, абмахваючыся насоўкамі, і вядуць „далікатную“ ігтарку.

Люся. Ах, Нюсечка, якая цудоўная ноч! У такую ноч можна ўсёй душой аддацца толькі каханьню. Я-б жадала пайсьці куды-небудзь далёка-далёка, на сквер, ці ў губарнатарскі сад. Ах! «В тиши ночной луна светила, в саду со мной гуляла ты»...

Нюся. А мяне, Люсечка, пойдзе праваджаць Бондзікаў, дык мы, бязумоўна, пройдземся з ім па садзе. Я так абажаю гуляць ноччу ў садзе.

Люся. А мяне сёння праваджае Дудзін. Ён увесь вечар са мной танцуе і, канечна, пачаставаў ужо шакаладам. Ён такі, Нюсечка, алігантны!

Нюся. А я, Люсечка, наўпроціў, чула, што ў Дудзіна з Ганнай-комуністкай роман сур'ёзны пачаўся.

Люся. Фі, ірунда. Яна, канечна, лезла к яму. На туральна, хацела завілаводзіць сабе кавалера. А яму яна зусім без андзірэсу. Фі! Ёсць можа і больш алігантныя барышні, а не такія распусьніцы. Ты чула, Нюсечка, што на Першае Мая было! (Таёмна). У лесе

знайшли яе з Данілам Загорскім. Яй-права! Санька-шавец успароў...

Н ю с я. Фі, паскудзтва. Я ніколі не чакала нічога падобнага ад комуністкі.

Л ю с я. І з Санькам-шаўдом таксама... На ўсіхных вачох абнімаліся ды цалаваліся.

Н ю с я. І нічога ў ёй няма цікавага. Абсалютна ніякае далікатнасці. Мяшчанка...

Л ю с я. Тады Санька як злавіў яе з гэтым Данілам, як пачаў лаяць, як пачаў зьневажаць—і так, і гэтак, самымі апошнімі словамі. Дык яна стаіць, як няжывая, утупілася, пачырванела—няма куды дзецца. Хоць ты воч пазычай у сабакі. А сьмеху было! Яй-права... (*Па вуліцы борзэдзенька кльпае бабка Пілаціха*). Бабка Пілаціха! Куды вы экстранна сьпяшаецеся?

Н ю с я. Просім пасядзець хвіліначку ў нашым обчасьцьве.

Пілаціха. Ай, мае дзетухны, некалі... У Петрыкавых з хлопчыкам нешта, яй-богу-ж, праўда... Казалі, гарыць увесь і ценпература. (*Сядае паміж дзяўчат і пачынае свае плёткі*). Доктары ўсе-чыста былі—рады ня далі, яй-богу-ж, праўда... Дык Марта Сёмчыкава, што ў адным двары жывець, казалі, што сама матка хваробу наклікала. Ведама, з такога жыцьця, дык і дзетак родных паклянеш... Мужык-жа яе—ці чулі?—ужо другі месяц, як з сальнікавай Настай круціцца. Дома не начуе, яй-богу-ж, праўда... А ў Кубарскіх, чулі, што ўчора было? А мае-ж вы дзетухны, сорам казачь... Бацька з сынам з-за аднае шлюхі пабіліся, яй-богу-ж, праўда... Ды каб было за каго, а то-ж—ве-

даеце?—гэта дурная, што байструка летась радзіла—
Арына доўганосая. Сын нават жаніцца меціў на ёй, а
пакуль сёе-тое, дык бацька... яй-богу-ж, праўда... Дык
цяпер сын і ў хату ня ідзець—сядзіць у Філонавых.
А Філоніха-ж крыху да яго нешта мае. Летась, як ха-
дзіў мужык на два месяцы ў войска, дык—і ў кіно, і
ў цятры, яй-богу-ж, праўда... Мужык у яе нешта, ка-
жуць, няздатны... а баба маладая, здаровая...

Л ю с я. А ці чулі вы, бабка Палаціха, што на Пер-
шае Мая Данілу ў лесе з Ганнай-комуністкай злавілі?

П і л а ц і х а. Дык пра гэта-ж увесь горад ведае, мае
вы дзетухны. Якое, Даніла ўжо з жонкай разводзіцца,
яй-богу-ж, праўда... Такі закон ёсьць бальшавіцкі, што
калі жонка сухотніца, дык мужык мае поўнае права
кінуць яе, каб, значыць, заразы ня было. А яе тады
ў забес. (Таёмна). Я-ж сама, дзевачкі, чула, як ён
гаварыў ёй... я тады сядзела ў іх, чай з варэньнем
піла... Дык кажа...

С а н ь к а (неўзаметку падышоў збоку). Га-а-а, са-
рокі-шчабятухі! Язычкі чэшаце, костачкі добрых лю-
дзей перабіраеце, байкі складаеце ды на вецер пушча-
еце... Брысь, куды каторая!

П і л а ц і х а. А божачка мілы. Во напалохаў, яй-
богу-ж, праўда!..

Л ю с я. Ох, маё сэрца зусім спынілася.

Н ю с я. Фі, нахал!

С а н ь к а (пільна прыглядаецца да Пілаціхі) А-а-а,
бабка Пілаціха, ту-ту-ту... Дазвольце вас... дазвольце
вас... (Пілаціха, пачуўшы небясьпеку, прыціскае нешта
да грудзей і памыкаецца ўцячы, але Санька ловіць яе і

пасьяля нядоўгае тузаніны адбірае ў яе пляшку гарэлкі). Ну, і нюх у цябе, Санька, да гэтага зелья.

Пілаціха. Гэта—хвораму, хвораму... ад ценпературы, яй-богу-ж, праўда...

Санька. Брысь! А то і другую адбяру.

Пілаціха. Паскуднік які, баламут, яй-богу-ж, праўда... (Пашла).

Люся. І ня сорамна вам крыўдзіць старую жанчыну? А яшчэ кавалер...

Санька. Брысь!

Нюся. Фі, нахал! (Абедзьве ідуць у хату, Санька ідзе налева і сядзе на лаўцы ля форткі).

Санька (разглядаючы пляшку). Пагляджу я на цябе, мая каханая, ды падумаю. Я цябе п'ю і ты мяне п'еш, я цябе, зьністажаю і ты мяне зьністажаеш... Ці зьністожу я цябе, ці не—невядома, а ты мяне, сьдэрва, напэўна зьністожыш. Вазьму вось цябе, сукіну дачку, за горла, ды як дам пад гэта самае... (Адбірае). Дзе той і корак падзеўся! (Думае). Выпіць хіба, ці што? (Прыладжваецца піць. У гэты момант адчыняецца фортка і на парозе яе зьяўляецца Ганна. У руках у яе некалькі кніжак. Санька пасьпешна хавае гарэлку і бярэ ў рукі гармонь).

Ганна. Што ты тут робіш, Санька?

Санька. Я, Ганулька, гляджу вось на месяц і думаю: што гэта ён сабе думае?

Ганна. П'яны?

Санька. А ні ў зуб. Я-ж даў табе слова, што п'яны ніколі ня буду з табой гаварыць. А бачыш—гавару,

значыць—цв'ярозы. Я, Ганулька, зусім думаю кінуць гарэлку. Я-б кінуў ужо, дык вось яна не дае.

Ганна. Хто не дае?

Санька. Гармонь. Трохградная, з меднымі галасамі—верная мая спадарожніца. Пагляджу я на яе—вісіць смутная, невясёлая, няма каму і палашчыць яе, ажывіць галасы яе звонкія... Вось шкода стане— і выш'еш...

Ганна. А цв'ярозы хіба ня можаш іграць?

Санька. Ня выходзіць. Няма таго спрыту, і душы няма. Вось бачыш: пісь-пісь, а толку нікага.

Ганна (з усмешкай). Глупства ты гаворыш, Санька. Гэта-ж прычэпка адна, ты сам добра ведаеш. Ня было-б гармоні, дык яшчэ нешта знайшлося-б. І піць ты ня кінеш, бо жыцьцё ў цябе пустое. А раз нечым жыць, дык хоць гарэлкай жывеш.

Санька. Шаўцы ўсе п'юць. Такі ўжо звычай наш шавецкі. Праца такая.

Ганна. Паспрабуй, Санька, паступіць на фабрыку. Там гэта самая праца зусім інакшай здасца. У кампаніі, гуртам—восем гадзін і не заўважыш, як праляцяць. А тады—клуб, кніжкі, газэты... Новыя людзі, новыя таварышы, далей ад гэтага мяшчанскага балота. Спраўды, Санька, паспрабуй. Ты такі здольны і шчыры... Ты зусім нядрэнны чалавек. Чаму ты не далучыся да нашае агульнае мэты, каб захапіцца ёй, імкнуцца да яе, будаваць адпаведна ёй сваё жыцьцё. Гэта-ж так добра, так прыемна, калі ведаеш цвёрда, куды ты ідзеш, чаго дамагаешся, што стаіць перад табой наперадзе. (Рахуча). Я заўтра сама пагавару,

Санька, каб цябе прынялі на фабрыку. Добра? Прыдзеца пачакаць, вядома, але нішто... свайго даб'емся.

Санька. Слухай, Ганулька. Чаго ты такая нейкая добрая? Вось лаюць цябе, абгаварваюць, а мне здаецца, што лепш за цябе няма нікога ў сьвеце... Я сам ня помню, што я тады гаварыў... мне казалі... дык я цэлы дзень хадзіў, як няпрытомны... дужа мне балюча было, што я цябе так абразіў... А ты-ж даравала мне, праўда?

Ганна. Ну, вядома. Наогул, ня варта таго ўспамінаць...

Санька. Ты—добрая, дужа добрая. І прыгожая такая. Я першы раз бачу такую прыгожую дзяўчыну. Ведаеш што, Ганулька, я буду кахаць цябе, добра? Ты—усёроўна... ты не зважай... Я можа і піць кіну дзеля цябе, далібог... (*Бярэ яе за руку*). Можна табе ў руку пацалаваць? Я пацалую, Ганулька. (*Цалуе*). Ты такая добрая...

Ганна. Кінь ты—сьмешны. Ты зусім, як малы хлопчык. Ну, годзе! Мне трэба ісьці. Хочаш, Санька сходзім разам у бібліятэку?

Санька. Вядома! (*У замяшаньні*). А з гэтай, што рабіць... куды яе...

Ганна. Каго?

Санька. Тут паўкварты ў мяне... у Пілаціхі адабраў. (*Ганна сьмяецца*). Што-ж тут рабіць? (*З раптоўнай рашучасьцю*). Эх, згінь, ты, прападзі! (*Кідае вобземлю і сам нібы палохаецца свайго ўчынку*). З хвіліну няўцямна глядзіць на шклянныя чарапкі, потым

адыходзіць на некалькі крокаў і азіраецца). Сьцверва!
(Ганна вясёла сьмяецца. Абое ідуць у правы бок).

(Некаторы час сцэна пустая. Выяўна даносіцца гук гармоні, тупат ног з таго дому, дзе вечарына. Потым чуваць голас Волькі:—Юзік, пачакай! Юзік! Праз момант з таго боку, куды пашла Ганна, уваходзяць Юзік і Волька).

Волька. Тут вечарына сёньня. Чуеш, музыка. Ты дзе быў, у атрадзе?

Юзік (важна). На зьвяне. Мяне выбралі сёньня памочнікам правадыра.

Волька. Давай, Юзік, пасядзім крышку тут на лавачцы. Ты не сьпяшаешся дахаты? Мне трэба пачакаць тут аднаго чалавека.

Юзік. Можна. (Сядваюць. Некаторы час сядзяць моўчкі. Волька лятуценна глядзіць не месяц).

Волька. Паглядзі, Юзік, які сёньня чысьценькі мясечык. Здаецца, што ўсьміхаецца... ласкава-ласкава... бачыш?

Юзік. Месяц ня можа ўсьміхацца, бо гэта—такая самая тэрыторыя, як і зямля.

Волька. А мне дык заўсёды здаецца, што і месяц жыве, і зорачкі таксама. Месяц усміхаецца, а зорачкі плачуць заўсёды... Паглядзі, вунь, як плюскаюць вочкамі...

Юзік. Забабоны. (Зноў хвіліну маўчаць).

Волька. Скажы, Юзік, чаму вас вучаць у піонэрах?

Юзік. Усяму. Напрыклад... (Шыбка і аднатонна). Піонэр верны справе рабочае клясы—наказам

Ільліча. Піонэр імкнецца да ведаў. Веды і ўменьне—сіла ў змаганні за справу працоўных...

Волька. Я не пра тое, Юз'ік. Вось я думаю часам, што жыцьцё наша зусім нейкае не такое, як трэба. Многа нядобрага ёсьць, злосьці многа ўсюды, грызны. Каб вось наўчыў хто-небудзь, як гэта жыць па-інакшаму, па-добраму...

Юз'ік. Дык гэта ўжо будзе пра соцыялістычнае будаўніцтва.

Волька. Каб неяк дагаварыліся адзін з адным, ці што... Усім-жа дрэнна—кожны баіцца, дрыжыць за жыцьцё. Усе—злыя адзін на аднаго, як ваўкі. (*Памаўчайшы*). Юз'ік, ці б'е цябе татка?

Юз'ік. Раней біў, а цяпер устрымліваецца. Мой бацька—політычна несьвядомы чалавек, але ў гэтых адносінах стаіць на савецкай пляцформе.

Волька (*ціха*). А мяне мамка і цяпер яшчэ б'е. Калі якая няўдача, ці што дык заўсёды на мне спаганяе. І сьгоньня біла...

Юз'ік. Каб ты была ў піонэрах, дык магла-б пажаліцца ў атрад. Я-б цябе абавязкова падтрымаў. (*Са спагадай*). Ты ў піонэры ўжо старая, дык паспрабуй у комсамол паступіць. Там абароняць таксама. (*Волька майчыць*). Ну, я пашоў. Мне яшчэ сёньня трэба тэзісы напісаць к дакладу на тэму «Ахова чыстаты ў клясных памяшканьнях». Ты не бядуў, Волька, гэта ўсё глупства. Бывай! (*Пайшоў налева*).

Волька (у задуменьні). Каб паляцець куды-небудзь у іншы край, у прыгожы, сьветлы. Далёка-далёка, туды вунь, дзе зорачкі сьвецяць... А можа і там дрэнна? Плачуць-жа нечага зорачкі, вочкамі плюскаюць так жаласна-жаласна. (Пауза). Сумна мне нешта... страшна... сэрца баліць, быццам чуе нешта нядобрае. (Пауза). Тры дні ня бачыліся. Ён наўмысьля ад мяне ўцякае, ня хоча са мной сустракацца. Муціць, не кахае... Што я яму? Ён такі прыгожы, усе дзяўчаты рады з ім пагуляць. А я—няздара нейкая. Мамка сукенку ня хоча новую справіць... чаравікі сабе шаўровыя справіла, а ў мяне ўжо зусім-зусім падраліся, няма як у людзі выйсьці... А каралі ўжо цэлы год абяцае купіць... Хай-бы хоць шклянныя... ёсьць такія бліскучыя бліскучыя, як срэбра... Або—сіненкія, як васілёчкі... Прыгожыя!.. (Задумляецца. З ганкаў правага дому выходзіць, высьвітваючы вясёлую песеньку, Дудзін. Волька яго заўважае і радасна кідаецца яму насустрачу). Васіль!

Дудзін. А, Волька, добры вечар, добры вечар!

Волька. Я цябе даўно шукаю. Мы-ж ужо тры дні ня бачыліся. Ты, Васілёк, наўмысьля ад мяне ўцякаеш, я ведаю.

Дудзін. Нічога падобнага. Атрымаўшы спэцыяльнае запрашэньне на сямейны вечар, я тут гуляю ў свайго прыцэля. Ну, як жывеш?

Волька. Як я жыву? Дрэнна, Васілёк. Па табе я ўсё сумавала. Як няма цябе, дык усё мне здаецца, што ты а-ні-ні мяне не кахаеш. І так мне сумна-сумненька тады робіцца. (Яны сядваюць на ганках).

Дудзін. Чаму я цябе не кахаю? Я цябе кахаю, натуральна. Гэтыя дні я быў страшэнна заняты—я меў экстраную нараду з адным таварышом, які абяцае ўстроіць мяне на адказную службу... Ну, хадзі да мяне Волька! (*Бярэ яе ж сабе на калены, пачынае груба лашчыць*). Кацяніначак мой! Гурочак зялёненькі! Ты сумавала па мне, сумавала?.. М-м-м... цукерачка...

Волька. Ня трэба так, Васілёк... Пусьці! Давай лепш пагутарым, мы-ж столькі часу ня бачыліся.

Дудзін. Ну, што-ж, давай гутарыць. Я згодзен на ўсё...

Волька (*пняшчотна туліцца да яго*). Як мне добра з табой! Мне ўжо здаецца цяпер, што ў жыцці адно толькі шчасце і зусім няма нічога дрэннага...

Дудзін. Натуральна. Усе дзяўчаты кажуць, што са мной прыемна гуляць. Галоўнае тут—абыходжаньне, далікатнасьць.

Волька (*любуючыся ім*). Ты такі прыгожы, моцны. У тваіх вачох ёсць нешта асаблівае, неяк цягнуць яны да сябе... аж страшна мне, сапраўды. (*Хавае галаву яму на грудзі*).

Дудзін. Гэта праўда. Калі я служыў у крымінальным вышуку, дык, бывала, зловіш якога злодзея, пачнеш допыт яму рабіць. Паглядзіш на яго сур'ёзна так, злосна, дык адразу выкажа ўсё. Натуральна...

Волька. Ты, Васілёк, ня кінеш мяне, не? Я дык проста ня веру, што ты кахаеш. Ня звыкла я да гэткай радасці. А калі кінеш, тады што... тады-ж ня будзе нічога ў мяне... зусім-зусім... Як я тады буду жыць?.. (*Паўза*). Страшна мне нешта, Васілёк...

Дудзін (дзелавым тонам, у якім, аднак, чуваць прагнае дрыжэньне). Волька! Ці матка ў хаце?

Волька. Не, у горадзе.

Дудзін. Сходзім да цябе, га? Сходзім, кацянёна-чак! (Эноў пачынае груба лаічыць яе). Пойдзем добра?

Волька (накорна). Добра. Яшчэ пасідзім трошачку. Ноч такая чыстая... (Пауза). Я цябе, Васілёк, сьніла сягоньня. Здаецца, была я ў нейкім густым-густым лесе... дрэвы таўстыя такія, чорныя, паспяталіся вецьцем—няможна пралезьці. Ноч, здаецца, нікога няма, адна я—і ня ведаю, як выбрацца з гэтага лесу. І вось бачу я, што пешта, быццам, гарыць, два агоньчыкі нейкія. І нехта гукае мяне. Голас добра знаёмы, а пазнаць ніяк не магу. Гляджу, аж агоньчыкі тыя на мяне насуваюцца. І ўжо не агоньчыкі, здаецца, а вочы твае. І сам ты страшны нейкі, нязвычайны. Падьшоў, бярэш мяне за руку... (У гэты момант за сцэнай чуваць галасы і жаночы сьмех. Дудзін адразу ўскаквае і цягне за руку Вольку).

Дудзін. Хадзем, Волька, я правяду цябе крыху, а потым на хвілінку вярнуся—мне трэба сказаць нешта хлопцам. Ты ідзі дахаты і чакай—я зараз прыду. (Яны ідуць абодва налева. З правага боку ўваходзяць Ганна і Санька, спыняюцца супроць ганкаў).

Ганна. Дык ты пойдзеш на вечарынку? Глядзі-ж, трымайся, а то і гаварыць з табой пасья гэтага перастану.

Санька. Хай яна згарыць, пакуль я хоць адну расіначку ў рот вазьму. Да-душы!

Ганна. Ну, Санька, бывай! Заўтра возьмемся за тваю справу. (*Разьвітваюцца. Санька ідзе на вечарынку, а Ганна да свайго дому. Каля форткі яе сустракае Дудзін*).

Дудзін. Добры вечар, таварыш Ганна!

Ганна. Добры вечар!

Дудзін. У горадзе былі? Па справе, ці проста так, на праходку хадзілі?

Ганна. Хадзіла кніжкі мяняць у бібліотэку.

Дудзін. Кніжкі чытаеце? Мусіць, усё політычныя? Я дык страшэнна люблю чытаць пра соцыялізм і пра комуну. Проста не магу адарвацца—так цікава пішацца.

Ганна. Гэта добра. Ну, бывайце!

Дудзін. Куды-ж вы? Ня хочаце са мной і хвілінкі пагутарыць?

Ганна. А вы хочаце гутарыць? Я не ведала. Давайце... (*Сядзе на лаўку*).

Дудзін. За што вы на мяне, таварыш Ганна, узлаваліся?

Ганна. Я? На вас? Першы раз чую.

Дудзін. Я тады рознае глупства гаварыў. Я гаварыў зусім ня тое, што звычайна гавару. З сур'ёзнымі барышнямі я магу гаварыць і пра сур'ёзнае.

Ганна. Пра што гэта пра сур'ёзнае?

Дудзін. Пра ўсякія політычныя рэчы.

Ганна. Так... А скажыце, калі ласка, што вам усё-ткі ад мяне трэба?

Дудзін. Таварыш Ганна...

Ганна. Кажыце проста.

Дудзін. Я маю жаданьне за вамі ўхаджваць, бо вы мне страшэнна ўпадабаліся.

Ганна. Я ня хвора—за мной ня трэба «ўхаджваць».

Дудзін. Жартуеце, таварыш Ганна, хе-хе!.. А я нават зусім сур'ёзна вам гавару. Я так закахаўся, што нават магу ўпасьледзтві жаніцца...

Ганна. Якое шчасьце, ха-ха-ха!..

Дудзін (*крыху раззлавана*). Пасьмяяцца можна, вядома. Гэта дазваляецца. Але і я кавалер, можна сказаць, ня самы горшы.

Ганна. Ну, і добра. Ваша шчасьце. (*Устае і хоча ісьці*).

Дудзін (*загароджвае ёй дарогу, памыкаючыся абняць*). Пачакайце!

Ганна (*сярдзіта*). Грамадзянін Дудзін!..

Дудзін (*нахабна*). Якая гордая! Чыстая каралева, ха-ха!.. Дзе ўжо нашаму брату з вамі кумпанства вадзіць! Такая красуня толькі з начальнікамі ды камісарамі знаецца, ха-ха... Інцилігентка!..

Ганна. Пусьцеце, я вас прашу.

Дудзін (*груба*). Ну, ідзі, ідзі. Шчасьце вялікае! Круціся з сваім Данілам, адбівай мужыка ў жывой жонкі, ха-ха!.. (*Ганна пашла. Дудзін грозіць ёй усьлед*). Пачакай, сьдэрва, пазнаеш яшчэ Ваську Дудзіна! (*Хвіліну стаіць, злосна ўступіўшыся ў зямлю*). Ах ты, гадзюка! Ну, пачакай! (*Хоча ісьці, але ў гэты момант да яго падыходзіць Волька*).

Волька. Васіль, я бачыла ўсё, што тут было.

Дудзін (*груба*). Ідзі ты к чорту! Цябе тут яшчэ не ставала.

Волька (*ашаломленая*). Васілёк што... што ты кажаш?..

Дудзін. Ай, ня лезь ты ка мне! Абрывла, як горкая рэдзька.

Волька (*усё яшчэ ня верыць, што гэта ён сур'ёзна*). Ты злосны такі... Што ты гаворыш?..

Дудзін. Нічога я ня злосны, я кажу проста: пагулялі дый годзе. Ну, што-ж я з табой буду рабіць... жаніцца, можа, ці што?

Волька. Мне нічога ня трэба. Ты-ж казаў, што кахаеш... я верыла... мне так добра было... Няўжо ты няпраўду казаў, няўжо хлусіў?

Дудзін. Мала чаго кажа хлопец дзяўчыне—ці гэта ўсё запомніш...

Волька (*з надзеяй усё-ткі затрымаць яго, забавіць*). Ну, хадзі, Васілёк, да нас... Мамкі дома няма... Ты-ж хацеў... Хадзем, любенькі... Я буду сёння такая слухмяная... (*Туліцца да яго, каб распаліць жаданьне. Відаць, робіць гэта супроць свае волі, з мукай бязвыхаднай распачы*). Ты-ж—помніш?—казаў, што са мной лепш, як з усімі дзяўчатамі, з якімі ты знаўся... Праўда?

Дудзін. Ат, усе вы на адзін капыл кроены. Абрывла ты мне. (*Хоча ісьці*).

Волька (*хапае яго за руку*). Пачакай! (*Хоча нешта сказаць ды не знаходзіць слоў*). Як-жа гэта... ну, вось... цяпер... Як-жа я буду жыць?.. Ты-ж... кахаў мяне?.. А цяпер... нікога няма, нікога...

Дудзін. На аліменты намякаеш? Ня выйдзе. З Санькам у губарнатарскі сад ноччу хадзіла? З Міколам за горадам шляліся? Ха-ха!.. Не на таго, брат, напалі!

Волька (з жахам). Васіль! Што ты гаворыш! Ты злосны, як зьвер... Нашто ты такі!.. Ты не такі... Я ня хочу... (Просячы). Васілёк, мне нічога, нічога ня трэба...

Дудзін. А калі ня трэба, дык чаго лезеш! (Зноў хоча ісьці).

Волька (кідаецца за ім). Пашкадуй! (Ён адпіхае яе і ідзе на правы бок сцэны. Яна плача. У гэты час з левага боку ўваходзіць Даніла).

Даніла. Што ты, Волька? Чаго ты плачаш?

Волька (у распачы). Усе вы... усе... (Бяжыць налева).

Даніла (падыходзіць да Дудзіна). Што з ёй такое?

Дудзін (задзірліва). А можа вас гэта, таварыш, абсалютна і ня тычыцца... Натуральна...

Даніла. Дурань! (У часе іхнае гаворкі чуваць за сцэнай голас Барбары: Шляешся ўсюды... Пашла да хаты! Я табе пакажу!..).

Дудзін. Як вы казалі?

Даніла. Дурань.

Дудзін. Гэта мы яшчэ паглядзім упасьледзтві, хто дурань, а хто разумны. (Ідзе ў хату, дзе вечарына. Даніла накіроўваецца да Ганны, але ля самае форткі яму загараджвае дарогу Барбара).

Барбара. Куды гэта разагнаўся, Даніла?

Даніла. Цябе гэта дужа цікавіць?

Барбара. Ня пыталася-б, каб ня цікавіла. Нешта ты дужа злосны стаў, неўкавырны. І слова сказаць ня хочаш.

Даніла (нэрвова). Што ты да мяне маеш, Барбара? Чаго ты, як чорны цень, ходзіш за мною, спакою мне не даеш? Калі гэта кончыцца ўжо?

Барбара. А хто-ж яго ведае, калі яно кончыцца. Скоры ты, Даніла, на ўсё—табе, каб сягонья адно, а заўтра другое... А я не такая—у мяне гэта доўга жыве... На леташняе ты ўжо забыўся? У Чорных Ліпках—помніш, як ночкі караталі, як мілаваліся, пацяшаліся? Даўно ўжо было, забыўся...

Даніла (рэзка). Я ня хочу гэтага ўспамінаць. Гэта быў нейкі тлум, недарэчнасьць нейкая. Ты спайвала мяне. У мяне было гора, а ня было... грошай... Я піў... Я п'яны, няпрытомны рабіў гэта... разумееш? Ніколі я да цябе нічога ня меў—чуеш?—ніколі.

Барбара (ціха, нахіліўшыся да яго). А помніш, як ты казаў, што скоро жонка памрэ, дык ты са мной ажэнішся... помніш?

Даніла (узрушаны). Брэшаш! Гэтага ня было... гэтага не магло быць... Я ня мог так сказаць, бо я любіў Надзею больш за ўсё на сьвеце. Я ня помню гэтага... ня помню... Гэтага ня было!

Барбара (ласкава). Даніла! Жонка-ж твая ўсё роўна памрэ. Колькі ўжо ёй, гаротніцы, асталося пражыць! Хто-ж прылашчыць цябе тады, прыгалубіць? Хто дагледзіць цябе адзіотнага?..

Даніла (з пагрозай). Не кажы мне пра жонку:

Чуеш? Ты трупіш яе, адбіраеш у яе апошнія дні. Ты, як злы дух, стаіш над ёй і шэпчаш ёй рознае глупства, каб толькі раструіць ёй сэрца, каб папсаваць жыццё і ёй і мне. (*Зьмяніўшы тон*). Слухай, Барбара! Пакінь ты нас, адчапіся. Дай нам спакойна пажыць. (*Зноў павышае голас*). Помні, што я ня сьцярплю нарэшце... Я... ты давядзеш мяне да чаго-небудзь...

Барбара. Ня тое ты кажаш, Даніла. Я-ж бачу цябе навывлёт. Вунь куды цябе цягне. (*Паказвае на Ганніну кватэру*). Вунь хто ў цябе ў галаве. Дык-жа не, ня выйдзе нічога... Ня дам! На ўсё пайду, ня спынюся ні перад чым, а ўсё-ткі ня будзеш з гэтай кахацца.

Даніла (*злосна*). Ведзьма!

Барбара. Ня злуй, Даніла, ня трэба, Пажывем—убачым. (*У форты зьяўляецца Ганна*). Вунь і каханка твая. Пайду, пайду ня буду мяшаць. (*Ідучы, у бок*). Я вам зараз састрою кумэдыю, ха-ха-ха!..

Ганна. Што тут было, Даніла?

Даніла. Глупства. Гэтая гандлярка чэпіцца ўсё. Чорт яе ведае, што ёй трэба...

Ганна. Ты да мяне? Давай лепш тут пасядзім—у хаце горача. Я нядаўна толькі прышла—у бібліотэку хадзіла... Сьмешны гэты Санька! Добры хлопец—шчыры такі і нядурны, а вось жыве неяк бяз ладу. Пуста ў жыцці, дык ён п'е і думае, што ў гэтым знайшоў нейкі ратунак. А потым мардуецца, месца сабе не знаходзіць... Ну, як ты?

Даніла. А ну яго к ліху ўсё-чыста. Я не магу больш—моцы маёй няма ўжо. Атачылі, апанавалі,

п'яўкамі проста ўпіваюцца з усіх бакоў. Яны выбралі самае балючае месца—маю хворую жонку, і колюць, і мучаць, сэрца на часткі рвуць. Пойдзеш на працу—забудзешся на ўсё... Весела стане, бадзёрасьць зьявіцца, чуеш сілу, здароўе—жыць хочаш, бясконца хочаш жыць, хочаш рабіць нешта вялізнае, смелае. А потым прыдзеш дахаты... як у зьмяінае кодла ўступіш... Апаўюць цябе чорнай сеткай розныя плёткі, нагаворы, байкі—і б'ешся ў іх, як муха ў павучыньні, б'ешся, пакуль ня страціш сілу, прытомнасьць. Тады бяжыш, уцякаеш куды-небудзь. (*Паўза*). Яе шкода, жонкі. Яна сама ня ведае, каму верыць. Яна хоча паверыць мне, я гэта бачу, і верыць часам. Тады заспакоіцца, ціхая стане, ласкавая. Тады і лепш сябе адчувае. Ну, а потым усёроўна яны перамогуць. Моцна зьвязана яна з імі—каранямі ўрасла ў гэта балота...

Г а н н а. Я разумею цябе, Даніла. Дрэнна табе. Але нашто рабіць такую трагедыю? Быццам ты нейкая выключная ахвяра, адзіны пакутнік на ўсёй зямлі. Гэты рэзлом, гэтае падваенне ў жыцьці—хіба-ж гэта рэдкае зьявішча ў нашых дні? І вось тут вызначаецца моц чалавека. Адзін адразу праваліцца ў шчыліну, загіне; другі стане над краем яе ды будзе гвалт крычаць, вось як ты, а трэці заўважыць шчыліну і, ня спыняючы ходу, паспрабуе зьнішчыць яе, запоўніць чым-небудзь. Калі-ж ня ўдасца—махане рукой і пойдзе далей да свае мэты...

Д а н і л а (*з усьмешкай*). Трэба быць асабліва моцным, каб зрабіць так, як гэты трэці.

Ганна. Трэба мець веру ў тое, да чаго ідзеш.)
Трэба мець у сэрцы хоць маленькі, але ясны і гарачы агоньчык.

Даніла (падумаўшы). Ёсць, Ганна, яшчэ адна шчыліна, яшчэ адзін разлом. Яго ня зьнішчыш, не запоўніш ніяк. Гэта—самае цяжкае, самае балючае. Гэта—у самым нутры, у самай глыбі істоты... Слухай, Ганна, я табе раскажу... Я скажу табе усё, усё-чысьцеенька... як таварышу, як другу... (Падумаўшы, з націскам). Мне хочацца жыць. Разумееш?—жыць хочацца... як усе жывуць, як кожны чалавек. Я зусім здаровы мужчына. Я і не стары яшчэ, Ганна, мне ўсяго толькі трыццаць чатыры гады. Я-ж маю права ўзяць ад жыцця тое, што зусім законна, нормальна патрабуе мая істота? Я-ж маю права гуляць, весяліцца, кахаць нарэшце?.. (З націскам). І я не магу, мне забаронена. Я ня ведаю, што гэта: абавязак, звычай, этыка ці яшчэ што, але заўсёды я чую на сабе нейкую цяжкую руку, якая прыціскае мяне, спыняе кожны мой крок, пагражае нейкай невядомай карай. І вось—слухай, Ганна! (Ціха). Я пачынаю яе ненавідзець. Я баюся яе, як вучань сьрдзітага настаўніка, і за гэта ненавіджу... Так не заўсёды бывае... толькі часамі. А потым вернецца звычайнае пачуцьцё, шкода стане яе—і вось пачынаецца самая пакута. Я тады ўжо сябе ненавіджу... Я не магу дараваць сабе гэтага агіднага звярынага пачуцьця, я праклінаю сябе, я гатоў тады нешта зрабіць над сабой. Я плачу тады, гэта сьмешна... плачу

ад злосьці, ці мо' ад жаласьці... (Пауза). А потым зноў тое дзікае пачуцьцё... зноў, як вучань, баюся, зноў ненавіджу... (Ціха). Хачу, каб памерла... (Задумляецца).

Ганна (ласкава). Даніла! Ня трэба так удавацца ў адчай. Трэба неяк прасьцей на гэта глядзець, менш думаць аб гэтым... і больш працаваць. (Жартліва). Як добра заморышся, дык і грэшныя думкі ня будуць лезьці ў розум... Праўда, Даніла?

Даніла. Ня тое гэта, ня тое... Ты вось жартам абыйсьціся хочаш. Ну, слухай, Ганна. Вось каб ты, скажам, мела якое-небудзь здаровае нормальнае пачуцьцё... ну, скажам, кахала каго-небудзь... і ведала, што гэтае тваё пачуцьцё няпрыемна другому чалавеку, хоць-бы і блізкаму табе. Што-б ты рабіла тады?

Ганна (крыху замяшалася). Я? Ня ведаю... (Падумаўшы, цьвёрда і з пачуцьцём). Каб я ведала, што маё каханьне можа прынесці гора таму, каго я кахаю, я-б ні адным словам, ні адным поглядам не паказала свайго пачуцьця... хоць-бы мне было ад гэтага цяжка...

Даніла (дапытліва глядзіць на яе, чуючы ў яе словах нешта большае, чымся звычайнае разважаньне. Потым устае, у задумьні ходзіць па сцэне). Дзіўна ўсё неяк робіцца... Жыцьцё блытаецца, завязваецца вузел за вузлом, сьціскаецца ў адзін неразвязны клубок... а хто і калі будзе разьвязваць. (Пауза). Слухай, Ганна, колькі часу, як мы спазналіся?

Ганна. Ужо скоры паўгода. А што?

Даніла (*гаворыць з лёгкай усмешкай, ласкава*). Я думаю аб нашых адносінах з табой. Яны склаліся зусім неяк дзіўна, нечакана. Помніш, як мы сустрэліся першы раз у Грынкевіча? Мы з табой паспрачаліся былі—помніш?—нават палаяліся. Я толькі затым і шукаў потым сустрэчы з табой, каб давесьці, што ўсё-ткі праўда мая была, а не твая... А тады сустрэліся і сталі прыцялямі. Потым—усё бліжэй і бліжэй... пачалі адкрываць адзін аднаму ўсе свае таямніцы... Цяпер, дык мне, Ганна, здаецца, што мы ўжо знаёмы многа гадоў, што ты мне свая, родная, сапраўды... Я так прывык да цябе, што кожную хвіліну аб табе думаю і ўвесь час шукаю якога спосабу, каб сустрэцца з табой. Я нават пачынаю баяцца...

Ганна (*пасьпешна перапыняе яго*). Нашы адносіны чыста таварыскія і інакшымі ня могуць быць. Разумееш?

Даніла (*з усмешкай*). Інакш забаронена?

Ганна (*цвёрда*). Інакш ня будзе.

Даніла (*сядае каля Ганны і глядзіць на яе з няшчотай*). Значыць, мне трэба забыцца зусім, што ты такая прыгожая, што ў цябе вочы сінія-сінія, як васількі, і чыстыя, як лясная крынічка, што ласкавыя вусны твае могуць ня толькі гаварыць, а яшчэ і палавацца...

Ганна. Даніла! Сьціхні!

Даніла. А ці-ж мне забароніць хто-небудзь глядзець вось так на цябе, любавання табой... Ці-ж гэта

будзе злачынства, калі я вось у гэтых сіненькіх вочках убачу нешта трэшачку большае, чымся сяброўскае па-чуцьцё?..

Ганна. Даніла! Ня трэба... Не гавары так...

Даніла (абнімае яе). Родная, дарагая... Таварыш ты мой любы... Сястрыца...

Ганна. Ну, ня трэба так... Я ня хочу... Даніла... любы... ня трэба...

Даніла. Хай гарыць яно ўсё!.. Я маю права кахаць... Я буду кахаць... Добрая мая, залатая... (Цалуе яе. У гэты момант за сцэнай чуваць надрыўны жудасны стогн. Даніла ўскаквае перапалоханы). Што гэта? Дзе? (Азіраецца). Хто тут? Надзея!.. (Кідаецца налева. Адтуль чуваць голас Надзеі:—Пусьці мяне!.. Пусьці, Даніла!.. Ня руш мяне... Пусьці—Даніла вярочаецца на сцэну, нясучы сваю жонку, якую кладзе на лаўку. Яна ўпінаецца і хоча вырвацца ад яго).

Надзея. Божа мілы! Пусьці ты мяне, адыйдзі... мучыцель, зьвер!.. Я баюся цябе... Пусьці, я сама... я пайду, пусьці мяне... Даніла!. (Закашлялася).

Даніла. О, гэта ведзьма тая, я ведаю. Яна пры-вядла яе. (Стараецца суняць жонку). Супакойся, Надзея. Ну, ціху, супакойся... Потым я ўсё растлумачу... пагаворым потым. Ну, супакойся, родная!.. (На ганках правага дому паказваецца Дудзін. Ubачыўшы гэтую сцэну, ён прасоўвае назад у дзьверы галаву і крычыць:—Гэй, хлопцы! Данілу Загорскага жонка з Ганнай злавіла! Хадзіце хутчэй!—З дому шумлівай гур-

май выбагаюць хлопцы, дзяўчаты, сярод іх Люся і Нюся).

Надзья. Людцы добрыя! Зьлітуецца... Адбярэце мяне ад яго... Ён заб'е мяне, даканае... О, зьвер, мучыцель... Пусьці!.. (Зноў кашаль).

Ганна (з моцным пачуцьцём). Даніла! Гэтага больш ніколі ня будзе! (Ідзе ў фортку).

Люся. Якая забаўная праішхэсьцьвія!

Нюся. Я абажаю, калі скандал.

Барбара (уваходзіць з левага боку). Што гэта тут за спэтаклі такія?

Даніла (убачыўшы яе). А, ты тут! Ведзьма праклятая! (Хоча кінуцца на яе, але яго стрымлівае Дудзін).

Дудзін. Памалу, прашу вас... Скандаліць не палагаецца...

Галасы з наўтопу. Ня кідайся дужа! Іш ты, прыткі які! Загубіў чалавека! Распусьнік!

Даніла (кідаецца да жонкі). Надзья! Даруй! Надзья!.. (У наўтопе ўзрушаны гоман. У гэты час за сцэнай чуваць гістэрычныя крыкі:—Барбара! Дзе Барбара? Гукніце Барбару! Барбара!—Публіка пачынае прыслухоўвацца, крыху сьціхае. На сцэну ўбягае перапалоханая, зьбянтэжаная Пілаціха).

Пілаціха. Божа мой! Што гэта робіцца!.. Дзе Барбара? Барбара, хадзі хутчэй! З Волькай ня добра... Хадзі-ж, Барбара... родная... Там, у хаце... Волька павесілася...

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ.

Раньні вечар перад нядзелай у доме Данілы Загорскага. Сцэна падзелена на дзве часткі. У левай—уласная кватэра Данілы, у правай—пакой Мяркулавіча. Увход у кожную асобны. У кватэры Данілы ляжыць адна хворая жонка, а ў пакой Мяркулавіча сядзяць за сталом Мяркулавіч і Юз'ік. Бацька па кніжцы правярае сынавы лекцыі, Юз'ік аднатонна і вяла адказвае.

Мяркулавіч. Ну, кажы «Ворагаў».

Юз'ік. Яшчэ там «пролетарыят» прапусьцілі.

Мяркулавіч. Я ў цябе пытаю «Ворагаў».

Юз'ік. Ворагі рабочых і сялян. Самым заклатым ворагам працоўных зьяўляліся памешчыкі і капіталістыя. Яны прымушалі працаваць на сябе рабочых і сялян, жылі і раскошаваліся з іхнага поту...

Мяркулавіч. Тут напісана: поту і крыві.

Юз'ік. Поту і крыві... Гультаі і дармаеды, яны рабавалі цёмны народ і за яго кошт будавалі сабе пышныя палацы, за яго кошт пілі і распусьнічалі...

Мяркулавіч. Тут сказана: пілі, распусьнічалі і абжыраліся.

Юз'ік. І абжыраліся...

Мяркулавіч (*з замілаваньнем*). Бывала, князь Пясочкі на вялікадня ці на імяніны свае або супругі ўласнае Вікторыі Паўлаўны паставіць стол на дзвесьце персон... Госпадзі, божа. Гусі, індыкі, парасяты... рыба розная заморская... дзічына ўсякая: курапаткі, цецярукі, бакасы, рабчыкі... Віны: портвэйны, хэрэсы, мадэры... коньяк, шампанскае... Благалепіе, пышнасьць!.. Чытай далей!

Ю з і к. Другім ворагам працоўных зьяўляліся розныя прадстаўнікі гэтак званага духавенства: архірэй, папы, дзякі...

Мяркулавіч. Пратаіерэі...

Ю з і к. Пратаіерэяў няма там, ня сказана.

Мяркулавіч. Ня сказана? Усёроўна. Твая цётка, стрэчная сястрыца нябожчыцы маткі, была замужам за родным пляменьнікам айца пратаіерэя Нікольскага. Калі я служыў у казённай палаце, дык два разы гасьцяваў у яго. Ветлы такі, далікатны. Тры мэдалі меў, к Аньне быў прадстаўлен яго прэасьвяшчэнствам уладыкай Мітрафанам...

Ю з і к (*перарывае яго*). Гэтая доўгавалосая сволач была фактычна...

Мяркулавіч. Ня сволач, а свора... доўгавалосая чорная свора...

Ю з і к. ...была фактычна верным паслугачом буржуазіі. Набіваючы галовы сялян і рабочых рознымі недарэчнымі байкамі, яна зацямрала іх сьвядомасьць, прывучала цярпліва зносіць усе зьдзекі памешчыкаў і капіталістых...

Мяркулавіч. Няма тут памешчыкаў і капіталістых. Тут сказана зьдзекі эксплёататараў.

Ю з і к. Усёроўна. Трэцім ворагам рабочых і сялян зьяўлялася тупагаловае чорнасотніцкае чыноўніцтва...

Мяркулавіч. Дзе ты ўзяў тупагаловае?

Ю з і к. Так у кніжцы напісана.

Мяркулавіч (*чытае*). ...зьяўлялася тупагаловае чорнасотніцкае чыноўніцтва... Тупагаловае можна прапусьціць. Досьць ужо аднаго, што чорнасотніцкае.

Ю з і к. А раз напісана...

Мяркулавіч (*злосна*). А раз я табе гавару... Чынойніцтва гэта можа было ў тысячу разоў разумней за цябе. Тупагаловае... Іш ты...

Ю з і к (*таксама злосна і голасна*). Кастрычнікавая рэволюцыя разагнала ўсю гэту погань, размяла яе па сьвету, вызваліла рабочых і сялян ад яе панаванья.

Мяркулавіч (*перапыняе*). Погань? Па-твойму—погань? Га?

Ю з і к. Так у кніжцы напісана...

Мяркулавіч (*зусім раззлаваны*). Твая рэволюцыя сьвет дагары нагамі перавярнула, во што. Погань цяпер якраз і ўзяла ўладу, камандуе ўсім-чыста... Што толькі дзеецца! Ні права, ні закону. Як яму, паганцу, захочацца, так ён і робіць. Прылічнаму чалавеку—хоць ты ўтапіся ад гэтых парадкаў.

Ю з і к. Я ня лічу патрэбным весьці з табой контррэволюцыйныя размовы.

Мяркулавіч. А я ня лічу патрэбным, каб ты галаву набіваў усякім глупствам. У кніжцы напісана... бачыце вы яго? А што бацька гаворыць, дык—і ня ў той бок.

Ю з і к (*пакрыўджана*). Ты зробіш тое, што мяне з піонэраў выключачь.

Мяркулавіч. Выключачь, выключачь... Мы самі выключымся, вось каб толькі ўзьбіцца як-небудзь на крамку. Тады і піонэраў табе ніякіх ня трэба. Станеш сабе, як гаспадар, ні табе бегчы куды, ні табе шукаць каго—стой сабе ды гандлюй памаленьку. Функцік цукру?—Пажалста. Чвэртку чаю?—Калі ласка...

Дваццаць капеечак... Трыццаць капеечак... Капеечка да капеечкі...

Юзік. Я ня хочу гандляваць...

Мяркулавіч (*ужо спакойным тонам*). Ну-ну, ня хочаш. А што-ж ты будзеш рабіць? Вазьмі-тку паперку ды аловак. Я паляжу, а ты падлічы, колькі ў нас не хапае грошай на крамку.

Юзік. Я-ж лічыў ужо колькі раз.

Мяркулавіч (*кладзецца на ложак*). Ну, яшчэ раз пералічы. Я ўжо забыўся.

Юзік (*узяў аловак і паперку*). Ну?

Мяркулавіч (*дыктуе*). Патэнт трэцяга разраду на дробны гандаль прадметамі першай патрэбы—пяцьдзесят рублёў.

Юзік. Ну?

Мяркулавіч. Арэнда памяшканьня пад крамку на рагу Загорнай і Пэралазнай на пятнаццаць рублёў у месяц, адразу за тры месяцы наперад—сорак пяць рублёў. Тавару рознага згодна спэцыяльнага рээстру... паглядзі там, Юзік, у скрынцы рээстр.

Юзік. Ты-ж і так добра ведаеш.

Мяркулавіч. Усёроўна, паглядзі.

Юзік (*дастае з скрынкі паперку і глядзіць*). Сто дваццаць тры рублі семдзесят пяць капеек.

Мяркулавіч. Правільна. Тавару рознага на суму сто дваццаць тры рублі семдзесят пяць капеек. Пішы далей. Купіць замок і жалезную штабу—усяго чатырнаццаць рублёў восемдзесят тры капейкі. Далей... (*Нешта моўчыкі лічыць на пальцах*). Яшчэ сямнаццаць

рублёў і семдзесят пяць капеек... Запісаў? Колькі ўсяго?

Ю з і к (*падлічыўшы*). Дзвесьце пяцьдзесят адзін рубель трыццаць тры капейкі.

М я р к у л а в і ч. Аднімі трыццаць.

Ю з і к. Нашто?

М я р к у л а в і ч. Аднімі, кажу, трыццаць.

Ю з і к (*пакрыўджана*). У мяне няма спортыўнай вопраткі і чаравікі падраліся. Кніжкі трэба купляць... А ён трыццаць рублёў беражэ на нейкую краму...

М я р к у л а в і ч. Аднімі трыццаць рублёў.

Ю з і к. Сам аднімай.

М я р к у л а в і ч. Ю з і к!

Ю з і к (*злосна*). Дзвесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капейкі.

М я р к у л а в і ч. Дзвесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капейкі! Госпадзі, пашлі мне дзвесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капейкі! Каб знайсці дзе-небудзь!.. Ідзеш гэта так па вуліцы—зірк, аж паперка на бруку валяецца... людзі ідуць—не прыкмячаюць... каму цікава маленькая брудная паперачка? Я іду—стоп, паглядзім... можа які дакумэнт... Нахіляюся, бяру, раскручваю... божа мой, трыццаць чырвонцаў!.. Наймаю крамку... купляю тавару... стаю сабе, нібыта-што... Фунцік цукру?—Пажалста. Чвэртку чаю?—Калі ласка... Капеечка да капеечкі... (*Засынаючы*). Дзвесьце дваццаць адзін... рубель... трыццаць тры... капейкі... Дзвесьце... дваццаць... адзін... (*Заснуў*).

Юзік (асьцярожна). Татка! (Прыслухваецца). Заснуў. (Злосна рве паперку, на якой рабіў вылічэньні, пачынае гаварыць важна, тонам дарослага чалавека). Надакучылі мне гэтыя дробнабуржуазныя разважаньні. Проста жыцьця няма з ім. Такая політычная несьвядомасьць, такая адсталасьць! І ніяк-жа яго не адукуеш... проста бяда!.. Ну-с, пакуль не прачнуўся, трэба ўцякаць. (Надзяе шапку). Гальштук зноў схваў. Ах, цемната, цемната. (Ідзе да бацькі і выцягвае ў яго з-пад падушкі чырвоны гальштук. Завязвае яго. Манерна раскланьваецца з бацькам). Бывай, бацька! Твой сын пашоў у піонэрскі атрад. (Сам сабе). Будзь гатоў! Заўсёды гатоў! (Пашоў. У левы пакой уваходзіць бабка Пілаціха).

Пілаціха. Сьпіць... (Мацней). Мусіць, заснула. (Яшчэ мацней). Надзея, сьпіш?

Надзея. Хто тут?.. А, бабка Пілаціха! Сядай, бабулька, у нас.

Пілаціха (засакатала). Ой, няма-ж часу мне, дзетачка, яй-богу-ж, праўда. Бегла да Глыбоцкіх—дай, думаю, наverts да Надзеі заскочу—як яна тут... Ох, якая-ж ты блэгенькая стала—аж страшна зірнуць, адны вочы і засталіся, яй-богу-ж, праўда.

Надзея. Памру, я, мусіць бабулька!

Пілаціха. Хай бог крые... Яшчэ пажывеш можа крыху. Ня гэтка жывуць... Вунь Кірэева Тэкля—сухотніца, колькі мэнчылася, колькі мардавалася, пакуль памёрла. А тож мужык зьвёў са сьвету, яй-богу-ж, праўда. Як пачаў ён з гэтай Рыпнай круціцца, як пачаў чурацца роднае хаты, дык яна і за-

няўздолела. Кашляла, кашляла, а тады і лягла. Вось, як і ты, стала страшная такая, жоўтая, яй-богу-ж, праўда.

На дзе я (з болем перапыняе яе). Скажы лепш, бабулька, што чуваць там у вас?

Пілаціха. Што-ж там чуваць... Ці мала чаго людзі гавораць—усягё-ж не перакажаш. Была я надоечы ў гэтых, у Крывіцкіх, што на Загорнай жывуць. У каровы ў іхнае малако адабраў нехта—на Барбару казалі, але хто іх там ведае. Дык старая Крывіцкая мне па сакрэтуказала, што іхны пляменьнік—той, што да Лідкі Казачонкавай заляцаўся—ведаеш?—Рыгорам, здаецца, завуць,—дык казалі, узяў ён сабе недзе ў Маскве—маладая, багатая, два дамы мае, магазын, адзеньне рознае, яй-богу-ж, праўда. Сюды прывёз быў яе, дзень пажыў ці два, а тады—шась, сьледам за імі—стары яе муж... За мужка яна аказалася і не разводная, дагавор нейкі ў іх, дык ня маюць права разлуку браць. Што там было! Крык, гвалт, разваруха, яй-богу-ж, праўда. Але-ткі забраў, павёз з сабой у Маскву, а гэты так і астаўся. У той дзень, як Вольку хавалі, дык увечары і паехалі...

На дзе я. Скажы, бабулька, з чаго гэта Волька павесілася?

Пілаціха. А бо... Ці-ж ты і гэтага ня ведаеш, мая ты роднёнькая... Гэта-ж самая шлюха яе загубіла, Ганна-комуністка, яй-богу-ж, праўда. Сам Васіль Дудзянок прызнаўся... а плакаў як, а захадзіўся—сьвету божага выракся. У іх-жа было нешта з Воль-

кай, даўно ўжо кахаліся. А тады гэта распусьніца пачала да яго чапляцца. Ходу яму проста не давала—так і лезла, так і лезла, яй-богу-ж, праўда. Ну і нагаварыла неяк Вольцы: ён, кижэ, са мной і тое, і тое—жаницца будзе, ужо да вясельля ладзіцца, у спалком зараз пойдзем. А табе, кажа, усёроўна няма на што спадзявацца—куды ты супроць мяне. Тая дурная вазьмі ды і павер—бач, ня думала, што комуністкі могуць брахаць... Узяла ў галаву, што ён яе не кахае, што кінуў яе, здрадзіў. З таго, гаротніца, і павесілася. Сам Васька казаў, прызнаваўся. А плакаў, а захадзіўся—шкода было глядзець на яго, яй-богу-ж, праўда...

На д з е я. Што толькі робіцца... што робіцца...

Пілаціха. Ой, і ніколі-ж гэткага ня было на нашай вуліцы. Гэта-ж трэба... Вось і твайго завілаводзіла. Ужо проста на ўсіхных вачох—хоць-бы сорам памелі, яй-богу-ж, праўда. Жонка памірае, дык ужо і вольнасьць пачулі. Распушта такая пашла, такое бязульства—проста няма куды дзецца, яй-богу-ж, праўда.

На д з е я. Няўжо ніякай управы няма, закону ніякага...

Пілаціха (таемна). Дык яшчэ невядома, што будзе. Рознае людзі гавораць. Яна ўжо дні два дык і не паказваецца, дужа баіцца, каб ня вышла чаго, як-богу-ж, праўда. Калі на яе закону няма, дык-жа так нейкі знойдзецца спосаб. Гамонка розная ідзе. Казалі, была недзе ў Жлобіне такая шлюха, разлучніца. Сем сямействаў была загубіла, яй-богу-ж, праўда. Дык увавілі неяк, сабраўся народ, пакуль тое ды сёе,

пакуль чакаць таго суду ды закону... (У гэты момант у хату ўваходзіць Даніла. Пілаціха ўскочыла, замітусілася). Ой, некалі-ж мне, мая дзетухна,—у Глыбоцкіх чакаюць даўно. Пабягу я... Ну, бывай здаровенькая! (Палахліва абходзіць Данілу, які глядзіць на яе жорсткім сярдзітым поглядам, і зьнікае).

Даніла. Зноў гэтая вілаводніца тут... (Ідзе да рукамыйніка, мыецца).

Надзея. Дзе ты быў дагэтуль?

Даніла. На заводзе. Была сходка агульная, а потым яшчэ пасяджэньне шэфскай камісіі.

Надзея. Есьці хочаш?

Даніла. Не. Я ў часе полудню перакусіў там троху, у буфэце. Я, Надзея, толькі на паўгадзінкі забег сюды. Мы зараз едзем у падшэфную вёску—там і начаваць буду, а прыеду заўтра апаўдні.

Надзея. Зноў уцякаеш... Адна ды адна—вечна вось так.

Даніла. Я папрашу якую-небудзь жанчыну, каб пераначавала тут. Добра?

Надзея. Ох, як сабе хочаш, мне ўсёроўна. Нашто турбавацца—і так памру.

Даніла (падыходзіць да яе). Ну, як маешся сёньня? Як пачуваеш сябе?

Надзея. А табе што? Усёроўна не пашкадуеш. Глядзі ўжо за сабой, сябе даглядай... ды сваю палюбоўніцу.

Даніла. Ты зноў за сваё?

Надзея. Зноў за сваё. Не магу-ж я, Даніла. Людзі вочы выелі, сьмяюцца ўсе-чыста. Хоць-бы на

людзях пасароміўся, пачакаў яшчэ крыху. Нядоўга-ж ужо засталася—скора дам волю, ня буду перашкаджаць.

Даніла (*нэрвова ходзіць па хаце*). Пачынаецца. Кожны дзень, кожную хвіліну... Не паспеў у хату ўвайсці, як пашло і пашло. Калі гэта кончыцца? Дзе мяжа гэтаму здзеку, гэтай пакуце? Слухай, Надзея, нашто ты сама гоніш мяне з хаты, нашто ты жыццё маё труціш?

Надзея. Тваё жыццё... А маё жыццё хто атруціў, хто давёў мяне да магілы? Хоць-бы памерці даў у спакоі, хоць-бы астатнія дні адпачнуць... Мне-ж прасвету няма ніколі... дзень і ноч думаю... сэрца разрываецца... чакаю яго, як добрага... вось прыдзе зараз, слова ветлае скажа, пагаворым так ціха, лагодна—і лягчэй стане... на боль забудзешся... А ён... другую знайшоў... ёй і словы ласкавыя, і каханьне... А я... паміраю... адна... (*Плача*).

Даніла. Я не магу. Я пайду, Надзея, чуеш? Ты гоніш мяне, не даеш хвіліны ў хаце цябець. (*Зьбіраецца ісці*).

Надзея (*стрымлівае плач*). Я цябе не чапаю... Я сама... проста сум нейкі... Ня ідзі...

Даніла (*падыходзіць да яе, сядзе на ложак*). Надзея! Ты дарэмна рвеш сэрца і сабе, і мне. Вось ты кажаш, што не пагаворым ніколі, што ў мяне няма ласкавых слоў для цябе. Ты-ж сама гэта робіш, ты-ж сама адпіхаеш мяне сваімі вечнымі дакорамі, крыўдамі, ты-ж сама гоніш мяне ад сябе... Наслухаешся розных бабскіх плётак і верыш ім, і раструйваеш сваё хворае

сэрца. А мне ня верыш... ні аднаму майму слову ня верыш. Хіба-ж гэтак можна?

Надзея. Я-б хацела верыць табе, але... ты так рэдка бываеш са мной... усё ўцякаеш, усё шукаеш якой прычыны, каб пайсьці, каб ня быць у хаце... І тады... помніш?..

Даніла (горача). Надзея! Няўжо ты ня можаш хоць раз, хоць адзін разочак паверыць, што гэта быў першы і астатні пацалунак... Я вінават... я ведаю... Але-ж больш гэтага ня было... павер мне, Надзея. Нават, каб з майго боку было якое-небудзь жаданьне, дык яна-б не дазволіла нічагутка. Ты ня ведаеш яе... Яна зусім не такая, як пра яе гавораць. Яна—сумленая жанчына.

Надзея. О, не... Не кажы так пра яе... Я ведаю... Яна страшная, бязьлітасная. Яна хоча мяне загубіць, хоча, каб я скарэй памёрла. Я ведаю... ты не кажы...

Даніла. Аплялі, акруцілі плёткамі, нагаворамі. За імі ты сьвету ня бачыш, Надзея, табе ўсё здаецца зусім не такім, як яно ёсьць сапраўды. І што мне зрабіць? Як пераканаць цябе, як давесьці табе, што ўсё гэта брахня, што нічога няма паміж нас, што мы проста таварышы... проста прыяцелі...

Надзея (бярэ яго за руку, з болям глядзіць яму ў вочы). Даніла... кінь ты яе... пакуль я не памру... Тады ўжо рабі, што хочаш... жаніся сабе з ёй... я сама хачу, каб ты ажаніўся... Як-жа ты адзін будзеш жыць... (Са сьлязьмі ў голасе). Я ўжо... скоро... зусім скоро... я чую... Даніла... астатнія дні... пашкадуў...

Даніла (з пачуцьцём). Надзея, нашто ты мучыш мяне? Павер, ну, павер мне адзін гэты раз—нічога няма ў нас з ёй, нічога. Зусім не сустракацца нам нельга, бо мы разам працуем, разам бываем на сходах, на пасяджэньнях. Таксама не магу я і ўвесь час сядзець тут каля цябе, бо ў мяне ёсьць яшчэ грамадзкая праца, грамадзкія абавязкі...

Надзея. Ты ўжо ня любіш мяне... Хай сабе... Я не наракаю. Як-жа мяне такую любіць...

Даніла (перапіняе яе). Люблю, Надзея, ня праўда. Ты і цяпер мне дарагая, родная...

Надзея. Ды не, ня трэба гэтага гаварыць... Я ведаю... я ня крыўджуся, не... Калі ня любіш, дык хоць... дзеля таго, што было... што раней... помніш?... я была здаровая, маладая... ты мяне тады моцна любіў... сьмешны быў такі... Помніш, як мы былі яшчэ нежанатыя... я на вёсцы тады гасьцявала і ты прыехаў быў... мы з табой на Дняпро хадзілі... далёка-далёка зайшлі... а тады навальніца ўзьнялася... мы беглі назад, як шалёныя... сьмяяліся, гарэвалі пад дажджом, пелі, крычалі... і неяк я—помніш?—скаўзанулася была і паляцела ў кручу. Ты закрычаў тады, як няпрытомны, кінуўся за мной... я тады заўважыла—ты быў белы, як сьмерць, і дрыжэў увесь-чыста... Потым ты вынес мяне з берагу і нёс на руках аж да самае цялі... кахаеш... моцна кахаеш... А цяпер...

Даніла. Не кажы так, Надзея, ня рві маё сэрца... Я кахаю і цяпер...

Надзея. А як ажаніліся... ты мне не даваў анічога рабіць. Сьмешна так было... Я цішком ад цябе вады хадзіла... а ты тады сярдзіты быў такі, лаяўся дужа, калі даведваўся... Даніла, што-б ты ў той час рабіў, каб я памёрла? мусіць шкадаваў-бы, ня так, як цяпер...

Даніла (пяшчотна схіляецца да яе). Надзея, родная... ты не памрэш... я ня хочу, я ня дам памерці. Табе трэба спакой. Ты ня будзеш больш нэрвавацца, ня будзеш слухаць, што табе злыя людзі гавораць. Добра? Ты будзеш верыць мне, а я табе буду гаварыць заўсёды адну чыстую праўду... Потым зьбяром грошай, паедзем на вёску, ці можа на поўдзень цябе адпраўлю. Ты станеш здаровая-здаровая, як раней. (Ласкава ўсьміхаючыся). Мы зноў на Дняпро пойдзем бегаць, крычаць пад дажджом... Ты зноў упадзеш у кручу і я зноў панясу цябе на руках дахаты... Добра? Толькі ня трэба злавацца, ня трэба псаваць сабе нэрваў. Трэба быць спакойнай, ласкавай. (Лашчыць яе. Яна радасна да яго прытулілася. У гэты момант адчыняюцца дзьверы і ў пакой уваходзіць Ганна. Даніла ўскаквае, Надзея, нібы адзервянелая, глядзіць на яе страшнымі спалоханымі вачмі).

Ганна. Я зайшла за табой, Даніла. Мы ўсе сабраліся і чакаем цябе аднаго. Час ужо ехаць на вёску...

Надзея. Што яна... нашто яна тут... Я баюся... ня трэба... Ідзі!.. Ідзі!.. (Моцна закашлялася).

Даніла (у замяшаньні). Я зараз... зараз... Я ўжо гатоў...

Ганна (з спакойнай ласкавай усмешкай ідзе да Надзеі. Тая з жахам ад яе адхіляецца, але яна ўсёткі сядзе каля хворай, кладзе руку ёй на плечы). Ня трэба палахацца, ня трэба злавацца. Я вам ня вораг, Надзея!

Надзея (спалох у яе зьмяніўся на злосьць). Не, не... Ідзі... Ідзі ад мяне... гадзюка... разлучніца... Ідзі! Я не магу глядзець на цябе... Чаго ты прышла сюды?

Ганна (цывёрда і ласкава). Я прышла, каб сказаць вам, Надзея, што я зусім не гадзюка і не разлучніца, каб сказаць, што я зычу вам толькі добра.

Надзея. Ня трэба... Я ня хочу і слухаць... Ідзі!..

Даніла. Надзея! Ну, ты-ж паслухай... Ты толькі паслухай...

Ганна (з глыбокай шчырасьцю). Я вінавата прад вамі, Надзея... за тое, што было тады... што я гэта дапусьціла... Я прышла сказаць вам, што больш ня было і ня будзе нічога падобнага. Усё, што вам на мяне нагаворваюць, усё гэта толькі хлусьня.

Надзея. Мне ўсёроўна. Мне нічога ня трэба...

Ганна. Супакойцеся, Надзея... Ваш гнеў не дае вам быць шчырай са мной—вы ня хочаце паглядзець на мяне, як на звычайнага чалавека, пагаварыць са мной, паверыць мне. А вы, Надзея, павінны паверыць, вы павінны адчуць сваім нутром, што я прышла к вам з аднымі добрымі думкамі. Гадзюка, разлучніца не пашла-б да вас, не паглядзела-б вам сьмела, адкрыта ў вочы. (З глыбокай праканаласьцю). Вы і верыце мне, Надзея, цяпер вы верыце... я ведаю... Вам толькі

цяжка пазбыцца тае падумкі, якую вы аба мне мелі, але вы верыце... Жанчына заўсёды зразумее жанчыну.

Даніла. Надзея! Яна гаворыць шчырую праўду. Няўжо ты ня верыш яшчэ?

Надзея. Ай, я не ведаю... Я хочу памерці... Дайце мне спакойна памерці...

Ганна. Паміраць ня трэба. Нашто паміраць? Мы яшчэ возьмемся добра за лячэньне і напэўна паздаравеем... Я прынесла вам, Надзея, прыемную навіну. Мы дабіліся таго, што вам даюць курортную кніжку—вы паедзеце на поўдзень і там будзеце лячыцца.

Даніла. Чуеш, Надзея? Я-ж казаў... Ты паедзеш на курорт і зноў станеш зусім-зусім здаровая. Няўжо ты пасьля гэтага яшчэ злуеш на Ганну? Ну, паглядзі на яе... ці-ж яна ня шчыра гаворыць?

Надзея (пільна ўглядаецца ў Ганну). Прыгожая якая... Як я была здаровая, у мяне былі такія-ж чыстыя вочы... Праўда, Даніла?

Даніла. Ну, вось і ўсё добра. І памірыліся. І верым адзін аднаму...

Надзея. Я хачу, каб было ўсё ціха, добра... (Паўза). Ці-ж на гэтым курорце сапраўды можна паздаравець? Калі гэта прыдзецца ехаць?

Ганна. Праз тыдні два і паедзеце. А паздаравець—напэўна паздаравееце. Нашто-б тады былі і курорты гэтыя?

Даніла. Ну, дык хадзем, Ганна, а то нас чакаюць. Я, Надзея, прышлю табе якую жанчыну.

А заўтра апаўдні... ды не, я сягонья прыбягу пасля вечара... тут зусім недалёчка... а заўтра раненька зноў туды пабягу.

Надзея. Ня трэба, Даніла, зморышся толькі. Я і адна пабуду... а заўтра прыедзеш...

Даніла. Ну, бывай, Надзея! *(Цалуе яе)*.

Ганна. Бывайце! Я буду заходзіць да вас калі-небудзь. Можна?

Надзея. Заходзьце, Гануля! *(Даніла з Ганнай пашлі)*. Божа мілы!.. сама ня ведаю... можа і праўда... можа і добра будзе цяпер... Каб пажыць. каб яшчэ хоць трохку пажыць! *(Зьняможаная, кладзецца на падушку і заціхае. У пакой да Мяркулавіча ўваходзіць Барбара)*.

Барбара. Сьпіць мой Мяркулавіч, як пяньку прадаўшы. Мяркулавіч, а Мяркулавіч!

Мяркулавіч. А? Што? Задрамаў я, мусіць... А дзе Юзік? Ах ты, паганец, уцёк. Сядайце, Барбара Карпаўна, сядайце, галубачка! Як здароўечка? Усё дабрэеце, усё прыгажэеце, хе-хе-хе!

Барбара. А кіньце чмурыць, Мяркулавіч! Якое ўжо там хараство! Вось як спасьцігнула тое няшчасьце, як падламіла, дык і дасюль сілы не вазьму—хаджу, як цень, ледзьве ногі валочацца. Такая дачка... Такая дзяўчына... адна-ж і была ў мяне, гаротніца... *(Спрабуе плакаць, але зараз-жа варочаецца да звычайнага тону)*. Загубіла, шлюха. Загубіла, распусьніца—пазайздросьціла на чужое шчасьце. Няпраўда, і на цябе знойдзецца нейкая ўправа, і табе гэта так не абыйдзецца...

Мяркулавіч. Што-ж, Барбара Карпаўна, на ўсё божая воля. Трэба неяк цярпець. А з яе таксама ня будзе добра... дакруціцца да свайго.

Барбара. Была-ж нешта тут, у Данілы. Толькі-што вышлі абое—падаліся некуды на горад.

Мяркулавіч. Што вы кажаце? Была тут? Ня можа быць, Барбара Карпаўна, вы памыліліся.

Барбара. На маіх вачох вышлі з сянец. Я-ж не сьляпая...

Мяркулавіч. Ай-яй-яй-яй... Дзіўнае, немагчымае зьявішча. Проста веры нійму. Чаго-ж яе сюды панесла? (*Дагадаўшыся*). Хе-хе-хе... разумею, Барбара Карпаўна,—кватэру прыходзіла аглядаць... скоро-ж, мусіць, прыдзецца перабірацца. Я ўсё разумею, мяне не паддурьш, хе-хе!..

Барбара (*энэргійна*). Кватэру? Не, мусіць, трасца ёй тут давядзецца пажыць. Не дажджэ яна гэтага...

Мяркулавіч (*зацікавіўшыся*). Як вы кажаце, Барбара Карпаўна?

Барбара (*схапанулася, што залішне сказала*). Я кажу, што Надзея можа ня так яшчэ і скоро памрэ.

Мяркулавіч. Ага... вядома... А калі і памрэ, дык не канечна Даніла з гэтай круцелкай ажэніцца. Ці-ж няма больш сталых, сур'ёзных кабет? (*Хвіліну вагаецца, ці сказаць, ці не, потым гаворыць таёмна і лісьліва*). Вось і вам, Барбара Карпаўна, ня шкодзіла-б свой дамёнак замець... А дом—як звон усёроўна, хе-хе!.. Дый мужык малады не зашкодзіць пад бокам... комплекцыя, хе-хе-хе!..

Барбара (*раззлавалася*). Што вы, Мяркулавіч, ашалелі, ці што? Здаецца, вучоны чалавек, а вярзе нямаведама што.

Мяркулавіч (*сьціпла*). Я—што, я—нічога, Барбара Карпаўна. Вядома, пры вашым багацьці вам гэта і не ў галаве...

Барбара. Якое багацьце? Дзе вы багацьце ўбачылі? Што гэта вы, Мяркулавіч?..

Мяркулавіч. Хе-хе-хе!.. Я жартую. Барбара Карпаўна, проста жартую. (*Лісьліва*). А калі... хе-хе!.. будзеце гаспадынькай, дык нас з сынком не пакрыўдзіце?.. хе-хе!.. не прагоніце з кватэры?

Барбара. Во прычапіўся, як ліхая кароста. Сораму проста няма ў вас, Мяркулавіч! Каб я ды мела на думках гэтае ашуканства. Ці-ж вы мяне за такую, як Ганна, распусьніцу ўлічаеце, га?

Мяркулавіч. Хе-хе-хе... А яе нядоўга і прыбраць з дарогі... каб не замінала... Пры вашым розуме, Барбара Карпаўна...

Барбара (*з хвіліну ўпарта глядзіць на яго*). Разумны вы чалавек, Мяркулавіч, ды не да ладу... Так і помніце гэта.

Мяркулавіч. Барбара Карпаўна! Вы мяне ведаеце... Сказаць сказаў, ды і анямеў—во як, хе-хе!..

Барбара. Ну, я пашла. Зайдуся яшчэ да Надзеі—чаго яна, тая шлюха, прыходзіла... Бывайце здаровы, Мяркулавіч!

Мяркулавіч. Ідзіце здаровенькі, Карпаўна... галубачка... ідзіце здаровенькі... Заходзьце, ня мі-

найце!.. (Барбара пашла. Мяркулавіч падыходзіць да сьцяны, што ў кватэру Данілы, пачынае нешта там калуцаць). А ў нас дзірачка ёсьць спецыяльная. Маленькая-маленькая, малюпасенькая... Вось мы і паглядзім і паслухаем... Це... це... (Прыкладае вуха да дзіркі. Праз усю наступную сцэну то глядзіць, то слухае праз дзірку, што робіцца ў сумежным пакоі).

Барбара (уваходзіць да Надзеі). Добры вечар! (Надзея маўчыць). Заснула, мусіць, небарака... а можа памёрла. (Падыходзіць да яе). Надзея! Надзея!

Надзея (скрозь сон). Я так хачу... мне добра зусім... я здарова... добра...

Барбара. Сьніць нешта, гаротніца. (Будзіць). Надзея! Надзея!

Надзея (прахапілася). Даніла! Ты тут? (Убачыла Барбару). А, гэта Барбара... Сон я бачыла нейкі... такі прыгожы, добры... Я думала тут Даніла...

Барбара. Толькі-ж у сьне і жыцьцё табе, Надзеечка. Пакутніца ты няшчасная, сіротачка горкая...

Надзея. Мне зусім нешта добра стала, Барбара. У грудзёх няма цяжару таго і дыхаць лёгка... Я можа яшчэ і паздаравею. Як ты, Барбара, думаеш?

Барбара. Ой, не на радасьць табе і паздараўленьне. Усёроўна ня будзе жыцьця. Лепш памерці ўжо, чым зносіць гэтыя зьдзекі.

Надзея (наведамляе, як прыемную навіну). Ты яшчэ ня ведаеш, Барбара, што тут было... Прыходзіла-ж яна сюды... сама Ганна...

Барбара. Во, чаму ня ведаю. Я-ж іх сустрэла, як ішлі ад цябе. Ідуць сабе падручку, такія вясёлыя, здаволеныя, сьмяюцца, рагочуць...

Надзея (*зьдзіўлена*). Як? Сьмяюцца?

Барбара. Яна так нахілілася блізенька да яго (мяне яны ня прымецілі), ды і гаворыць яму, сьмяючыся: во, кажа, добра мы загаварылі яе—цяпер можам рабіць, што захочам... А ён адказвае: так, нам цяпер будзе вальней... І пашлі да яе на кватэру.

Надзея. Да яе? Яны-ж на вёску зьбіраліся ехаць—там нейкі вечар у іх... Даніла і начаваць там астанецца.

Барбара. Ха-ха-ха! Нашто ім на вёску, калі яны і тут добра пераначуюць.

Надзея. Даніла казаў, што прыбяжыць нанач сюды, дык я сама сказала, каб там аставаўся.

Барбара. Во-во-во... Таму-ж ён і казаў. Ведаў добра, што ты яго пашкадуеш.

Надзея (*зусім зьбянтэжаная*). Яна казала, што пашлюць мяне на курорт, што я там паздаравею... Праз два тыдні, казала, паеду...

Барбара. Ха-ха-ха! Ужо?.. Ха-ха-ха!..

Надзея (*спалохана*). Што «ўжо»? Што ты кажаш, Барбара?

Барбара. Ха-ха-ха! Ужо рашылі ад цябе адкаракацца... На курорт, ха-ха!.. Каб зусім ужо вольна было. (*Таёмна*). А на курорце ты ведаеш, што робяць з такімі, як ты? Атруты дадуць і—канец... Будуць яны з табой вантэжыцца, ха-ха!..

Надзея. Як-жа гэта... няўжо зманілі, няўжо ашукалі?.. А я ім, як добрым, паверыла... яна так шчыра гаварыла, вочы такія чыстыя, праўдзівыя...

Барбара. У іх ва ўсіх вочы праўдзівыя... у сабак пазычаюць, калі трэба каго ашукаць.

Надзея. Божа мой! Што-ж мне рабіць? Усе-- ворагі, усе толькі і чакаюць таго, каб памёрла... Сіротка я горкая, адзіотная... (Плача).

Барбара. Ой, не кажы... сэрца сьціскаецца, калі глядзіш на цябе. Мучальніца ты сьвятая.

Надзея. Памерці, памерці... Нашто так жыць... нашто гараваць...

Барбара. А ўжо-ж. Лепш памерці, чымся так жыць. Бог бачыць людзкую пакуту, бог прыме гаротніцу, супакоіць у сваім сьветлым раі... Ох-хо-хо!.. Хто памёр, той і шчасьлівы...

Надзея (з адчайнай рашучасьцю). Барбара! Я хачу памерці... Я памру... Я ня хочу жыць... Дай мне... дай... дай чаго-небудзь...

Барбара (з спакойнай пераканальнасьцю). Я прынесла табе, чаго ты прасіла. Вось парашочак... Разбавіць у вадзе, праглынуць—і ня ўчуеш нічога... ціха, спакойна...

Надзея (з жахам). О, не, не... ня трэба... не давай... Я баюся... грэх гэта... грэх...

Барбара. Ну, як сабе хочаш... Пачакай, пакуль ён цябе перавядзе. Ох, грэх тут адзін: і памерці грэх, і жыць—дык яшчэ больш нагршыш... Гэткі грэх лепш ад спасеньня, гэткі грэх і мучальнікі сьвятых на душу прымалі. Ты проста яго шкадуеш, каб ня ўчы-

ніць яму гора, каб ня прымусіць мучыцца цэлы век у згрызотах.

Надзея. Яго... мучыцца... О, я хачу, каб ён мучыўся, каб ня меў жыцця, каб шчасця ня бачыў... Так-так... ён пачуе тады... ён каяцца будзе, плакаць... І з ёй... і з ёй ня будзе жыцця... ня будзе... так... Я памшчуся... на ўвесь век... Дай мне, Барбара, дай хутчэй, я вып'ю... дай... ну, дай... (*Барбара распушчае ў шклянцы атруту і падае ёй... Яна зноў з жахам адхіляецца, глядзіць на атруту шырока расплюшчанымі вачмі*). Атрута... сьмерць... як страшна... Нашто гэта сьмерць? Каб можа жыць... яшчэ трошачку... адзін дзянёчак... Я баюся... я не хачу... не-не... не хачу...

Барбара. Пажыві яшчэ крыху, каб пачуць, яны кахаюцца ды з цябе сьмяюцца ўцішку... Вось і цяпер яны спакойна мілююцца там, пацяшаюцца—балазе, ашукалі жонку, яна дурная, нічога ня ведае, чакае сабе свайго любога мужа. Хай пачакае—ім ня к сьпеху, яны могуць спакойна нацалавацца, нацешыцца... ха-ха-ха!..

Надзея (*словы Барбары яе канчаткова зламлі, яна адважылася*). Дай сюды...дай мне... (*Хапае шклянку і п'е з нэрвай пасьпешнасьцю. Потым кідаецца на падушку і некаторы час ляжыць, як няжывая. Жудасная цішыня. Потым яна хапаецца за грудзі, пачынае стагнаць*). Цісьне... гарыць... Што гэта?.. Сьмерць ужо... паміраю... (*Барбара сьмяецца дробным жудасным сьмехам*).

Надзея (*усхапілася, глядзіць на Барбару шырокімі, поўнымі жаху, вачмі*). Сьмяешся?.. Сьмяеш-

ся?... А-а-а... Ведзьма! Ты — ведзьма гэта...
наўмысьля... А-а-а... я ня хочу... ня хочу...

Барбара (грозна). Ня крычы!

Надзея (сьціхла. Толькі ня зводзіць з Барбары
сваіх страшных вачэй ды паўтарае ціха, паўшэптам).
Ведзьма... ведзьма... (Пачынае задыхацца і праз не-
калькі сэкунд памірае).

Барбара (нахіляецца над ёй). Памёрла. Адгара-
вала сваё, адпакутавала. (Хрысьціцца). Царства ня-
беснае, вечны спакой яе душачцы. (Выходзіць з хаты).

Мяркулавіч (у сваім пакоі). Дзякуй табе,
госпаду богу, што паслаў мне дзьвесьце дваццаць
адзін рубель трыццаць тры капейкі!..

Заслона.

ДЗЕЯ ЧАЦЬВЕРТАЯ

Маільнік на краю гораду. Маілкі, крыжы, помнікі. Некалькі
сухарлявых дрэўцаў. Зьлева направа ідзе чысьценькая, па-
сыпаная жоўтым пясочкам дарожка, на якой стаіць садовая
лавачка. У глыбі сцэны арада, за ёй няшырокая бедная ву-
ліца. Ужо досыць познае раньне—яснае, сонечнае. Праз ара-
ду добра відаць, як па вуліцы туды і сюды праходзяць па-
дарожныя, сьпяшаючыся па сваіх справах. Сярод маілак,
так, што яно ледзь відаць гледачу, сьпіць Санька-шавец.

Санька (прахапіўшыся, зьдзіўлена азіраецца
навокол). А бадай цябе немач! Дзе-ж гэта я апынуў-
ся? (Працірае вочы, зноў азіраецца). Ну, так і ёсьць...
мікольскія могількі... вунь Сенька Дрозд ляжыць...
вунь Мікіта Багроў спачывае... вунь і Волькіна сьве-
жая магілка... Вось-жа на табе... помню ўсё-чыста: як

Міколу Швэда сустрэў, як Ваську Дудзіна падчапілі, як зайшлі да Ахроіма, як паўкварты ўзялі... яшчэ паўкварты... здаецца, яшчэ... потым больш хлопцаў сышлося... здаецца, я некаму ў пысу заехаў... ці можа мне хто-небудзь. (*Мацае гвар*). Мусіць, мне... А тады што... пачакайце, дык гэта-ж заўчора было... яшчэ ў Пётры начавалі ўсе разам. А ўчора таксама пілі... учора... як-жа гэта ўчора, было... Ганулька... здаецца, я бачыў недзе Ганульку... Ага! Яна-ж мяне прагнала п'янага... Я, мусіць, хадзіў да яе, ныйначай... (*Раптам успомніўшы, хапаецца за галаву*). А-а-а... Гармонь мая! Гармонь трохрадная! Усё... кончана... Я кінуў піць... Ганулька будзе здаволена. Я пазбыўся свайго вечнага змусьціцеля. Я прапіў гармонь. (*Паўза*). Нашто гэта людзі п'юць гарэлку? Проста не разумею. Калі ты цявьярозы—зусім у цябе іншае жыцьцё. Ты робіш сваю справу, ты імкнешся да нечага сур'эзнага, важнага, ты бачыш, што ў цябе ёсьць наперадзе. Ці толькі вольная часінка—пашоў у бібліотэку, пачытаў кніжку, газэту, у клуб схадзіў, у кіно, у тэатр, пайграў сабе на гармо... о, не-не... не паддурьш... калі гармонь, дык і выпіць захочацца... І што гэта такое? Вось няма гармоні, дык і піць ня хочацца... Фэ... брыдка ўспомніць пра гарэлку. А бывала, зірнеш на яе, яна гэта замамыліцца—нудная такая, маркотная... Кранеш яе—яна пісь-пісь, бы няжывая... Ну, як-жа тады ня выпіць, не павесяліць яе, небараку? (*Стараецца ўзяць радасны тон*). Як я рад! Як я рад! Я цяпер стаў зусім другім чалавекам! А Ганулька... Як яна будзе здаволена! Дзеля яе я гэта зрабіў,

толькі дзеля яе... Любая мая Ганулька, сонейка маё
яснае... Як добра ты ўчора зрабіла, што прагнала
к чорту мяне, горкага п'яніцу. Ты ўзагнала мяне на
правільны шлях. Эх, Ганулька! Ганулька! (*Кладзецца
зноў і млява пацягваецца пад праменьнем сонца. З пра-
вага боку па дарожцы ідуць Мяркулавіч і Барбара.
Мяркулавіч вядзе за руку Юзіка*).

Мяркулавіч (*яшчэ за сцэнай*). ...Таму-ж і
пазналі. Каб ня гэтая паперка, дык-бы ніхто нічога
і ня ведаў. (*Увайшлі*). А то прыходзяць, бачаць,
халодная ўжо. Зірк на стол, а там гэта паперачка з-пад
атруты. Паглядзяць у шклянку, аж там яшчэ неда-
піта... Ведама, колькі ёй трэба было. (*Да сына*).
Юзік, бяжы ты ў атрад ці куды-небудзь, мне трэба
з цёткай Барбарай аб сур'ёзных справах пагутарыць.
(*Юзік бяжыць нацянькі да аграды, але натыкаецца
на Саньку, хвіліну аб нечым шэпчацца з ім і абодва
прытойваюцца, каб паслухаць, аб чым будзе размова
ў Мяркулавіча з Барбарай*). Барбара Карпаўна. Мож
сядзем тут на хвіліначку, у мяне да вас ёсьць адна
надзвычайна пільная патрэба.

Барбара. Чаму-ж не... Пасядзім сабе, пакуль
нябожчыцу ня выносілі. (*Сядваюць*). Што-ж гэта ў
вас за патрэба такая?

Мяркулавіч (*гаворыць увесь час надзвычайна
лісьлівым тонам, скрозь які дзе-ні-дзе зусім неўзапетку
прабываюцца ноткі едкага самаўпэўненага падсміхвань-
ня. Барбара, аднак, заўважае гэтыя ноткі і востра на-
старожваецца*). Ах, Барбара Карпаўна, галубачка!
Ці я-б стаў турбаваць вас, каб не такое ліха. На

адну-ж вас, даражэнькая, уся надзея. Хто-ж мне паможа больш, хто мяне выручыць...

Барбара. Дык што там такое? Што за бяда?

Мяркулавіч. Ат! І бяда не бяда, але і так ужо далей няможна... Якое-ж маё жыццё, вы падумайце. Пакуль што-якое было, выносіў на рынак, дык троху і жыў, а цяпер—хоць ты што хочаш... Вось купіш якую лахманіну, ходзіш з ёй дні два, пакуль прадасі—дый то не заўсёды заробіш.

Барбара. Ды ўжо-ж так. Жыццё цяпер служачаму чалавеку ня дужа салодкае.

Мяркулавіч. Даўно-даўно ў мяне думка такая зьявілася: узяць ды адчыніць сабе невялічкую крамку. Не такую, як у вас, Барбара Карпаўна, дзе там!—зусім маленечкую... ну, цукер, запалкі там, тое-сёе... Абы зачапіцца за нешта...

Барбара. Што-ж, Мяркулавіч, думка ня дрэнная. Пры месцы заўсёды лепей, чымся так валэндацца.

Мяркулавіч. Я ўжо і грошы пачаў памалу зьбіраць. Па сакрэту кажучы, і сабраў ужо троху, але многа яшчэ не стае... калі іх назьбіраеш столькі!..

Барбара. Ну, і што?

Мяркулавіч. Барбара Карпаўна, галубачка! Пазычце мне дзвесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капеечкі...

Барбара. Што, гэтулькі грошай? Ці вы гэта сьмеядэся, Мяркулавіч, ці што? Калі-ж у мяне былі такія вялікія грошы!

Мяркулавіч. А хто-ж іх там ведае, можа і былі...

Барбара. Божа барані... і ня думайце. Я толькі чакаю, што ён там скажа, аж ён вунь куды... (Цьвёрда). Няма ў мяне грошай.

Мяркулавіч. Бывае, што ёсьць ды няма, а бывае, што няма ды ёсьць... хе-хе!.. Як якая патрэба...

Барбара. Што гэта за такія мудронья загадкі, Мяркулавіч?

Мяркулавіч. Бывае, што ня толькі грошы, а і сьмерць бывае патрэбна. А калі ня прыходзіць, дык чаму-ж яе не падагнаць...

Барбара. Ой, нешта вы сёньня мудрыць пачалі, Мяркулавіч! Глядзіце, бо я хоць і баба, а за сябе пастаю.

Мяркулавіч. Стойце сабе на здароўечка... А загадкі тож ня дрэнная рэч. Па загадках разумны чалавек заўсёды дагадаецца, у чым справа, ня трэба і глумачыць. Вось і загадаю я вам адну загадку, Барбара Карпаўна: колькі каштуе чалавечая сьмерць або пяць год турмы?

Барбара (злосна). Што вы мне чмурыце? Кажыце проста, што вы да мяне маеце?

Мяркулавіч. Дык я скажу проста: калі вы не дасьце мне дзэвесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капейкі, дык я дакажу на вас, што вы атруцілі Надзею.

Барбара (ускаквае). Як? Што? Атруцілі?.. Ха-ха! Ну, і выдуманшчык вы, Мяркулавіч, ай-яй-яй... А яшчэ стары чалавек. Што надумаў, ха-ха!..

Мяркулавіч. А сьмяяцца, Барбара Карпаўна, зусім тут не выпадае. За падмушчэньне да сама-

губства, якое мела месца ў суботу а сёмай гадзіне ўвечары ў доме Данілы Загорскага, па крымінальнаму кодэксу палагаецца пяць год са строгай ізоляцыяй. Так-с...

Барбара. Якое падмушчэньне? Хто падмушчаў? Што вы плявузгаеце!

Мяркулавіч. А мы самі бачылі... так-с... у нас ёсьць такая малюпасенькая дзірачка... Але відаць і чуваць праз яе надзвычайна добра. Вось мы... хе-хе! і падслухалі... і падгледзелі...

Барбара (зноў узяла сябе ў рукі). Ха-ха-ха!.. Хто-ж вам паверыць, Мяркулавіч? Вас-жа засьмяюць, калі вы гэткае глупства дзе-небудзь скажаце. Усім-жа вядома, чаго яна атруцілася.

Мяркулавіч. А мы, галубачка, дакуманцік так-сама маем, хе-хе... Паперачка тая... яна-ж у часе сьледзтва прапала, згінула недзе? А паперачка гэта, Барбара Карпаўна, у мяне... так-с... А на паперачцы рацэпцік, а на рацэпціку нумарочак, а нумарочак у кнізе... А хто гэта ў такі-та дзень у такой-та аптэцы зельле атрутнае браў па рацэпціку? А нашто была гэтаму чалавеку атрута? А дзе аказаўся рацэпцік?.. Хе-хе-хе!.. Разумеце, Барбара Карпаўна?

Барбара (занепакоеная). Дзе тая паперка?

Мяркулавіч. Хе-хе-хе!.. Грошыкі мне—паперачка вам. І ціха ўсё, і спакойна. Я-ж многа з вас не прашу, Барбара Карпаўна. За гэткую штучку і пяцьсот ня грэх запрасіць. (Некаторы час моўчкі глядзяць адзін на аднаго, адзін аднаго вывучаюць. Потым Барбара пагадліва сьмяецца).

Барбара. Ха-ха-ха!.. Ой, разумны вы чалавек, Мяркулавіч!

Мяркулавіч. Хе-хе-хе!.. І вы, Барбара Карпаўна!

Барбара. Дзвьесьце рублёў?

Мяркулавіч. Дзвьесьце дваццаць адзін рубель трыццаць тры капеечкі. Лішняга не прашу. *(Чуваць, як зазванілі ва ўсе званы)*.

Барбара *(хрысьціцца)*. Выносяць ужо нябожчыцу. Царства нябеснае, вечны спакой... Пойдзем і мы, Мяркулавіч, паглядзім. *(Ідуць налева, але перад самымі кулісамі Барбара спыняе Мяркулавіча і таемна гаворыць яму так, што Санька і Юзік ня могуць пачуць)*. Во што, Мяркулавіч, дружба за дружбу, а служба за службу. Трэба схадзіць да яе і наказаць, каб зараз прышла сюды, на магільнік. Даніла, значыць, прасіў перадаць... пільна трэба ўбачыць...

Мяркулавіч. Хе-хе-хе!.. Разумею... Адсюль яна здаровай ня вылезе. Такі настрой пашоў, такі настрой—ай-яй-яй!.. Разумею, Барбара Карпаўна. Бягу, зараз, бягу. *(Паілі. Санька і Юзік перш асьцярожна падымаюць галовы, а тады і самі ўстаюць)*.

Санька. Бачыў?

Юзік. Бачыў.

Санька. Чуў?

Юзік. Чуў.

Санька. Гэта-ж вялікае злачынства.

Юзік. Гэта-ж ён і сапраўды на маю галаву крамку адчыніць.

Санька. Гэтага так пакінуць нямажна.

Юзік. Я зусім ня хочу быць гандляром... Іш, чаго выдумаў...

Санька. Як ты думаеш, Юзік, трэба мусіць, заявіць?

Юзік. Пойдзем заявім. Хай ведае, як мяне ў дробнага буржуя абарачваць.

Санька. Пашлі!

Юзік. Пачакай. А мне-ж у атрад... (Мяркуе). Не, глупства. Яны будуць тут ісьці на экскурсію, дык я іх сустрэну. Гайда! (Пераскакваюць цераз аграду і бягуць па вуліцы. На сцэну з правага боку выходзяць Люся і Нюся).

Люся. Можа, Нюсечка, маеш жаданьне пайсьці насустрачу?

Нюся. Ох, Люсечка, горача вельмі. Сядзем на гэту лавачку. Тут так прыемна паразважаць з табой аб жыцьці і сьмерці. (Сядаюць).

Люся. Фі! Я зусім не ў распалажэньні гаварыць аб жыцьці і сьмерці. Я страшэнна баюся мерцьвякоў, асабліва самагубцаў.

Нюся. Аднак гэта так поэтычна—пакончыць з сабой. Мне Бондзікаў аб'ясьняўся, што калі я яго ня буду кахаць, дык ён абавязкова пакончыць з сабой.

Люся. Наўпродзі, гэта абсалютна нядобра, калі з-за цябе чалавек памірае. Я-б ніколі гэтага не дапусьціла. Мне-б стала шкода яго, і я пакахала-б абавязкова.

Нюся. А ці праўда, Люсечка, што Волька з-за Ваські Дудзіна павесілася?

Люся. Наўпроціў, яна павесілася з-за гэтае распусьніцы—Ганны-комуністкі. І Надзея з-за яе агруцілася. У той дзень яна прышла да яе ў хату і сказала, што яны з Данілам едуць на курорт у Сінфіропаль, а яе кідаюць адну, бо ўсёроўна вылечыць яе немагчыма. Ёй стала, канечна, грустна ад гэтага і яна прыняла парашок трыхініны.

Нюся. Якая жудасць. Няўжо яе засудзіць за гэта нямажна? Памойму, Люсечка, яе трэба за гэта на катаргу аддаць або ў Сібір адаслаць.

Люся. А па-мойму, наўпроціў, яе трэба самую павесіць, а тады яшчэ трыхініны даць, каб ведала, як губіць бязьвінных людзей.

Нюся. А па-мойму, яе трэба вывесці на пляц ды прывязаць да слупа—хай б'е, хто хоча, такую распусьніцу. *(З правага боку ўваходзіць Дудзін).*

Дудзін. Добры дзень, грамадзянкі! Што-ж вы не пашлі цела нябожчыцы праваджаць?

Нюся. Горача так, Васіль Петровіч, што аж млосна. Сядайце каля нас. Зараз ужо прынясуць...

Дудзін *(сядае паміж іх)*. Ох, сапраўды горача. Ня так ад сонца, як ад вашых гарачых сэрцаў.

Люся. }
Нюся. } Што вы, Васіль Петровіч, не жартуйце!..

Дудзін. Ня жарты, а шчыры праўдзівы камплімент. А я, ведаеце, не магу проста глядзець на ўсё гэта. Я, натуральна, так знерваваўся, я так моцна абуран, што і сам ня ведаю... *(Патэтычна)*. Дзьве сьмерці! Дзьве бязьвінныя сьмерці і, натуральна, з-за аднае шлюхі... Дзе закон! Дзе справядлівасць! Я не

магу спакойна глядзець на яе, я яе ненавіджу... А яна, сьцёрва, хоць-бы што... Што вы на гэта скажаце?

Л ю с я. У вас, Васіль Пятровіч, такі гарачы тэмперамант.

Н ю с я. Васіль Пятровіч, скажэце, чаму гэта Волька пакончыла з сабой? Гэта не сакрэт?

Д уд з і н. Ах, ці варта аб гэтым казаць! Яна так любіла мяне, так любіла... А гэта шлюха пачала да мяне чапляцца. Праходу не дае... разумееце? Я сюды—яна сюды. Я туды—яна туды. Бачыць, што ня выходзіць нічога, дык яна пашла дый нагаварыла Вольцы ўсяго-ўсякага. Ну, тая, ведама, мяне страшэнна кахала—яна ня сьцёрпела гэтага і павесілася... Ах, гэта такое няшчасьце!

Н ю с я. А што-ж яна ёй нагаварыла? Гэта не сакрэт?

Д уд з і н (*уздыхнуў*). Ох, чаго яна толькі ёй не гаварыла. І што я яе (Ганну, значыць) кахаю, і што я ёй праходу не даю (гэта я—ёй... разумееце?), і што я прапанаваў ёй жаніцца, і што я сам казаў, быццам мне Волька так абрыдла, што я і глядзець на яе не магу, і што я з Волькай толькі жартаваў, толькі падманьваў яе... Ох, ці мала чаго можа нагаварыць жанчына!..

Л ю с я }
Н ю с я } Ня ўсякая..

Д уд з і н. Я разумею. Я сур'ёзных барышняў павважаю і, натуральна, заўсёды гатоў вадзіць з імі кумпанства, хе-хе!..

Л ю с я. Які вы компліментшчык, Васіль Пятровіч.

Н ю с я. Якая далікатнасьць! (З левага боку паказваецца Барбара. Яна мігамі кліча да сябе Дудзіна. Дудзін устае і, напрасіўшы прабачэньня, ідзе да яе. Недзе далёка-далёка чуваць пахавальны сьпеў).

Л ю с я. Ужо блізка. Нясуць ужо. Пройдземся, Нюсечка, паглядзім. (Паілі налева).

Б а р б а р а (Дудзіну). Зараз-жа прыдзе сюды твая мілютачка. Падвухры там каторых мужчын— трэба яе добра праўчыць. Лыткі як пераб'юць, дык ня будзе дужа нос задзіраць.

Д у д з і н. Цётка Барбара, прашу абсалютна на мяне спадзявацца. Я-ж вам казаў, што мы з вамі такую штучку наладзім... хе-хе!.. такую штучку... Я скажу зараз хлопцам, каб яны... (Паілі за кулісы. Па вуліцы зьлева направа ідуць мешчанін у падзьдзёўцы і мешчанін у фрэнчы. Яны праходзяць направа, там узыходзяць на магільнік і паказваюцца на дарожцы справа. Увесь час чуваць іхная гутарка).

М е ш ч а н і н у п а д з ь д з ё ў ц ы (гаворыць груба). Надзею, Данілаву жонку, хаваюць. Зойдзем хіба, ці што...

М е ш ч а н і н у ф р э н ч ы (гаворыць тоненька). Казалі, атруцілася?

М е ш ч а н і н у п а д з ь д з ё ў ц ы. Вядома, атруцілася. Дзе-ж ёй не атруціцца, калі мужык з другой жыве, а над ёй голькі зьдзекваецца. Тут і ты-б атруціўся, ня то што...

М е ш ч а н і н у ф р э н ч ы. Па дрэўнему пісаньню хрысьціян, якія рукі на сябе налажылі, належала ад-

даваць праху без адпяваньня і іншых царкоўных по-
часьцяў...

Мешчанін у падзьдзёўцы. А хто цяпер
глядзіць на гэта пісаньне. Цяпер усім адна пошасьць...
Памёр—значыць «вечная памяць», ды ў ямку...

Мешчанін у фрэнчы. А хавалі іх не на магіль-
ніку, а за аградай, каб, значыць, пры ўскрасеньні
мёртвых не пераблыталіся праведныя з грэшнымі. Па
вучэньню сьвятых айцоў, вялікі гэта грэх—налажыць
рукі на сваё жыцьцё, богам дадзенае.

Мешчанін у падзьдзёўцы. Бог і так разьбя-
рэцца, дзе праведны ляжыць чалавек, а дзе няпра-
ведны. На тое-ж ён і бог... (*Насустрэчу ім з левага
бокку выходзяць Барбара, Пілаціха і яшчэ колькі
жанчын. Барбара разыгрывае трагедыю*).

Барбара. Ой, цётчкі, ой, мае ясачкі! Хай-бы яна
ўжо і маё жыцьцё ўзяла, хай-бы і мяне загубіла разам
з маёй любай дачушкай... Што яна зрабіла са мной?
За што яна сьвет завязала мне? Што я зрабіла ёй,
акаянай? Цётчкі... родненькія... (*Вакол яе пачынае
зьбірацца натоўп*).

Пілаціха. Ну, супакойся, Барбарачка. Сьціхні
ўжо, досыць... Божа мой, што гэта толькі робіцца, што
гэта робіцца, яй-богу-ж, праўда...

Мешчанін у фрэнчы (*крычыць*). Гэта-ж
ліхалецьце нейкае надышло, гэта-ж нямаведама што
рабіць пачалі. Бога няма, на бога забыліся—не баяцца
ўжо ні граху, нічога—гэта-ж канец сьвету, гэта-ж
антыхрыстава царства прыходзіць!..

Барбара. А мае родненькія! А мае залаценькія! Завядзеце мяне да яе... хай яна зарэжа мяне, хай возьме маю душачку... хай здаволіцца, акаянная! Нашто яна душачку ўзяла ў мяне? Нашто яна мяне сірацінкай пакінула?.. (*Жанчыны яе стараюцца супакоіць*).

Мешчанін у падздэўцы. Браццы мае! Дык што-ж гэта такое? Дык дзе-ж тая праўда, дзе-ж той закон? Гэта, значыцца, узяў, загубіў аднаго чалавека, загубіў другога ды і па тым? Дый гуляй сабе, круці хвостом—ніхто цябе не кране, ніхто цябе не зачпіць. Якое-ж гэта права? Які-ж гэта парадак?

Мешчанін у фрэнчы (*крычыць*). Бяз бога і парадку ня будзе... Які парадак, якое права, калі няма страху божага ў чалавеку!

Барбара. Ой, родная! Дайце мне яе сюды! Хай заб'е мяне, хай атруціць, як атруціла Надзею... Дайце мне гэту распусьніцу, гэту шлюху паганую!

Мешчанін у падздэўцы (*зусім распаліўся. Натойн падтрымлівае яго крыкамі спачуваньня*). Калі няма закону, дык мы самі знойдзем закон! Бога няма, дык-жа ёсьць людзі. Брагочкі, ці-ж гэта можна так дараваць! Двух чалавек загубіла, сямействы пасіраціла. Дзе-ж гэта бачана, га?.. Людзі труцяцца, людзі вешаюцца, а яна сабе круціць хвостом. Хай пападзецца толькі, падлюга! Я не пагляджу, што ў цябе морда прыгожая! Я табе з гэтае морды пушчу крывавую юху. Ах ты, гадаўка, ах ты, круцелка бязбожная, га?.. (*Натойн крыкамі абурэньня заглушае яго голас. Скрозь агульны гармідар праразаецца гіста-*

рычны плач Барбары. У гэты момант чуваць крыкі:—
Нясуць! Нясуць!—Далятаюць ужо зусім блізкія гукі
пахавальнага сьпеву. Натоўп падаецца налева. Ад-
туль чуваць на фоне гнейнага гоману голас Барбары,
якая галосіць:—Дачушка мая любая! Сонейка маё
яснае! На каго-ж ты мяне пакінула!..—Потым гукі
памалу заціхаюць. На сцэну зьлева ўбывае Пілаціха).

Пілаціха. Божухна, бацяхна! Гэтага-ж ніколі ня
было на нашай вуліцы. (Бяжыць на права, але, не
дабегшы да куліс, спыняецца, быццам убачыўшы нешта
вельмі страшное, і з крыкам бяжыць назад. На
сцэну зьлева ўваходзяць Люся і Нюся. Таксама спы-
няюцца, асалапелыя, і з крыкам бягуць назад. Праз
момант на сцэну з права ўваходзіць Ганна).

Ганна. Ад мяне ўжо ўцякаюць, як ад нячыстае.
Што-ж, для іх я нячыстая, для іх я чалавек другога
сьвету, які не прызнае ні іхных звычаяў, ні іхных за-
конаў. Я іду супроць бруднай каляіны іхнага жыцця,
і таму яны глядзяць на мяне, як на ворага. Каб пры-
мелі, яны-б справіліся са мной з усёй жорсткасьцю
свайго дзікага фанатызму. (Усьміхаецца). Яны-б з
ахвотай пабілі мяне каменнямі, як некалі іудзеі білі
грэшных распусных жанчын. (Сядзе на лаўцы і за-
думляецца. Чутны гукі пахавальнага сьпеву, чуваць,
як галосіць жанчыны). Балота, балота... Колькі яшчэ
тут броду, гнільля, колькі хворае цьвілі і страшнага
калецтва. Старавечныя гнільля карчы распусьцілі свае
цупкія лапы, ловяць, аплятаюць, уцягваюць у бяздон-
ную багну... Над гэтым балотам носіцца магутны ві-
хор. Ён узрывае цэлымі хмарамі бруд і гнільлё, ён

выварачвае старыя карчы, паліць іх, зьністажае. Ён жыватворчым агнём асушае балота і рассыпае ў ім зярняты новага, здоровага, сьветлага... Там, дзе пра-носіцца гэты віхор, там астаюцца ахвяры. Часам бяз-вінныя, трагічна-выпадковыя, але неабходныя... Гэта—нямінуча... (Задумляецца. З левага боку ўваходзіць Даніла).

Даніла (убачыў яе). Ты прышла?

Ганна (з усмешкай). А ты, мусіць, і сам мяне не чакаў?

Даніла. Я ня думаў, што ты сюды прыдзеш.

Ганна. Я прышла, бо ведала, што табе цяпер трэба мая прысутнасць. Табе цяпер цяжка, а са мной будзе лягчэй. Я-ж яшчэ не развучылася разганяць твае чорныя думкі.

Даніла. Не, Ганна, мне з табой ня будзе лягчэй. Я хачу сказаць табе... я думаў аб гэтым і рашыў... нам з табой ня трэба больш сустракацца.

Ганна. Гэта што, Даніла, страх ці асьцярож-насць? Ты баішся са мной сустракацца?

Даніла. О, не, Ганна, ты дарма мяне абражаеш. Я не баюся. Сьмешна было-б, каб я баяўся. Твая пры-сутнасць, Ганна, будзе прыносіць мне не палягчэнь-не, а страшны балючы цяжар. Паміж нас цяпер стаў цень маёй жонкі. Калі-б і дзе я ні ўбачыў цябе, ты заўсёды адновіш у маёй памяці гэту трагедыю, ты заўсёды ўзбудзіш гэта страшэннае пачуцьцё віны ў сьмерці блізкага мне чалавека.

Ганна. Я не адчуваю віны ні перад тваёй жонкай, ні перад табой. Тое, што было, там, на вуліцы, той выпадковы пацалунак—гэта вынік простага ўзбуджэння нэрваў, гэта магло быць у цябе і з іншай жанчынай, таксама, як у мяне з іншым мужчынам. Нашы адносіны, ня гледзячы ні на што, усё-ткі ня вышлі з рамак таварыства. (*Стараючыся схваць пачуцьцё*). А тое, што кожны з нас за гэты год перажываў... гэта не магло зрабіць уплыву на яе адчуваньне... і на трагічны канец.

Даніла. О, каб гэта можна было падвесці пад законы звычайнага разважання! Я-б лёгка давёў сабе, што ня я вінават у гэтай сьмерці. Я і пэвен у тым, што гэта так. Я ведаю гэта... Але тут нешта другое... у нутры, у сэрцы... Сэрца не пераканаш, яно ўвесь час гаворыць сваё... І цяжка... дужа мне цяжка. Яе вобраз—такі трагічны, пакутны—стаіць уваччу ў мяне, як жудасны дакор, як вечнае напамінаньне аб маёй віне...

Ганна (*ласкава*). Гэта, Даніла, проста часовая слабасьць. Знэрваваўся ты, абясьсілеў зусім. Трэба табе адпачнуць, супакоіцца, і мінецца усё гэта, забудзецца. Розум возьме сваё, розум пераможа гэта несьвядомае сэрца. (*У гэты момант Барбара нейзаметку пераходзіць ззаду ў іх і хаваецца направа. З розных бакоў пачынаюць асьцярожна выглядаць злосьна цікуючыя твары мужчын і жанчын*).

Даніла. Я ведаю, што гэта мінецца, забудзецца. Але мне трэба быць аднаму. Твая прысутнасьць усё-

роўна напамніць мне аб гэтым—зноў будзе цяжка...
Аднаму мне, Ганна, будзе лягчэй...

Ганна (з несхаваным пачуцьцём). А мне адной будзе цяжка, Даніла. Мне будзе дужа-дужа цяжка...

Даніла (з парываньнем). Што? Што ты сказала? (Стрымлівае сябе). Не-не... Ня трэба... Усё роўна нічога ня будзе... Ідзі, Ганулька, ідзі...

Ганна. Калі я буду патрэбна табе, тады паклічаш. Добра?

Даніла. Ганулька, родная, ідзі адсюль... ідзі... Табе зусім ня трэба было сюды прыходзіць...

Ганна (з дакорам). Даніла! Ты-ж паклікаў мяне—і я прышла.

Даніла. Што? я паклікаў? Цябе? Хто сказаў табе гэта?..

Ганна. Твой кватарант... стары гэты...

Даніла. А-а-а... Я разумею... гэта наўмысьля. Яны нешта надумалі, яны нешта хочучь зрабіць. Ідзі, Ганулька, ідзі хутчэй...

Ганна. Я не баюся, Даніла. У мяне стане сьмеласьці астацца з табой нават тады, калі гэта небяспечна.

Даніла. Ну, ідзі, я прашу цябе. Пачакай, я цябе сам правяду, я адну ня пушчу... Хадзем! (Яны падаюцца направа, але дарогу ім загараджвае Барбара).

Барбара. Стой, галубачка, пачакай. Я-ж таксама хачу табе слоўца сказаць.

Даніла. Адыйдзі! (Хоча яе адштурхнуць, але

Ганна яго стрымлівае. З усіх бакоў пачынае вылазіць народ, у некаторых у руках палкі, каменьне. Абкружаюць Данілу, Ганну і Барбару з крыкамі:— А! Папалася! Цяпер мы з табой пагаворым! Распусьніца! Злавлі, нарэшце! Пазнаеш, як зводзіць добрых людзей! Шлюха! Круцелка!—Тут-жа зьяўляюцца Васька Дудзін, Мяркулавіч, Пілаціха, Люся, Нюся, мешчанін у падзьдзёўды, мешчанін у фрэнчы і інш).

Ганна. Аб чым вы хочаце гаварыць са мною, грамадзянка?

Барбара. Аб чым... Сама ня ведаеш... Нявінтак які!.. Што табе зрабіла мая дачка, скажы ты на міласць? Чым яна табе завадзіла?

Ганна. Я, грамадзянка, вашай дачкі ня ведала і і ня мела да яе ніякага дачынення.

Барбара. А бач ты, ня ведала... Ты-ж загубіла яе, ты-ж яе да пятлі давяла, га?.. Што яна зрабіла табе, ты мне скажы?

Галасы з натоўпу.

Ня ведала... Чулі вы гэта?

Ах ты, круцелька!

Яшчэ адмаўляецца!

А Надзею нашто атруціла?

Разлучніца акаянная!

Мешчанін у фрэнчы (збоку). Да чаго людзі сумленьне згубілі. Ёлжэць, а вочы чыстыя, як у анёла...

Люся і Нюся. Якое нахальства!

Пілаціха (*круціцца ззаду*). Божухна, бацюхна. Біць будуць, біць будуць, яй-богу-ж, праўда...

Ганна (*цвѣрда*). Яшчэ раз кажу, грамадзянка, што я вашай дачкі ня ведала. Скажэце проста: што вам ад мяне трэба?

Барбара (*гістэрычна*). Дачку маю нашто загубіла? Шлюха праклятая! Я табе не дарую! Я табе пакажу, як зводзіць людзей. Я табе вочы павыдзіраю! Я табе...

Галасы знатоўпу.

Дай ёй, Барбара!

Чаго там вантэжыцца!

Даць ёй, праклятай!

Пусьці мяне, я яе, гадаўку!

Хай помніць, як круціцца!

Даніла (*становіцца перад Ганнай, стрымліваючы разьбюшаны натоўп*). Назад! Толькі пасьмей каторы! Толькі крані! Жывым не астанешся... Заб'ю! (*Натоўп крыху адступае. У прахоне, які цяпер зрабіўся каля Ганны і Данілы, зьяўляецца мещанін у падзьдзёўцы*).

Мещанін у падзьдзёўцы (*адпіхае Данілу, якога потым хапаюць хлопцы і трымаюць*). Не замінай! Суд народны—суд божы. Госпадзі, прасьці цяжкі грэх! (*Замахваецца на Ганну рукой, у якой відаць вялікі камень. У гэты момант на сцэне зьяўляюцца Санька і Юзік. Санька спраўляецца ўхапіць мещаніна за руку і камень вывальваецца на зямлю*).

Санька (*Становіцца перад Ганнай і як мага крычыць*). Стой! Братцы! Што вы надумалі! Вы нічога

ня ведаеце! Я вам скажу ўсё, я скажу чыстую праўду. Барбара, во хто... во хто вінават. (*Яшчэ мацней*). Яна атруціла Надзею, яна падгаварыла яе, яна і атруту купіла. Я сам чуў—во тут, во на гэтым месцы яны гаварылі... Братцы! За што-ж бязьвіннага чалавека...

Галасы знатоўпу.

Ня чмуры!

Пашоў прэч!

Сам зьнюхаўся з ёй!

Дай яму там, каб ня лез!

Іш, чаго выдумаў! Ха-ха!..

Мешчанін упадзьдзёўцы. Адыйдзі, бланота! (*штурхае яго ў бок. Натойн кідаецца на Ганну, але ў гэты момант раздаецца праразьлівы крык:—Міліцыя! Міліцыя!..—Сярод натоўпу адразу пайшло замьяшаньне. Ганну пакінулі ў спакоі*).

Санька (*зусім іншым тонам, чымся раней*). Ага! Спалохаліся! Ах, вы, душагубцы акаянныя! Надумалі, га? На бязьвіннага чалавека нападаць! Я вам пакажу, дзе ракі зімуюць! (*Зьяўляецца міліцыя*).

Старэйшы міліцыянэр. Стой! Не разыходзься! Хто тут Барбара Карпаўна Хлюпкіна?

Санька. Во гэта!

Старэйшы міліцыянэр. Вы арыштаваны, грамадзянка!

Барбара. Як гэта? За што?

Старэйшы міліцыянэр. Там разьбяруцца. А хто тут...

Санька. Вунь ён, уцёк. Вунь-вунь...

Старэйшы міліцыянэр (*крычыць*). Стой! Страляць буду. Стой! Назад!.. Грамадзянін, калі ласка... (*Зьвяўляецца Мяркулавіч*).

Мяркулавіч. Што? Я проста хацеў прайсьціся. Я-ж тут нічога. Я ішоў па вуліцы—дай, думаю, зайду пагляджу...

Старэйшы міліцыянэр. Вы арыштаваны. Мяркулавіч. Я? Арыштаваны? Ня можа быць. Гэта можа так хто-небудзь?

Старэйшы міліцыянэр. Вы Аўсьцігней Маркелаў Крупачкін?

Мяркулавіч. Гэта я.

Старэйшы міліцыянэр. Калі ласка, хадзіце за мной.

Мяркулавіч. Хто гэта на мяне выдумаў нешта?

Барбара. Во хто, во хто! (*Паказвае на Саньку*).

Юзік. І я. І я чуў, як ты прасіў у яе грошы на крамку.

Мяркулавіч. Юзік! Сынok... Ты... на мяне...

Юзік. Я ня хочу быць гандляром. Я даўно табе казаў, што ня трэба ніякай крамкі.

Мяркулавіч. Божачка міласьлівы! Да чаго я дажыўся! Да чаго я дажыўся!..

Старэйшы міліцыянэр. Ну, калі ласка, ідзіце за мной.

Барбара. Калі так, дык-жа і яго забярыце... во-во... не хавайся, не хавайся... Ваську Дудзіна бярэце!

Ён ва ўсім тут быў галава. Ён усё вымудраў за тое, што яна на яго глядзець не хацела... (*Узрушана*). Ён і дачку маю загубіў. Ён увагнаў яе ў гроб—распусьнік гэты, падлюга!..

Старэйшы міліцыянэр. Грамадзянін! Калі ласка!

Дудзін. Я лічу, што ня ўсякае пустое слова вар'яткі павінна прымацца як аргумэнт. Натуральна, вы ня маеце права мяне арыштаваць без асаблівых аснаваньняў.

Старэйшы міліцыянэр. Там разьбяромся. Ёдзіце за мной. Разыйдзісь! (*Вядзе арыштаваных. Народ разыходзіцца. На сцэне астаюцца толькі Даніла, Ганна, Санька і Юзік*).

Даніла. Што гэта такое? Я ніяк не магу ахамянуцца. У мяне неяк усё пераблыталася—усё зьлілося ў адно страшное, чорнае... Што гэта было?

Ганна (*ласкава*). Гэта, Даніла, віхор над балотам пранёсься. А цяпер выгляне сонейка, стане сьветла-сьветла, і нам так добра будзе ісьці ў наша далёкае падарожжа. А каб нам абодвум было лягчэй, мы пойдзем разам. Добра, Даніла? Згодзен? Дай руку! (*Падае яму сваю руку*).

Даніла. Ганулька! Любая! (*Парыўчата цісьне яе руку*).

Санька. А я тут пры чым?

Ганна. Санька! Хлопчык мой! А ты кінеш піць і паступіш на фабрыку.

Юзік. А мяне напэўна выберуць правадыром зьвяна. А цяпер я пайду на экскурсію—вунь ідзе мой

піонэрскі атрад. (Па вуліцы пад бой барабана ідуць
піонэры. Юзiк жвава ўскаквае на аграду і адтуль кры-
чыць задорным звонкім голасам). Да барацьбы за
рабочую справу будзем гатовы!

Піонэры. Заўсёды гатовы!..

Заслона.

БЕЛЫЯ РУЖЫ

Драма ў 5 дзях

А С О Б Ы:

Пан Сомскі.	1 селянін.
Паня Сомская.	2 селянін.
Юры, іхны сын.	3 селянін.
Аканом Сарпун.	1 партызан.
Арына, яго жонка.	2 партызан.
Іўка Цьвік, панскі батрак.	3 партызан.
Хадора, панская пака- ёўка.	Селянін з хлебам- сольлю.
Лясьнік Саўка.	Ротмістр Зайнчкоўскі.
Паланея, яго жонка.	Вахмістр.
Мікола.	Гжызінскі } польскія Забелік } афіцэры.
Наста.	
Андрэй.	1 далакоп.
Кузьма.	Міколавы } таварышы.
Антось.	
Аніська.	3 далакоп.

*Партызаны, панская чэлядзь, сяляне, польскія салдаты
і іншыя.*

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

СЦЕНА 1

Восемская ноч у двікім балоцвеным лесе. На сцэне—паляна, па якой дзе-ні-дзе распоўзэся хударлявы рабрысты хмызьняк. Паляна абкружана сьцяной крывых пакарожаных дрэў, якія робяць уражаньне айднага калецтва. Паміж дрэў відаць, як пыхаюць фасфарыстым сьвятлом балотныя аганькі. Яны паступова набліжаюцца і, нарэшце, зьбіраюць на паляне, прыняўшы вобраз жывых істот. Пачыняюць міту-сіцца па сцэне, потым зьбіраюцца ў карагод, круцяцца і пляюць.

Мы—стварэньні чорнай ночы,
Мы людзкія вабім вочы
Зрадлівым агнём.
Падарожніка дурнога
Звалачом з пуці-дарогі—
У багну завядзём.

Перш, як зорка, пыхнеш ясна,
Падм'ргнеш—ды ўраз пагасьнеш,
І—далей, далей...
Ха-ха-ха! А ён за намі—
Балатамі, карчагамі,
Усё шпарчэй, шпарчэй.

Ой, няшчасны чалавеча,
Заблудзіў ты ў патапечы—
Некуды ісьці!..
Апынешся ў чорнай багне—
І засмокча, і зацягне—
Сьледу не знайсьці!..

Ціху! Цс... Чакай, блазнота,
Нехта плішча па балоту
У гэткі позны час.
Гэй! Хадзі да нас, нябога,
Мы пакажам пуць-дарогу.
Гэй! Сюды! Да нас!..
Сюды! Сюды! Сюды! Сюды!..

(Разьбіваюцца ў розныя бакі і зьнікаюць сярод дрэў. На сцэну ўваходзяць Мікола, Кузьма і Аніска).

Мікола. Балотныя агні завялі нас у непроходныя нетры. Што гэта? За сем год я быццам зусім

забыўся на сваю мясьціну. Чакайце! (*Азіраецца*).
Ну, так і ёсьць, мы затрапілі ў самую багну, у Мар'ін
Мох.

Аніська. У Мар'ін Мох?..

Мікола. Так завуць у нас гэтае месца. Кажуць,
што некалі тут адзін хлопец забіў і закапаў у ба-
лота сваю сястру Мар'ю. Гэта месца сяляне лічаць
заклятым і баяцца сюды хадзіць.

Аніська. А ваўкі тут ёсьць?

Мікола. Вадзіліся.

Кузьма. Так, блукаючы, мы напэўна спозьнімся.
Калі пань дачуліся пра адыход немцаў, яны ў гэтую
ноч дадуць драла.

Мікола. Мне здаецца, што адсюль я дарогу
знайду... Аніська, гукні сюды хлопцаў.

Аніська. Зараз! (*Зьнікае ў лесе*).

Мікола. Сьмешная байка ходзіць у народзе пра
гэты заклёты мох. Кажуць, начаваў тут, заблудзіў-
шыся, адзін падарожнік. І вась уначы вышла з свае
магілкі забітая дзяўчына, села каля яго і пачала пла-
каць, жалкаваць аб сваёй долі няшчаснай ды аб
няшчасьці ўсіх бедных людзей. А потым сказала, што
калі закрасуюць на гэтым бясплодным маху белыя
ружы, тады прыйдзе для ўсіх лепшая доля. Вось і
чакаюць цяпер усе, калі гэта будзе. (*Паўза*).

Кузьма. Ты куды паслаў Андрэя?

Мікола. Андрэй павінен перш-на-перш зайсьціся
да майго бацькі, ён тут лясніком, а потым разам з
ім прымудрыць што-небудзь, каб затрымаць пана.
(*Падумаўшы*). Як-то мы сустрэнемся з бацькам? Ня

любіў ён чамусьці мяне... (За сцэнай чуваць людзкі гоман).

Аніська (вядучы хлопцаў). Гэта—закляты мох. Тут некалі брат закапаў быў жыўцом сваю родную сястру. Ваўкоў тут—як грыбоў. (Уваходзіць атрал узброеных паўстанцаў. Да Міколы падыходзіць Антось).

Антось. Там лясніка затрымалі. Ён, пэўна, ведае тут кожны кусьцік.

Мікола (узрушана). Лясніка? Тут—лясніка? Дзе ён?

Адзін з партызанаў. Хадзі, дзед, да камандзіра, ня бойся...

Антось. Рупны які. Гэткая ноч, а ходзіць... І сну яму няма. (Да Міколы падыходзіць ляснік Саўка).

Мікола (прыглядаецца да яго). Бацька! Татка! Ну, вядома—ён. Ці пазнаеш мяне? Татка!..

Саўка. Божухна... Ноччу ў лесе... у багне... Мікола... адкуль гэта ты? Здароў, Міколка, здароў... (Цалуюцца). Проста ня веру вачом, да-душы...

Аніська. Я казаў, што ўсё будзе добра.

Мікола. Ну, хлопцы, цяпер—гайда. Годзе блукацца. За паўгадзіны будзем у панскім двары. (Да бацькі). Татка, ты нас вядзі цяпер, ды як найкаротшай дарогай. А то—наўдачу, каб я сам скоро выбраўся з гэтай пушчы. А хлопцы далёкія ўсё...

Саўка. Куды весьці?

Мікола. К паном. Мы павінны іх захапіць, ня даць ім выехаць з немцамі. У іх там многа аружжа

рознага, золата, грошай. Нам трэба забраць гэта ўсё... Разумееш?

Саўка. Вы — бальшавікі?... (У разважаньні).
Весьці к паном... захапіць... Ня ведаю я, Міколка, ня ведаю...

Аніська. Во, стары чалавек, а які трус. Ня бойся, дзед, табе нічога ня будзе...

Саўка. Ня хочацца мне... Дый часу няма, абыход рабіць трэба...

Мікола. Гэта, татка, важней за абыход.

Саўка. Я пакажу, растлумачу. Вы самі дарогу знойдзеце... Во сюды падайцеся, потым—направа...

Кузьма (строга). Кінь, стары... Нам няма часу. Ідзі наперад, а гаманіць будзем потым.

Саўка (у раптоўнай рашучасьці). Добра, я павяду. Я правяду вас самай найкаротшай дарогай. Хадзем за мной!..

Мікола (да паўстанцаў). Ці ўсе тут, хлопцы? Стройцеся гужам, адзін за адным. Добра пільнуйцеся пярэдняга, каб ня ўгрузнуць куды ў балота. Татка, ідзі наперад. Ну, хлопцы, гайда! (Паілі).

СЦЭНА 2

У лясніковай хаце. На сцэне Паланея і Наста.

Наста. Татка, мусіць, ня скоро вернецца. Учора ўжо дзень пачало, як прышоў.

Паланея. Дзіва! Пакуль-жа абыдзе ўсё-чыста. Гэта-ж не ранейшае, цяпер куды ні паткніся, усюды крадуць дый крадуць. Лажылася-б ты ўжо, дачушка.

Наста. Яшчэ пасяджу троху. (Глядзіць у акно).

Ноч сягодня чорная-чорная, ані-ні ня відаць. Калі заблудзіцца па гэткай начы—во недзе страшна! Ваўкоў-жа колькі ў нашым лесе.

Паланея. Людзі страшней за ваўкоў. (Пауза). Што ў паноў сягодня рабілі?

Наста. Хто іх ведае. Мусіць пакаваліся ўсё. Кажуць, зараз ужо прыдуць бальшавікі.

Паланея. Ты была ў маёнтку?

Наста (ціха). Была.

Паланея. Сьцеражыся, дачушка. Нешта часта ты туды залучаеш. Дый паніч рэдка мінае нашу хацёнку. Ня ведаеш ты, мая ясачка, што бывае з гэтых паноў, чаго толькі ні вытвараюць яны. Што-б ён табе ні казаў, якім-бы ягнём ні прыкінуўся,—усё роўна ён, як той воўк, толькі глядзіць, каб спажыць ды выкінуць вон, як абгладаную костку.

Наста. Не кажыце мне, мамка, пра гэта, ня трэба.

Паланея (ласкава). А як на Андрэя—ці забылася, га? Цеперся ўжо ён пашоў у салдаты. Можа ўжо гады тры прамінула.

Наста. Пашоў трэці год.

Паланея. А ці хочацца, каб вярнуўся?

Наста. А божа мой! Ну, я пайду зусім з хаты, калі будзеце гаварыць. Досыць ужо... (Чуваць, як нехта адчыняе надворныя дзверы).

Паланея. Во табе. Няўжо так скоро вярнуўся стары?

Наста (у замяшаньні). Не, гэта мусіць ня татка. (У хату ўваходзіць паніч).

Паланея (нездаволена). А... паніч...

Ю р ы. Добры вечар!

П а л а н е я. Ужо ноч, панічок, дзе там вечар. Дый ня ранняя ноч, дзякуй богу. Сядайце ў нас, панічок. Ці заблудзіліся?

Ю р ы. Во што, Паланея, выйдзі на двор, павадзі троху майго каня—я сёгодня дашчэнту загнаў яго.

П а л а н е я (абурана). Павадзіць каня? (Схапіўшыся). Добра, панічок, я паваджу, паваджу. Чаму-ж не павадзіць, мой галубок. (Нечым бразнула ў качарэжніку і вышла).

Ю р ы (падыходзіць да Насты). Я прыехаў, Стася, развітацца з табой. Мы едем праз гадзіну ці дзьве. Немцы ўжо пакідаюць горад, і заўтра тут будуць бальшавікі.

Н а с т а (ціха). Ці назаўсёды?

Ю р ы. Ды не, Стасечка, мы скоро вернемся. Бальшавікі доўга не пратрымаюцца, гэта немагчыма... Ты ня ўправішся і пасумаваць па мне, як я зноў буду з табой.

Н а с т а (прытуляецца да яго рукі). Любы мой!

Ю р ы. Ці кахаш?

Н а с т а. Мне здаецца, што ты мне родны. Я цябе, як брата, люблю. У мяне быў некалі старэйшы брат, дык я яго дужа-дужа любіла. Можна затое, што ніхто яго ня любіў. Бацька заўсёды быў з ім горш, як з чужым. І там, у маёнтку... Як быў малы, паня сваімі рукамі біла. А тады аканом сагнаў яго некуды, каб ажаніцца з яго дзяўчынай. Сем год, як няма. Мусіць загінуў. (Паўза). А цяпер—ты мой брацік. Ці праўда?

Юры. Во што! Стасечка, я прывёз табе гроху грошай.

Наста. Нашто?

Юры. Ну, мала на што. Я паеду невядома куды, прыдуць гэтыя злыдні—бальшавікі... Яны-ж адбяруць усё-чыста, як ты жыць тады будзеш?

Наста. Які ты добры!

Юры. А потым... можа будзе гэта... ну, ты сама разумеш... можа будзе дзяцёнак...

Наста. Ай, не кажы ты... (*Сароміцца і закрывае рукамі твар*). Нашто ты быў такі дрэнны са мной... нядобра так мучыў мяне... Каб кахалі проста адзін аднаго і ўсё... Ці-ж бяз гэтага жыць няможна?

Юры (*ласкава*). Дурненькая ты, Стася, нічога не разумеш. За гэта я і пакахаў цябе, што ты такая бязвінная і чыстая, як сьветлая крынічка. Ты—прыгожае дзіця прыроды, чароўная кветка, што вырасла сярод дзікага зелья, каб аздобіць яго сваім хараваннем...

Наста (*перапыняе*). Ай, што ты гаворыш? Я ня люблю гэта слухаць...

Юры. Кахаю цябе, дык і гавару. (*Абнімае яе*). Стася, я яшчэ нешта прывёз табе, нешта на памяць. Адгадай, што?

Наста (*сьмяецца*). Я ня ведаю... (*За дзвюхмічуваць нявыразная гутарка, потым голас Паланей: «Ну, хто-ж бы цябе пазнаў. Ах ты, нячысьцік, напалохаў, сапраўды».* Наста схаянулася). Чужы нехата прышоў.

Паланея (*уваходзячы*). Во будзе радасьць Настульцы. Гэта-ж цеперся ня было. (*У хату ўваходзіць Андрэй. Ён перш памыкаецца кінуцца да Насты, але ўбачыў каля яе паніча і стрымаўся. У працягу далейшай гутаркі робіць від, што не прымячае паніча, але тымчасам ня спускае яго з вока*).

Андрэй. Добры вечар! Мусіць, не чакалі мяне?

Паланея. А якраз-жа ўспаміналі сёньня, дадушы. Адкуль гэта ты праявіўся?

Андрэй (*з наймыснай адкрытасьцю*). Прышоў адтуль, ад бальшавікоў. Захацелася паглядзець, як тут розная погань пяткі падмазвае ды падштурхнуць каторага, каб далей адкаціўся ад нашай краіны. (*Паніч пачынае нэрвавацца*).

Паланея. Ну, што ты, кінь чмурыць...

Андрэй. Дзе стары?

Паланея. Недзе ходзіць.

Андрэй. Вернецца скорая?

Паланея. Наўдачу. Да раніцы, пэўна, будзе ходзіць. Крадуць многа цяпер, дык усё сьцеражэ.

Андрэй. Усё на дармаедаў працуе. Што-ж мне рабіць, ён мне так пільна патрэбен. Хоць ты ў лесе шукай. (*Раптам да паніча*). Васпан якога ліха чакае тут, га?

Юры (*ускочыў*). Гэта што за пытаньне? Я ведаю сам, што раблю.

Андрэй. А я вось ня ведаю, таму і пытаю. Васпан, здаецца, не на сваё месца залез.

Юры. Я раблю тое, на што маю законнае права.

А н д р э й. Права цяпер, васпане, другое. Цяпер ва-
шаму брату такое права... (Раптам мяняе тон. Злосна).
Вон адсюль, каб і паху твайго ня было!

Ю р ы. Разбойнік! (Памыкаецца дастаць з кішэні
рэвольвэр, але Андрэй хапае яго за руку. Наста
кідаецца да іх).

Н а с т а. Андрэй! Пусьці, ня кратай! Пусьці!..

А н д р э й (адступіўшы). Наста! Ты што? Бара-
ніць?.. Яго?.. Настулька!..

Н а с т а (да паніча). Ідзі адсюль, ідзі скоранька.
Я пайду з табой. Ну, хадзем...

П а л а н е я. Наста! Ты нікуды ня пойдзеш!

Н а с т а. Я зараз вярнуся. Ну, пойдзем-жа, ско-
ранька.

Ю р ы (да Андрэя). Мы яшчэ з табой паквітаемся.
(Ідуць да дзэвярэй).

А н д р э й. Наста! Ня ідзі. (Хапае яе за руку).

Н а с т а. Пусьці! Пусьці ты мяне!.. (Выбягае за
панічом).

А н д р э й (крычыць). Наста! Настулька! (Кі-
даецца за ёй усьлед).

П а л а н е я (сумна). Доля наша такая горкая.

СЦЭНА 3

У панскіх пакоях. Паня Сомская, Хадора і яшчэ колькі жан-
чын пакуюць розныя дробныя рэчы, пан Сомскі чытае, сто-
ячы, ліст. У парозе стаіць Іўка.

Сомскі (кончыўшы чытаць). Пан Ардынскі сам
перадаў табе гэты ліст?

І ў к а. Ясьцесьцьвіна.

Сомскі. Ён так нічога табе не казаў?

Іўка. Ані.

Сомскі. Як там, у горадзе?

Іўка. Як у нас на кухні перад вялікаднем. Поўная куламеся.

Сомскі. Паны едуць?

Іўка. Уцякаюць.

Сомскі. Уцякаюць, кажаш?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. Немцы выходзяць, дык ім значыць, сумна робіцца. Пруцца ў вагоны, аж пішчаць. Шануючы панскага вуха, як сьвіньні ў рэпу.

Сомскі. Як сьвіньні, кажаш?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Сомскі. Як ты сказаў? Як сьвіньні? Ты пра каго гэта, га? Я табе пакажу, як язык распускаць! Іш, ты... як сьвіньні...

Іўка. А паня Сьвяркоўская растрыбушылася. (*Хадора пырскае*).

Сомская. Іўка, калі ты наўчышся гаварыць па людзку?

Сомскі. Як гэта растрыбушылася?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. Сярод усяго кірмашу воз абярнуўся. Калупаецца ў гразі, як жук у...

Сомскі. Іўка!

Іўка. Пан Галазуб пытаецца: ці паедуць, жага, твае паны? Я кажу: а пярун іх ведае. Мусіць паедуць, дзе-ж яны дзенуцца.

Сомскі. Так і сказаў?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Сомскі. Дурань! Як ты сьмеў так казаць! Я табе пакажу, сукін сын, як паважаць свайго пана! Ах ты, паганец!

Сомская. Аркадзь! Ня трэба лаяцца!

Хадора. Ён заўсёды, як плюхне што-небудзь, дык проста сьмех. *(Уваходзіць аканом Сарпун).*

Сомскі. Ну, мы ўжо зладзіліся. Як, Міхайлавіч, у вас там?

Сарпун. Усё пакладзена, апроч хатніх рэчаў. Калі дазволіце, будзем грузіць.

Сомскі. Вось і добра. Гадзіны са тры пасьпім дый у дарогу.

Сарпун *(падыходзіць да пана)*. Кажуць, што немцы зусім ужо кінулі горад.

Сомскі. А, добра, добра. Мы можам паехаць нават гадзіны праз дзьве.

Сарпун. Парабкі казалі, быццам вёрст за дзесяць ужо чырвоныя.

Сомскі. Добра. Мы выедзем так праз гадзіну ці паўтары.

Сарпун. А ў нашым лесе, казалі, зьявіўся атрад партызанаў. Кожную хвіліну ён можа напацьці на маёнтак.

Сомскі. А божа мой! Накладайце, Міхайлавіч, я пайду толькі зьбяру свае паперы. Дзе гэта Юра? Трэба Юру знайсці. *(Да жонкі)*. Мунічка! Ідзіце вы там пачынайце складаць, мы зараз едзем. Зараз едзем... Я паперы зьбяру свае. Мунічка, скоранька. *(Выходзіць)*.

Сомская (*жанчынам*). Бярыце вось гэтую скрынку, гэты куфэрак. Волька, ты з Ганнай дываны забяры. А ты—карціны. (*Выходзяць усе, астаюцца Іўка і Хадора*).

Іўка (*падыходзіць да Хадоры*). Заўтра, Хадора, мы з табой будзем панамі.

Хадора. Панамі?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. Свая ўласць у нас будзе, бяспанская. Калі цябе выберуць, скажам, у савет, дык ты будзеш усёроўна, як спраўнік.

Хадора. А кінь ты, Іўка, чмурыць. Як скажа што, проста—сьмех.

Іўка. А калі з гэтага савету ў вышэйшы перабяруць, будзеш, як губарнатар.

Хадора. Я?

Іўка. Ты—то наўдачу, бо занадта дурная. А хто разумны, дык чаму-ж не.

Хадора. Ат, выдумаў. Як скажа што, дык проста—сьмех. (*У пакой уваходзіць Саўка. Ён страшэнна змораны і ўсхваляваны*).

Саўка. Дзе пан?

Іўка. Торбы ладзіць, у сьвет зьбіраецца.

Саўка. Дзе пан?..

Хадора. Паперкі перабірае, што-ж яму больш рабіць.

Сомскі (*выходзіць з грудая папер у руках*). Міхайлавіч! Божа мой, дзе Міхайлавіч? (*Убачыў Саўку*). Саўка, ты што?

Саўка. Паночку! Зараз тут будуць паўстанцы. Я іх адвёў троху, забытаў у лесе, а сам уцёк сюды.

Зараз яны ўжо падыйдуць. Уцякайце, уцякайце хутчэй! Дзе паніч?

Сомскі. Божа мой! Што гэта? Міхайлавіч! Мунічка! *(Выбягае)*.

Саўка *(да Іўкі)*. Дзе паніч?

Іўка. Былі панічы ды спанічыліся. Няма, дзед, цяпер панічоў. Ясьцесьцьвіна.

Хадора. Паехаў некуды.

(Убягаюць пан, паня, аканом, чаляднікі).

Сомскі. Паўстанцы! Паўстанцы падходзяць. Кідайце ўсё, давайце коні! Божа мой! Юра... дзе Юра?.. Шукайце ўсе Юру... Міхайлавіч! Мунічка!..

Сомская. Саўка! Як знайсьці Юру?

Саўка. Чакаць няможна. Трэба паслаць ва ўсе бакі, каб перанялі яго і паслалі проста на шлях. Едзьце хутчэй!

Сомскі. Гэй, хто там! *(Кідаецца да чаляднікаў)*. Сідар! Ягор! Амелька! Яшчэ хто-небудзь... бяжыце па ўсіх дарогах. *(Некалькі чаляднікаў выходзяць)*.

Сомская. Саўка! Ты ўжо дагледзь тут усё, я на цябе, як на роднага, спадзяюся.

Сомскі. Божа мой... Што мне рабіць? Міхайлавіч! Ты астаешся тут... табе прыдзецца можа хавацца, але наглядай усё-ткі... я аддзякую, я потым аддзякую... Саўка! Ты шчыра служыў мне... калі што было, даруй... ня трэба ўспамінаць... Я пакідаю ўсё на тваё сумленьне і адказнасьць... Што яшчэ... Яшчэ нешта трэба было... дай бог памяць... А! Міхайлавіч! *(Адводзіць яго ў бок)*. Калі сустрэнеш дзе сына... таго... ра-

зумееш?.. прыгледзь... дапамажы... Праз цябе-ж я і загубіў яго, сагнаў некуды ў сьвет...

С а р п у н . Добра, паночку.

С о м с к і . Ну, кідайце ўсё. Нічога ня трэба. Едзем, едзем. Мунічка, едзем... Коні гатовы? Дай божа ў добры час... Ну, пашлі. *(Усе адзін за адным выходзяць)*.

І ў к а *(выходзячы)*. І гэтым ужо сумна зрабілася.

С а ў к а *(затрымлівае паню, якая асталася адзяду)*.
Панічка!

С о м с к а я . Што ты, Саўка? *(Саўка парыўчата цалюе ёй у руку. Яна гладзіць яго па галаве)*. Ну, бывай, Саўка. Калі было што нядобрае, даруй.

С а ў к а . Сыночка... Сыночка там беражыце...

С о м с к а я *(ласкава)*. Добра. Бывай, дзядулька!
(Цалюе яго ў галаву і выходзіць. Ён стаіць нярухома, абапёршыся аб вушак. Знадворку чуваць няясны шум ад'езду, потым усё заціхае. Саўка падыходзіць да акна і ўглядаецца ў цемру).

С а ў к а . Што гэта такое? Дзе ён падзеўся? Калі не пераймуць, ён загінуў. Тыя абышлі ўжо Рудое балота, пэўна ўжо блізка зусім. *(Паўза)*. Што я зрабіў?.. Яны заб'юць мяне... не даруюць... Хай сабе... Дзеля яго гэта... дзеля яго... *(У задуме сядзе на табурэтку. За дзвярмі чуваць паспешныя крокі, у пакой убягае Юры)*.

Ю р ы . Дзе нашы? Дзе ўсе падзеліся?

С а ў к а *(ускочыў)*. Паехалі. Паўстанцы... Сюды ідуць паўстанцы. Уцякайце хутчэй! Хутчэй уцякайце!

Ю р ы . Якія паўстанцы?

Саўка. Бальшавікі. Я сустрэў іх у лесе, адвёў у бок, за Рудое балота. Яны ідуць, зараз прыдуць сюды. Уцякайце!

Юры. Што ты вярзеш? Яшчэ ў горадзе немцы.

Саўка. Немцы пашлі. Ужо блізка зусім чырвоныя. Панічок, не марудзьце-ж вы. Едзьце хутчэй, даганяйце сваіх, яны паехалі на Ліпавы шлях. Ідзіце, ідзіце адсюль.

Юры. Нічога не разумею. Выдумалі, напэўна. *(Знадворку чуваць тупат ног і глухая гутарка).*

Саўка. Божухна! Што ён робіць? Ідуць-жа, ідуць сюды. Панічок, родны, уцякайце! Юрочка!..

Юры. Ужо не ўцячэш. *(Дастае з кішэні рэвольвер. Галасы ўжо за самымі дзвярмі).*

Саўка. У акно! Яшчэ ня позна. Хутчэй! Хутчэй! *(Ён адчыняе дзверы, становіцца ў іх і крычыць).* Стой! Сюды няможна! Назад! *(Некаторы момант затрымлівае натоўп, і паніч спраўляецца выскачыць у акно. Потым яго адкідаюць ад дзвярэй і ў пакой урываюцца паўстанцы).*

Паўстанцы.

— Дзе паны?

— Уцяклі!

— Спазьніліся!

— Гэты чорт паддурывае нас!

— Панскі паслугач!

— За бараду яго!

— Застрэліць!

Мікола *(падыходзіць да Саўкі. Ад злосьці ледзь*

выгаварвае словы). Ты... бацька... ашукаў... здрадзіў... Панскі паслугач... падлюга! (У пакой убягае Андрэй).

Анрэй. Хлопцы! Панскі абоз стаіць за маёнткам. Я ўгаварыў сялян, каб не вязьлі. А паны лупсанулі на Ліпавы шлях. Хацелі затрымаць, ды не ўдалося.

Антось. Што-ж рабіць цяпер?

Аніська. Я казаў, што нічога ня выйдзе.

Мікола *(тонам загаду)*. Выслаць пяць чалавек наўздагон. Выбраць самых лепшых коняў з маёнтку. Зараз-жа паслаць у штаб з даносам, што маёнтак у нашых руках. На раньне сабраць батракоў і ўсіх вакольных сялян—абвясьціць пра ўтварэньне рэволюцыйнае савецкае ўлады.

Кузьма. Што рабіць з старым?

Мікола. Арыштаваць!

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

СЦЭНА 1

Каля ганкаў панскага дому. Вялікі натоўп народу—найбольш сялян. На ганках стаіць Мікола, Кузьма, Андрэй, яшчэ некалькі хлопцаў. Мікола гаворыць прамову.

Мікола. Таварышы! Сягодня ўначы нямецкая армія пакінула нашу акругу. З гэтага дня ў нас устаўляецца савецкая ўлада. Я гавару з вамі, як прадстаўнік часовага рэволюцыйнага камітэту, як прадстаўнік тае ўлады, якая выпаўняе волю працоўных, якая змагаецца за шчасьце рабочых і сялян усяго сьвету. Таварышы! Вы мяне знаеце добра. *(Галасы: «Ча-*

му ня знаем? *Знаем! Добра знаем!*). Я быў такім самым батраком, як і вы, я працаваў з ранку да поз-нага вечара на пана, пакуль ён зусім ня выгнаў мяне—галоднага, босага—у чужы сьвет. Я многа дзе быў, многа чаго бачыў і пазнаў, дзе нам знайсці сваю до-лю. Мы самі возьмем яе, мы яе адваюем. (*Галасы: «Правільна! Досыць цяпець!»*) Ад імя рэўкому я абвяшчаю: уся зямля, усё багацьці прыроды—лясы, сенажаці,—усё гэта ваша, таварышы. Бярэце і ка-рыстайцеся! (*Галасы: «Правільна! Зямля таго, хто на ёй робіць! Дармадаў ня трэба!»*). Адно, таварышы, ва ўсім трэба парадак. Ніякіх разбояў, рабункаў, трэ-ба бярэчы кожную драбніцу, бо няма чужога цяпер, усё наша, агульнае. Рэўком заклікае вас да цвёрдага рэволюцыйнага парадку, да спакою і дысцыпліны. (*Галасы: «Вядома! Правільна! Іначай няможна!» Мі-кола нешта ціха гаворыць Кузьму. Да Іўкі праціскаец-ца Хадора і торгае яго за рукаў*).

Х а д о р а. Іўка! Іўка, што гэта «раўком»?

І ў к а. Чаго ты прэся туды, дзе начальства стаіць?

Х а д о р а. Начальства?

І ў к а. Ясьцесьцвіна. (*Хадора адыходзіцца*).

Міко ла (*да натоўпу*). Таварышы! Цяпер разы-ходзьцеся і займайцеся сваімі звычайнымі справамі. Калі ў каго непаразумьне якое, ці што, зьвяртай-цеся ў рэволюцыйны камітэт—ён будзе зьмяшчацца тут, у панскіх пакоях. (*Грамада памалу пачынае разы-ходзіцца. Мікола з іншымі сядаюць на прыступках ганкаў*).

Міко ла. Антось! Ці далёка вы гналіся за панамі?

Антось. Вёрст за пяць мы наткнуліся на нямецкі атрад і далей ехаць было немагчыма...

Мікола. Ну?

Антось. Мы правялі троху немцаў. Хацелі падстрэліць каторага.

Кузьма. Набоі трацілі.

Аніська. Во, каб на іх ліхалецьце. Уцяклі. Не маглі пачакаць яшчэ хоць паўгадзінкі.

Іўка. Солі трэба было на хвост. Ясьцесьцьвіца. *(З боку паказваецца Наста. Яна хоча падыйсьці, але ня важыцца).*

Мікола. Што гэта там за дзяўчына? Мусіць нечага хоча спытацца. Хадзі сюды, ня бойся.

Наста *(падыходзіць)*. Мікола!

Мікола. Што? Ты мяне знаеш? *(Углядаецца)*. Абач! Гэта-ж Наста. Да-душы, яна. Сястрыца! *(Абнімае яе і цалуе)*.

Аніська. Во, што значыць—сем год. Сястры не пазнаў.

Мікола *(ласкава)*. Калі-ж яна вырасла дужа. Во гэтакім дзіцянём пакінуў, а цяпер, глядзі, якая зграбная дзеўка, ого!.. Як-жа, Настулька, жывеш? Ды сядай, чаго ты стаіш.

Наста. Я чула, Міколка, як ты гаварыў. Я была тут з самага пачатку.

Мікола. Во... Чаму-ж ты раней не падышла?

Наста. Ня важылася. Ты такі стаў вялікі, сур'ёзны. Я думала, мо' не пазнаеш зусім...

Мікола. Яшчэ што... Ну, кажы, як вы ўсе жывяце?

Наста. Нічога... Ты таткі ня бачыў?
Мікола (*раптам хмурнее*). Бачыў.
Наста. А дзе ён?
Мікола. Арыштаваны.
Наста. Што? Татка арыштаваны? Божа мой,
хто-ж яго арыштаваў?
Мікола. Я.
Наста (*ускочыла*). Ты арыштаваў татку? Ты?
За што? (*Мікола маўчыць*). Міколка, за што? Ну,
скажы, за што?

Мікола (*устае, гаворыць рэзка і разьдзельна*).
За тое, што прадаўся паном, што стаў супроць нас
на іх абарону, што здрадзіў сваім братом мужыком...

Наста. Прадаўся паном... татка... паном...

Мікола. Хто падыме руку на абарону каго-не-
будзь з гэтага праклятага панскага кодла, той мне—
закляты вораг. Хто-б ён ні быў: ці бацька, ці маці, ці
сястра. (*Наста відочна хвалюецца. Андрэй, узрушаны
Міколавымі словамі, памыкаецца нешта сказаць, але
Наста з жахам спыняе яго*).

Наста. Андрэй! (*Плача, закрывае твар рукамі і
адыходзіцца ў бок*).

Мікола (*часінку падумаўшы*). Хто тут ёсьць з
панскае чэлядзі?

Іўка. Ды вось я самы першы. Іўка Цьвік.

Мікола. Ты хто такі?

Іўка. А ліха ведае. На розную патрэбу... Так, ней-
кае заткала.

Мікола. Ты паноў добра ведаў?

Іўка. Як свае мазалі. Ня любіў я іх, сукіных сыноў.

Мікола. Хто тут астаўся з іхных бліжэйшых прысьпешнікаў?

Іўка. Ды гэты-ж паўпанак астаўся. Можна сказаць, самы сурпатар.

Мікола. Хто гэта?

Іўка. Сарпун.

Мікола. Аканом?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Мікола. Аканом Сарпун... Ага... Дзе яго можна знайсці?

Іўка. Дзе-ж яго знойдзеш, калі ён уцёк!

Мікола (*строга*). Што ты чмурыш? То астаўся, то ўцёк.

Іўка. Ясьцесьцьвіна. Ён тут, але хаваецца.

Мікола. Ага. А з кім ён жыў?

Іўка. Во... З жонкай, вядома. Гэтая тут, дзе яна дзенецца. Гэтай клопату мала да савецкае ўлады, яна больш аб тым... (*Запыніўся*).

Мікола. Ну, што?

Іўка. Як тут па-панску сказаць...

Мікола. Кажы па-мужыцку.

Іўка (*гасмна*). Круціцца яна троху. Мужыка, значыць, водзіць за нос.

Мікола. Ну, добра. (*Да хлопцаў*). Хлопцы! Давайце будзем адпачываць. Размяшчайцеся, як дзе хто хоча. Кузьма! Перамяні варту і паклапаціся аб харчох. (*Да Іўкі*). Ты пакажаш мне аканомаву кватэру. Пашлі (*Праходзіць каля Насты, якая яшчэ плача, прытуліў-*

шыся да плоту, і на хвілінку спыняецца). Наста!
(Наста падымае свой заплаканы твар і моўчкі глядзіць, чакаючы, што ён скажа, але Мікола з нейкай натужнай рашучасьцю махае рукой і ідзе міма).

СЦЭНА 2

У аканомавай кватэры. На сцэне Арына і Хадора.

Хадора. Адзін такі маленькі, чарнявенькі. Падешны. Як скажа што, дык проста сьмех. А то дык нейкі вялікі, страшны. Маўчыць усё, мусіць найбольшы начальнік, можа сам раўком. Як пазірне куды, дык, здаецца, зьесьць усіх-чыста... Андрэй Курцянок там з імі, і Іўка наш, да-душы. Увесь час сярод іх, як быццам і ён начальства нейкае.

Арына. Скажы, Хадора, як выглядае Мікола? Ці такі, як тады быў?

Хадора. Што вы, панічка? Дзе там! Высокі, прыгожы, разумны такі. Як пачаў гаварыць, як пачаў гаварыць—аж страшна.

Арына. У чым ён?

Хадора. У ботах, у скураным пінжаку, у леварверце. Як немец усёроўна.

Арына. Ці вусы ў яго ёсьць?

Хадора. Не. Пэўна, былі і вусы, ды згаліў.

Арына. Хадорка! Ідзі ты туды ды назірай, як там што. Тады зноў прыдзеш, раскажаш. Ідзі, скоранька.

Хадора. Добра, панічка, я ўсё-чысьценька падгляджу. (Пашла).

Арына. Як цікава! Ён, пэўна, прыдзе сюды, яму

скажуць, што я тут. Сем год. Цэлых сем год! Няўжо яшчэ да гэтага часу кахае? (Уздыхнула). Не, мусіць забыўся. Міколка... Такі быў спрытны, вясёлы... (Глядзіць у люстэрка). Старая ўжо я... Не, яшчэ нічога... яшчэ ёсьць на што паглядзець... І ёсьць што палашчыць, ха-ха... (Схапянуўшыся). Божа, якая лахудра! Што гэта я? Трэба хоць троху падчапурыцца. (Бяжыць у суседні пакой. Сцэна часінку пустая. Потым паціху адчыняюцца дзверы і ў пакой уваходзіць Сарпун).

Сарпун. Калі зловяць, дык, мабыць, добра ня будзе. Найстрылі зубы, хамуйлы, рады жывёдом разарваць. (Пауза). Не магу. Нешта вось цягне, нешта точыць нутро... Баюся... Ха-ха! Заўсёды баюся, дрыжу, як скнара над сваім скарбам. (Пауза). Людзі сьмяюцца. Я чуў, я падслухаў... ха-ха... усе-чыста гавораць... дурнем лічаць... дурнем, ого!.. Дзе-ж яна? Можа ўжо... можа дазналася, што прышоў той бадзяка. (Ідзе да дзвярэй, у якія пашла Арына, але ў гэты момант яна сама зьяўляецца ў дзвярах).

Арына (здрыганулася ад нечаканасьці). Міхайлавіч! Што гэта ты?

Сарпун. Прышоў. Вярнуўся... Я бачу, што ты незадаволена. Ты заўсёды ня любіш, калі я прыходжу дахаты.

Арына. Мне страшна. Цябе ўбачаць тут, забяруць. Што тады будзе?

Сарпун. Тады мяне заб'юць мужыкі, а ты выйдзеш замуж за камісара. Ты такая прыгожая, маладая, ха-ха!..

Арына. Ну, кінь ты, Міхайлавіч. Якія тут жарты! Табе трэба хаватца, пакуль ня мінецца гэтае ліха.

Сарпун. Не, ня буду. Я ня хочу, каб без мяне мая жонка прыбіралася ды чапурылася для камісараў... так-так, ня хочу!

Арына (*троху замяшалася*). Які ты, Міхайлавіч! Ты хочаш, каб я заўсёды нейкай лахудрай хадзіла...

Сарпун (*прайшоўшыся па пакою*). Я, Арына, прышоў за табой. Мы пойдзем разам з табой, мы разам будзем хаватца. Калі прыдзецца загінуць, мы загінем разам... Чуеш ты, га? Мы пойдзем разам!

Арына. Ну, як гэта разам? Куды я пайду? Толькі табе будзе нахаба, цябе скарэй зловяць. Нейкі ты злы сягоньня, Міхайлавіч. А чаго—няма-ведама. (*Ласкавей*). Супакойся, дзядулька, лепш пагаворым так аб чым-небудзь. А тады—ты ціхенька пойдзеш і, як уціхамірыцца троху, зноў прыдзеш. Добра?

Сарпун (*размякчэўшы*). Арынка, любая. Мне-ж без цябе ня жыцьцё. Ты мне нядобрае зычыш, я ведаю. За што? Арына, за што? Я ўсё рабіў для цябе. Я ўзяў цябе з гразі, я зрабіў цябе паняй. Ты жыла ў выгодзе, у раскошы. Я прыбраў цябе, як ляльку, я даваў табе ўсё, што ты толькі захочаш. За што ты? За што? Арынка, я рукі, ногі буду цалаваць... хадзі са мной, ня кідай... я на калены стану...

Арына (*стрымлівае яго*). Ну, добра, добра. Ты ідзі, Міхайлавіч, пакуль што, адразу-ж няможна. Ну, куды мы з табой дзенымся? Трэба знайсці перш нейкі прытулак, а тады... ты прыдзеш тады, мы пагаворым...

Сарпун. Арынка... (Чуваць тупат за дзвярмі).
Арына. Ідуць. Нехта ідзе. Міхайлавіч, скорань-
ка... У сад... ідзі ў сад пакуль-што, я потым гукну. (Вы-
піхае яго ў другія дзверы, сама пасьпешна папраўляе
сукенку. У пакой уваходзіць Мікола).

Мікола (стаіць у парозе). Арына! Ты?

Арына (сьмяючыся). Ну, вядома—я. Няўжо так
зьмянілася, што трудна пазнаць? Пастарэла, мусіць?

Мікола. Ты была тады зусім не такая... нейкая
другая цяпер, зусім другая.

Арына. Людзі кажуць, што папрыгажэла, ха-ха...
Ці праўда? Табе, мусіць, цяпер не падабаюся?

Мікола. Я чакаў убачыць тую маленькую, кво-
ленькую... авечачку.

Арына. Авечачку? Ха-ха-ха! Я помню, ты зваў
мяне авечачкай. Міколка! (Падыходзіць да яго, абні-
мае за шыю і цалуе. Потым адхіляецца і разглядае
яго). І ты зьмяніўся. Ой, як зьмяніўся. Такі стаў пры-
гожы мужчына, сапраўды. (Зноў цалуе. Ён нерашуча
абнімае яе). Ну, хадзі сядзем, пагутарым. (Сядаюць).

Мікола. Так, праўда кажуць—ты папрыгажэла.
І маладая. Зусім маладая. Табе, мусіць, добра жылося.

Арына. Вядома, што добра. Жыла ў выгодзе, у
раскошы. Мужык прыбіраў мяне, як ляльку, даваў мне
ўсё, што толькі я захачу, любіў мяне, ручкі, ножкі ца-
лаваў, ха-ха-ха! Чаго-ж яшчэ трэба?

Мікола. Так, вядома. Чаго-ж больш трэба яшчэ?
Гэтага—досыць.

Арына (пасьля паузы). А ўсё-ткі я часта цябе
ўспамянала.

Мікола. Няпраўда.

Арына (*сур'ёзна і шчыра*). Праўда, Міколка. Першае каханьне доўга не забываецца. Ён тады ўзяў мяне... як з табой разлучыў... з год я жыла, быццам у турме. Яго змучыла, сама зьвялася. А потым асвойталася. Эх, думаю, калі так, дык-жа буду жыць, як захачу. Хай бегае, хай выпягаецца на маю пацеху. Вось і жыла, пацяшалася. У поўнай раскошы жыла... А ўсё чакала... Усё ўспамінала... першыя забавы... каханьне...

Мікола. Тое каханьне даўно мінулася. Я тож успамінаў, усё хацеў сустрэцца. А цяпер убачыў і не пазнаў. Новыя мы, абодвы новыя. Ты вась прыгожая такая, зграбная, у цябе хто-хаця цяпер закахаецца. А мне здаецца, што я і цяпер кахаю тую маленькую... авечачку, што яна недзе ёсьць, толькі я не знайшоў яе... Сапраўды.

Арына. Мож і так, хто яго ведае. (*Пауза*). Скажы, Мікола, дзе ты быў гэты час, як ты жыў? Тут ужо дзейкалі, што ты недзе загінуў зусім.

Мікола (*бадзёра*). Такія, як я, ня гінуць, нас ніякае ліха ня возьме. Усяго, Арынка, было. Хадзіў па Сібіры, як валацуга бяздомны, спазнаўся з голадам, з холадам, з усякай нягодай. Людзі цураліся мяне, бо на мне была метка бунтаўшчыка, няможна было стаць на работу. Але-ткі неяк трапіў у шахты. Ведаеш, што гэта? Гэта—дзесяць гадзін штодзённае працы ў нетрах зямлі, у цемры, у брудзе, дзе нечым дыхнуць, дзе цесна так, што павярнуцца нельга, дзе плаваеш у бруд-

най вадзе, перамешанай з уласным потам. Цяжка, Арына, там працаваць.

Арына (пяшчотна). Міколка! Гэта-ж усё праз мяне.

Мікола. Я не бядую. Я затое многа чаго пабачыў, многа чаго пазнаў. У мяне цяпер адкрыты вочы на ўсё, я ведаю, што рабіць, чаго дамагацца... для сябе і для ўсіх. (З усьмешкай). Я здабыў сабе праўду жыцця, а заплаціў за яе... табой... можа—шчасьцем... сваім, асабістым...

Арына. Любы ты мой!

Мікола. Тады, сем год назад, як забралі мяне на высылку, як убачыў я, адыходзячы, яго здаволены твар... твайго цяперашняга мужыка, я адразу зразумеў, што шчасьце наша прапала.

Арына (гарэзліва). А можа яшчэ не прапала?

Мікола. Што? Аб чым ты гаворыш?

Арына. Мы-ж зусім маладыя, Мікола. Яшчэ так многа жыць асталося.

Мікола. Вярнуць? Вярнуць тое, што было? Не, Арына, нічога ня будзе.

Арына (з усьмешкай). Ну, дык можна пачаць нанова, столькі бяды. Ці праўда?..

Мікола (у замяшаньні). Як ты сьмешна сказала... пачаць нанова... Зноў цябе пакахаць? Такую вось, як цяпер? Ці можа так быць? Я зусім мала глядзеў на жанчын. (Пільна разглядае яе). Ты дужа прыгожая... любая... ты мне падабаешся. Пачакай, вось вочы ў цябе якраз, як тады былі, да-душы. І броўкі такія

самыя... Я мабыць зноў цябе пакахаю... напэўна, пакахаю...

Арына (*бярэ яго галаву, гладзіць і прыціскае да сваіх грудзей*). Пакахаеш, Міколка, вядома, што пакахаеш. Ну, зірні на мяне. Хіба-ж можна мяне не кахаць?.. Хіба-ж я ня прыгожая? І я цябе буду кахаць... я цябе кахаю... ты такі прыгожы, моцны... (*Цалуе яго*).

Мікола (*схапянуўся*). А мужык твой. На яго мы зусім забыліся.

Арына. Так, я зусім забылася на яго. Я зараз. (*Устае і ідзе да дзвярэй*).

Мікола. Куды ты?

Арына. Пачакай хвілінку. (*Выходзіць і зараз-жа варочаецца назад. Сьледам за ёй уваходзіць Сарпун. Яна сядзе на сваё месца і моўчкі назірае наступную сцэну*)

Сарпун. А-а-а... (*Кідае злосны пагляд на Арыну*).

Мікола. Неспадзяваная сустрэча. Добры дзень, пане аканом! Вы, мусіць, не чакалі мяне сустрэць тут, таксама як і я вас. Але гэта добра, што мы ўбачыліся. Я даўно хачу сказаць вам некалькі слоў.

Сарпун. Ня трэба. Я і так ведаю, аб чым ты будзеш казаць.

Мікола (*гнеўна*). Ведаеш? Ты ведаеш? А я скажу, я ўсё-ткі скажу! Слухай! Сем год таму назад ты гвалтам разлучыў мяне з жанчынай, якую я кахаў і з якой думаў знайсці сабе шчасце. Сем год таму назад ты сагнаў мяне ў далёкі сьвет, сагнаў на

пэўную пагібель, каб потым заўладаць гэтай жанчынай. Ты разьбіў быў жыццё маё. Разумееш ты гэта, га? Разумееш? (*З агідай*). Мне трэба-б было застрэліць цябе, як сабаку. І я-б зрабіў гэта, каб меў з табой толькі асабістую справу. Але я гавару з табой, як прадстаўнік мясцовае рэволюцыйнае ўлады. А таму—будзьце ласкавы, аканом Сарпун, зараз-жа ісьці за мной: вы арыштаваны.

Сарпун (*зусім спакойна*). Вы мяне расстраляеце?

Мікола. Ха-ха-ха! Наўдачу. Ты не такі страшны вораг, каб цябе не ўгамавалі інакшым парадкам. Ну, пашлі. Не забудзься разьвітацца з жонкай, ха-ха!.. (*Сарпун праходзіць міма Арыны, ня зірнуўшы на яе, не сказаўшы ні слова, і першы выходзіць у дзьверы. За ім—Мікола*).

СЦЭНА 3

У панскіх пакоях. Канцэлярыя рэўкому. За сталом сядзіць Мікола і нешта піша. Невдалёк ад яго ў глыбокай задуме сядзіць Андрэй. Сярод купкі хлопцаў і паджылых сялян Аніська з Іўкам вядуць політычнуюгутарку.

Аніська. А калі капіталісты зьбяруцца ўсе-чыста ды грудам пойдучь на пролетарыят. Што тады, па-твойму, будзе?

Іўка. Тады пролетарыяты — мы, значыцца— зьбярэмся ўсе-чыста ды грудам пойдзем на капіталіст...

Аніська. І разаб'ем іх?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Аніська. Во, добра! Тады ўсюды будзе наша ўлада.

Іўка (*пагардліва*). Ваша, ваша... Губарнатар знайшоўся. (*Аўторытэтна*). Тады Юропа пойдзе на Азію, а Азя пойдзе на... Стралію...

Аніська. Ну?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. А тады ўжо ўсьцяж будзе камунія. Тады паноў нідзе па маэнтках ня будзе, а будзем арудваць мы самі.

Аніська. Вы?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. А ты, блазьнюк, нічога не разумееш. А яшчэ гвардзеец...

Мікола. Пасьлыны!

Іўка. Я тутацькі. (*Ідзе да стала*).

Мікола. Во што, таварыш... як цябе...

Іўка. Іўка Цьвік.

Мікола. Таварыш Цьвік! Схадзі пашукай Кузьму. Ведаеш яго?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Мікола. Скажы, каб зараз-жа прышоў сюды, да мяне.

Іўка. Ёсьць! (*Пашоў. Мікола зноў піша*).

Андрэй. Слухай, Мікола. Скажы, што рабіць, калі скажам, кахаеш дзяўчыну, добра так, шчыра кахаеш, і яна таксама... прысягае, што любіць... Потым ня бачышся гады два, сумуеш па ёй, а тады сустракаешся і... яна ўжо зірнуць на цябе ня хоча... Што рабіць тады, га?

Мікола. Плюнуць ды заняцца сваёй справай.

Андрэй. А калі яна на вачох у цябе ідзе з другім... кідае цябе, нават не прывітаўшыся добра...

Мікола. Другі раз плюнуць.

Андрэй (з запалам). А калі яна... а калі той, другі...

Мікола. Што?

Андрэй (стрымлівае сябе). Не, нічога...

(Уваходзіць Кузьма).

Кузьма. Ты гукаў мяне?

Мікола. Як Сарпун?

Кузьма. Я дапытаў яго і шмат каго з сялян. Усе супроць яго страшэнна настроены. І да рэвалюцыі, і цяпер, за немцамі, ён быў першы заводца ва ўсіх справах над сялянамі. Словам, гадзюка злосная.

Мікола. Што ты думаеш трэба зрабіць з ім?

Кузьма. Прыбраць.

Мікола (падумайшы). Не, няможа. Я не дазволю гэтага. Сабраць усе, якія ёсць, матэрыялы і адправіць у горад.

Кузьма. Каб потым ня каяцца толькі.

Мікола. Хай там разьбяруцца самі. Во што, Кузьма. Трэба падрахаваць запасы ўсяго панскага добра. Частку хлеба зараз-жа раздаць бяднейшым батраком і сялянам. Можна аддаць і частку скаціны. Андрэй! Каб прагнаць нуду, ідзі вось, займіся разам з Кузьмом.

Андрэй. Добра. Я памагу.

Іўка (крычыць ад парога). Таварыш камісар! Тут сяляне прышлі з дэпутацыяй.

Мікола. Ну, дык чаго-ж яны? Хай заходзяць.

(У пакой уваходзяць тры селяніны).

І селянін. Мы да цябе, таварыш раўком!

Мікола (*устае ім насустрачу*). Што ты, Ігнаг, забыўся ўжо, як завуць мяне? Добры дзень, дзядзькі! (*Вітаецца за руку*). Ну, сядайце.

2 селянін. Нічога, пастаім. Дзякуй!

3 селянін (*стары дзед, гаворыць увесь час убок, да староньніх людзей*). Ці гэта мы звыклі сядзець? Век пражыў, а ні разу ня сеў у панскіх пакоях.

1 селянін. Мы не з вялікай дужа і справай. Вобчаства нас паслала.

Мікола. Ну, што?

1 селянін. Ды ты вось бацьку свайго пасадзіў... Саўку нашага, лясніка.

3 селянін. Сын ды роднага бацьку. Чулі вы гэта?

Мікола (*адразу стаў сур'ёзны*). Ну?

1 селянін. Дарма гэта ты, Мікола, я табе кажу. Зусім ні за вошта.

2 селянін. Зусім дарма.

Мікола. Я арыштаваў яго за тое, што ён ашуканскім спосабам заблытаў у лесе партызанскі атрад і паведаміў пана, за якім ішоў гэты атрад, каб той уцякаў. Вы гэта ведаеце?

1 селянін. Хто-ж яго... Вобчаства просіць, каб пусьцілі. Нікому нічога дрэннага ён не зрабіў, з мужыкамі заўсёды жыў у лагодзе...

3 селянін. Бярнушко калі сьсеч ці жардзінку якую—ніколі не спаганяў.

2 селянін. Спрыяў заўсёды беднаму мужыку, што там казаць.

А н д р э й. Я помню—яшчэ я малы быў—злавіў ён мяне ў дравах, пасварыўся троху, а потым завёў да сябе, накарміў, сам на дарогу вывеў... і дроў не адбіраў...

2 селянін. І як гэта вышла ў яго—проста дзівосы.

3 селянін. Можа азяленьне такое найшло. Часам бывае так—сам ня ведаеш, што робіш.

Мікола. Пасыльны!

І ўка. Я тутачкі!

Мікола. Скажы, каб прывялі сюды арыштаванага лясьніка. (Іўка пашоў. Працяжная пауза, у часе якой сяляне і ўсе прысутныя аб нечым шэпчуцца паміж сабой, а Мікола нэрвова ходзіць па пакою. Потым уводзяць арыштаванага Саўку).

Мікола. Выйдзіце ўсе на часінку. (Усе выходзяць з пакою, астаюцца толькі бацька і сын. Мікола падыходзіць бліжэй да старога). Бацька! Што ты зрабіў? (Саўка маўчыць). Тут прышлі сяляне, яны ад цэлае грамады просяць, каб мы цябе адпусьцілі. Усе ў адзін голас кажуць, што ты заўсёды добра жывь з мужыкамі, заўсёды спрыяў ім. Скажы, як гэта вышла? Як гэта ты ганебна так ашукаў нас, каб ратаваць панскую зграю?

Саўка. Ня ведаю, Мікола. Нічога ня ведаю... Нічога я не скажу... ня пытай... Калі хочаш—страляй, калі хочаш—садзі ў астрог. Каму я, стары, патрэбен...

Мікола. Ды я не пра тое... Як ты спакойна гаворыш аб гэтым! Няўжо ты не разумееш, што гэта—

ганьба, што ты запляміў старасьць сваю, навек зьняславіў і сябе, і мяне, твайго сына. Як я буду глядзець цяпер у вочы таварышом, як я буду разам з імі працаваць, змагацца, калі на мне заўсёды будзе вісець цяжар гэтае ганьбы, калі да самае сьмерці я буду помніць, што мой-бацька, родны мой бацька прадаўся паном, стаў дзеля іх агідным ашуканцам, здраднікам. Мой бацька! Мой родны бацька!

Саўка. Мікола! Ты дарма турбуешся. Мой сорам ня будзе тваім... не, ня будзе... Я скажу табе... Слухай, Мікола. Ты ўзрос у мяне, узгадаваўся. Я заўсёды лічыў цябе сваім сынам, а ты мяне—бацькам. Але... ты ня мой сын... Мы—чужыя... зусім чужыя...

Мікола (*страшэнна здзіўлены*). Што? Як ты сказаў? Мы—чужыя?

Саўка. Калі я жаніўся, мая нявеста была цяжарная. Потым радзіўся сын... ты радзіўся...

Мікола. Мамка?

Саўка. Яе ашукаў... прымусіў быў адзін злы чалавек.

Мікола. Хто? Скажы, хто гэта? Не, не... Пачкай, ня трэба. Я ня хочу знаць яго, ня трэба. Хай ня будзе бацькі ў мяне, хай лепш ня будзе зусім. (*Нэрвова ходзіць па пакою*). Так... Ага... Так... Ты гэта праўду сказаў?

Саўка. Чыстую праўду.

Мікола. Скажы... стары... калі мы выпусьцім цябе, ты больш нічым нам не пашкодзіш?

Саўка. Што я зраблю вам? І за вошта?

Мікола. Пасыльны! (*Уваходзіць Іўка*). Скажы, каб ішлі сюды ўсе, хто там ёсьць. (*У пакой уваходзяць усё, хто быў раней. Мікола зьвяртаецца да Саўкі, гаворыць сур'ёзна, амаль-што ўрачыста.*) Згодна просьбы сялян, я адпускаю цябе, стары, на волю. Але я ня хочу, каб на мне аставалася ганьба за твой агідны ўчынак, каб людзі думалі і казалі, што мой бацька—панскі паслугач. Ты павінен зараз-жа, перад усімі прызнацца, што я ня сын твой і ты ня мой бацька.

Саўка. Так. Гэта праўда. Мікола толькі жыву у мяне, гадаваўся. Але ён ня мой сын. (*Пахіліўшы галаву, праходзіць паміж народу і выходзіць з пакою. Усе моўчкі глядзяць яму ўсьлед.*)

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

СЦЭНА 1

Ночь у Мар'іным Маху. З боку паляны астатнім слабым агоньчыкам пыхае вогнішча, вакол якога ў розных паставах сядзяць і ляжаць партызаны. Паміж іншых—Андрэй, Антось і Аніська.

1 партызан (*прымашчваючыся спаць*). Каб было так цёпла, як мякка, дык нашто-б тая і хата. Як на пярэне, усёроўна.

2 партызан. Глядзі, каб гадзюка якая ня ўлезла ў запазуху—тут іх, мусіць, нямала.

Аніська. Гадзюка што! Во каб ваўкі не наскочылі—тыя наробяць бяды.

Антось. Летась—помніце?—у гэтым самым маху мы злавілі былі лясніка, як ішлі ў маёнтак. Адсюль ён, паганец, і пакруціў нас.

1 партызан. Тады было весялей. Тады мы гналіся за панамі, а цяпер—яны за намі.

Антось. Нам не пяршыня. Пры немцах таксама многа хлапцоў тулялася па балотах.

2 партызан. Паны зласьнейшыя, ліха на іх. Немцы таго не вытваралі, што робяць гэтыя сьцэрвы.

Аніська. Хлопцы! Тут-жа, у гэтым маху, Мікола казаў, дзяўчыну забілі. Родны брат зарэзаў і недзе тут закапаў. Ці баіцеся вы мерцьвякоў?

Андрэй. І гэта дзяўчына, кажуць, выходзіць ноччу з свае магілкі. Выйдзе, сядзе на мох і ні-то плача, ні-то пье, але так жаласна, што няможна вытрымаць. Адзін падарожнік тут начаваў, дык слухаў яе цэлую ноч. Кажуць, быццам яна сказала яму, што некалі тут, над яе магілкай, зацьвітуць белыя ружы. І тады прыдзе шчасьце для ўсіх людзей.

3 партызан. А ці могуць-жа тут, у балоце, вырасьці ружы? Глядзі, што наўдачу.

2 партызан. Трэба-б было пашукаць, можа ўзышлі ўжо дзе-небудзь.

Аніська. Гэта месца заклятае. Сюды ніколі ніхто не заходзіць. А мы вось начуем нават. Ведама—адвага.

Андрэй. Ну, усё гэта глупства. Давайце-тку спаць, досыць ужо раздабарваць. Аніська, станавіся

на варту, ды глядзі не засьні, а то Мікола прыдзе—
задасьць.

3 партызан. Дзе гэта яны забавіліся?

1 партызан. У Хахлоўцы пань палавіну
вёскі спалілі. Казалі, вялікая звадка з сялянамі за-
нялася. Мусіць, там арудуюць.

А н д р э й. Прыдуць, ня турбуйцеся. Ну, спаць.
Аніська, пашоў на варту.

1 партызан (заварачваючыся). Мякка, як на
пярыне, а сьцюдзёна, як у лядоўні. (Усе кладуцца.
Аніська пераходзіць на другі бок сцэны і хаваецца за
кулісамі. Вогнішча пыхае яшчэ некалькі раз і згасе.
Здалеку міргаюць балотныя аганькі. Яны наблі-
жаюцца, сходзяцца на паляне, скачюць і пяюць).

Замоўкла ўсё ў цішы глыбокай,
Чорны сон наўкол лунае —
Нашы сьпевы, нашы скокі
Ночь бяздонная схавала.

Браткі! Што тут за насланьне!
Дзе-ж нам сёньня весяліцца?
На заклятай на паляне
Сьпяць якіясь чужаніцы.

Сьпіце! Мы вас не разбудзім.
Сон дае заспакаеньне.
Чуем мы: над вамі блудзіць
Сьмерці чорнае прыткненьне.

Гайда браткі! Пашукаем,
Дзе пацешыцца ў ахвоту.
Це... Яшчэ там хтось блукае..
Завядзём яго ў балота!
Сюды! Сюды! Сюды! Сюды!

(Равьбгаюцца ў розныя бакі. За сцэнай чуваць песьня, потым на сцэну ўваходзіць жанчына. Яна п'яе).

Сястрыцу-сіротачку брат загубіў,
У дзікім балоце яе патаніў —
З ёй патаніў ён і долю людзкую.
Казала сястрыца: гады прабягуць,
І белыя ружы над ёй зацьвітуць, —
Зноў гады шчасьце людзям закрусе.

А н д р э й *(прасынаецца)*. Хто тут ходзіць? Дзе вартавы? Вартавы! Аніська!

А н і с ь к а *(паказваецца з-за кустоў)*. Хто гэта? Я думаў—тая нябожчыца. Яна так прыгожа сьпявала.

А н д р э й *(устае і падыходзіць да жанчыны)*. Хто ты такая?

Ж а н ч ы н а. Я шукаю Міколу.

А н д р э й. Наста! Як ты сюды затрапіла?

Н а с т а. Мне Ёўка сказаў, што вы тут хаваецеся. Дзе Мікола?

А н д р э й. Яго няма. Ён зараз павінен прысьці, мы чакаем яго. Хадзі, пасядзі вась тут, пачакай. *(Адводзіць яе ў бок. Аніська зноў пашоў за кулісы)*. Табе халодна? Чакай, там асталіся яшчэ галавешкі, я зараз... *(Прыносіць з вогнішча галавешкі і раскладае цяпло)*.

Н а с т а. Я вышла яшчэ завідна, ды заблудзілася. Хадзіла-хадзіла, думала ўжо—не знайду. *(Схапануўшыся)*. Андрэй! Можна Мікола няскора, можна пакуль ён... Слухай, там ужо ведаюць, дзе вы. Я за гэтым прышла. Аканом неяк дазнаўся. Яны прыдуць сюды, вам трэба ўцякаць.

А н д р э й *(устрывожаны)*. Адкуль ты ведаеш?

Наста. Іўка чуў, як ён афіцэру казаў. Іўка і на-
казаў мне, каб бегла сюды.

Андрэй. Што-ж рабіць? Усёроўна трэба некага
пакідаць, каб сказаў ім, як прыдуць. І куды?.. Куды
падацца? Не, лепш пачакаем Міколу... (*Падыходзіць*
да партызанаў і будзіць Антося). Антось! Антось!

Антось (*прахапіўшыся*). Што?

Андрэй. Разбудзі яшчэ чалавек пяць ды станьце
з розных бакоў на варту. Нас выкрылі, і можна ча-
каць нападу. Скоранька! (*Падыходзіць да Насты*).
Будзем чакаць Міколу. Сядай, Наста, чаго ты стаіш?..
(*Наста моўчкі садзіцца к цяплу*). Скажы, што там
дзецца ў вас?

Наста. Дрэнна, дужа дрэнна. Паноў панайшло
поўна ўсюды. Нікаюць па вёсках, бяруць што-пападзя.
Мужчын забіраюць, б'юць, катуюць. Іншых да
сьмерці пазасякалі... Хахлоўку спалілі, у Чамярох
расстралялі пяць чалавек. Аканом усюды лётае,
панскае дабро збірае, што парасьцягалі тады.
Злосны, як зьвер, асабліва на Міколу... за Арыну,
за жонку.

Андрэй. Як яны цяпер з жонкай?

Наста. Сышліся. Ужо разам живуць. Балуюць
кожны вечар з польскімі афіцэрамі.

Андрэй. Пань яшчэ ня прыехалі?

Наста (*у мімавольным ажыўленьні*). Не, яшчэ
няма. (*Схапянулася*). Мусіць, яшчэ ня прыехалі,
я добра ня ведаю.

Андрэй (*многазначна*). Ты чакаеш?

Наста (*з болем*). Андрэй! Нашто ты...

А н д р э й. Дзяцёнак жыве?

Н а с т а. Лепш-бы яму не радзіцца. Сіротка горкая. Не на шчасьце на сьвет ён зьявіўся, не на долю. Каб памёр... каб лепш памёр!

А н д р э й (з пачуцьцём). Наста! Няўжо ты яшчэ кахаш... таго... паніча...

Н а с т а. Ай, ня ведаю я... сама ня ведаю. Нікога ня трэба мне.

А н д р э й. Мікола ведае, хто бацька твайго дзяцёнка?

Н а с т а (рашуча). Я скажу. Я яму скажу. Хай ведае, якая сястра ў яго. Хай прагоніць мяне, хай заб'е, я ня буду хавацца... я больш не магу так...

А н д р э й. Ня трэба гэтага, Наста. Ты ведаеш Міколаў характар. Пачакай! Яшчэ невядома, чым скончыцца ўсё, можа і будзе ўсё добра, можа як-небудзь абыйдзецца. (Пауза). Настулька! Помніш, як у нас было тады? Нікога ня зналі, ніхто нам быў не патрэбен—кахалі адзін аднаго, дый па тым. Каб не вайна, можа-б... можа-б ня было так, як цяпер.

Н а с т а (гаворыць нібы сама з сабой). Ён быў добры такі, ласкавы, такія прыгожыя словы гаварыў заўсёды. Песьціў, галубіў... (Пауза). Мамка казалася—ўсе так. А потым... Што-ж будзе? Што цяпер будзе? (Ціха зусім). Юрачка, брацік мой родны... (Пауза).

М і к о л а (раптам зьяўляецца на паляне). Вартавы! Дзе вартавы! Гэта-ж вас жыўцом хто-хаця пазабірае. Хто на варце?

А н д р э й (ідзе яму насустрачу). На варце шэсьць чалавек. Я паставіў...

Мікола. Ха-ха-ха! Шэсьць чалавек і ўсе сьпяць.
(Сьвішча. З кустоў выходзіць Кузьма і з ім чалавек
восем сялянскіх хлопцаў. Мікола звяртаецца да паў-
станцаў, якія ўжо папрасыналіся). Таварышы! Пры-
майце гасьцей. Яшчэ восем чалавек прышло да нас.
Накарміце, чым ёсьць, і падзяліцеся зброяй.

1. партызан. Адкуль?

Нехта з прышоўшых. Хахлоўскія! (Пачы-
наюць вітацца з партызанамі і разьмяшчацца).

Андрэй. Мікола! Нам тут няможна больш за-
ставацца. Мы толькі чакалі цябе. Там ужо ведаюць,
нехта даказаў Сарпуну, што мы тут.

Мікола. Хто табе сказаў?

Андрэй. Наста прыбегла. Ёй сказаў Іўка.

Мікола. Наста? Дзе Наста? (Убачыў яе). Ся-
стрыца! (Парыўчата абнімае і цалуе). Ты прышла...
Ноччу... Родна мая... ратавала нас... Я ведаў, што ты
ў мяне маладзец. Ты не такая... не такая, як бацька...
Ты—мая сястра...

Наста. Не, Мікола, не... Я... я... (Заплакала).

Мікола. Чаго ты, Настулька?

Андрэй. Яна дужа змарылася... Яна напужалася
троху, ідучы па лесе.

Наста. Няпраўда! Няпраўда! Я скажу, усё
скажу.

Андрэй. Настулька! Ня трэба!

Наста (стараецца быць спакойнай). Мікола!
Я табе скажу, я ня хочу хавацца. Ты думаеш, што я та-

кая добрая... што я... як ты, такая... А я... помніш, ты на татку сварыўся... я... у мяне дзяцёнак... ты ведаеш... сын... гэта—яго... панічоў...

Мікола. Панічоў? Панічоў? Ён цябе ашукаў? Ён цябе, маю сястру...

Наста (*перапыняе*). Не, не... Я сама... я любіла яго... (*У экзальтацыі*). Я і цяпер люблю. Я чакаю яго... Ён прыдзе... любы мой... прыдзе... мой брацік... (*Мікола моўчкі заварочваецца і адыходзіць*). Мікола!

Мікола (*да партызанаў*). Таварышы! Нам тут нямажна аставацца больш ні хвіліны. У маёнтку ведаюць ужо пра наш прытулак. Сюды ўжо прыходзяць панскія прыслужнікі...

Наста. Мікола!

Мікола (*з запалам*). Мы пойдзем далей. Мы схаваемся ў самых глухіх непраходных нетрах і будзем чакаць зручнага моманту, каб учыніць расправу, крываваю расправу над нашымі ворагамі і іхнымі паслугачамі. Зьбірайцеся, хлопцы! (*Партызаны пасьпешина ладзяцца ў дарогу. Да Насты падыходзіць Кузьма*).

Кузьма (*па тону зусім ня відаць, што ён хоча сусешыць яе*). Плачаш нешта... Цяпер сьлёз многа. Многа хто плача. Адны—з гора, другія—са злосьці... Будуць яшчэ і крываваыя сьлёзы. (*Адыходзіцца*).

Мікола. Гатовы, хлопцы? За мной! (*Партызаны пашлі. На сцэне астаецца адна Наста. Яна сядзіцца каля згасаючага вогнішча і плача*).

СЦЭНА 2

Каля ганкаў панскага дому. На ніжняй прыступцы ганкаў сядзіць у задуменьні Саўка. Да яго падыходзіць Паланея.

Паланея. Саўка! Калі ўжо ты прыдзеш да хаты, га?

Саўка. А што я там буду рабіць?

Паланея. А тут што ты робіш?

Саўка. Сьцерагу.

Паланея. Ну, што ты зеліш? Якая твая старожа! Без цябе расьцягвалі, без цябе і зьбяруць. Ніхто і не глядзіць на цябе: ці ты ёсьць тут, ці не—усёроўна.

Саўка. Хай сабе. Я буду за ўсё адказваць. Я дрэнна сьцярог, гэта праўда. Хай сабе!..

Паланея. Ліхалецьце на нас нейкае навалілася: гэты сядзіць тут, як прыкіпеўшы, тая чыстай русалкай зрабілася—ходзіць толькі па лесе ды ўсё пье або плача. А Мікола—той зусім недзе згінуў, можа і на сьведзе няма ўжо...

Саўка. Мікола ведае, што яму трэба рабіць. Міколу ня трэба ні я, ні ты. Ён за ўсіх пашоў, не за сябе. Мікола—добры, яго ўсе будуць любіць.

Паланея. Ну, а ты што? А ты за каго тут, як пень, сядзіш?

Саўка (*пахіліўшы галаву*). Ня ведаю... нічога ня ведаю...

Сарпун (*праходзіць міма. Да Паланеі*). Ты што тут?

Паланея. Нічога, паночку! (*Сарпун ідзе ў лясакі*). Чысты зьмей!

Хадора (бяжыць, засопшыся). Саўка! Саўка!
Паланеечка! Ужо едуць... едуць паны. Са станцыі ру-
шылі ўжо... А божа мой! Куды-ж пабегчы яшчэ...
Да аканоміхі! (Пабегла).

Саўка (устае). Едуць, едуць ужо... Чуеш, Па-
ланея, едуць...

Паланея. А няхай яны з глузду зьедуць, трэба
яны тут, як у кажуху дзірка.

(За сцэнай чуваць голас Іўкі: «Ясьцесьцьвіна. Ну,
ня бойся! Хутчэй! А бадай цябе! Навязалі вас на
маю шыю»...)

(Уваходзіць Іўка і з ім некалькі сялян. Адзін з іх
нясе хлеб-соль).

Іўка. Куды спусьціў! Ну, куды спусьціў! Што ты
паранкі сьвіньням нясеш, ці што? (Селянін падымае
хлеб угару). Ну, куды задраў, куды задраў? Ці-ж ты
яму ў самую храпу хочаш уперці? Ну, проста ніякай
табе далікатнасьці. Яму ўсёроўна: ці гэта пан, ці так
які сабака.

Селянін (палахліва). Ці тут становіцца?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. А як падыйдзе, выпхнешся
наперад і—тыц яму ў зубы. На, панок, падав... пада-
рунак... Глядзі толькі таварышом не назаві, а то яму
ад гэтага можа сумна зрабіцца... (Каля ганкаў зьбі-
раецца частка панскіх чаляднікаў, у тым ліку і Ха-
дора. Сярод іх некалькі польскіх салдат. З пакояў
паказваюцца Сарпун і ротмістр).

Ротмістр. Я дзіўлюся, чаму іх дагэтуль няма.
Мой вахмістр не з такіх, каб цэлае паўдня вантэжыцца

з нейкай купкай бандытаў. Баюся, што вам далі ня зусім пэўныя весткі.

Сарпун. Весткі, пан ротмістр, самыя пэўныя.

Ротмістр. Ага! Сустракаюць... добра, добра. Чаму-ж так мала народу?

Іўка. Больш не сабралі. Уцякаюць.

Ротмістр. Што?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. (Ротмістр сядзе на ганках, а Сарпун сходзіць уніз і расчышчае дарогу перад ганкамі).

Сарпун. Куды ўспёрліся! Чэрці... Месца свайго ня ведаюць, (Саўка хоча астацца, Сарпун штурхае яго). Куды лезеш, дурніца старая! (Саўка адступае). Хто тут... Іўка! Марш туды, на дарогу. Як убачыш, што едуць, крыкнеш. (Іўка пабег).

Хадора (да селяніна). Ці досыць-жа солі падсыпалі, га?..

Селянін (дасадліва). Адлезь! (Да ганку папсьпешнымі крокамі падыходзіць вахмістр).

Вахмістр. Дазвольце далажыць, пан ротмістр! Уся мясцовасьць, якую мне паказалі, абшукана самым дакладным парадкам. Ніводнага партызана ня знойдзена.

Ротмістр. Сьляды былі якія?

Вахмістр. На паляне знойдзены два сьвежыя вогнішчы. Мох навокал вытаптан. Відаць, яшчэ ў гэтую ноч нехта начаваў на гэтай паляне.

Ротмістр. Добра. Потым раскажаш усё падрабозна.

Вахмістр. Слухаю, пан ротмістр! (*Адыходзіцца*).

Іўка (*падыходзіць і крычыць на ўсю сілу*).
Едуць! Едуць!

Ротмістр. Чаго крычыш! Што мы глухія?

Іўка. Ясьцесьцьвіна.

Ротмістр. Што? Што ты сказаў? Грубіяніць?
(*Наступае на Іўку*).

Сарпун. Пан ротмістр! Паны ўжо пад'ехалі...

Ротмістр. А-а-а... Вельмі прыемна, вельмі прыемна... (*Ён і Сарпун паілі насустрэчу. Народ перашэптываецца. З-за сцэны чуваць галасы*).

Ротмістр (*за сцэнай*) Дазвольце прывітаць... я вельмі рад... я надзвычайна рад... Ротмістр Зайнчкоўскі. (*Бразнуў шпорамі*). Ротмістр Зайнчкоўскі. (*Яшчэ шпорамі*). Ротмістр Зайнчкоўскі... (*Яшчэ*). Даруйце, што я без дазволу асьмеліўся пасяліцца, можна сказаць, на некаторы час у вашых уладаньнях.

Сарпун. Дазвольце, панічка, я памагу вам.

Сомскі. Што вы? Пан ротмістр, як вам ня сорамна! (*Уваходзяць на сцэну пан, паня, паніч у форме польскага вайскоўца, Сарпун і паручнік*). Я вельмі прашу вас адчуваць сябе ў нас, як у сябе дома.

Іўка (*на селяніна*). Вылазь, чурыла!..

Селянін (*да пана*). Дазвольце... тавары... (*З алейнай патугай*). Паночку! Хлеб-соль...

Пан (*расчулены*). Народ... Мяне сустракае народ. Я ведаў, што на мяне не забудуцца. Дзякую! Шчыра дзякую... (*Цісьне селяніну руку*),

Селянін. Няма за што.

Пан (*узвнімаецца на ганкі і гаворыць урачыстым напышлівым тонам, скрозь які прарываецца дзікая злосьць*). Верныя слугі мае! Бог не пакінуў нас. Гэтыя праклятыя бальшавікі... бандыты, разбойнікі, сьдэргы!.. памкнуліся былі сваёй бруднай рукою разбурыць тое, што спрадвеку ўстаноўлена богам і людзьмі... Яны выгналі нас... сукіны сыны!.. Паганцы!.. Але найвышэйшы бог іх пакараў. Нашы вялікадушныя збавіцелі (*паказвае на ротмістра*) вызвалілі нас... прагналі іх... к чортавай мадэры, паскуднікаў гэтых, жулікаў!.. З боскай дапамогай я зноў вярнуўся ў свае законныя ўладаньні. Я спадзяюся, што мы, як і раней, будзем жыць з вамі ў добрай згодзе, што вы, як і раней, будзеце любіць мяне і паважаць.

І ў к а. Ясьцесьцьвіна.

Пан. Ідзіце цяпер, займайцеся сваёй справай. Пан ротмістр, прашу да нас! Мунічка! Юра! Хадзем! (*Паны і ротмістр ідуць у пакоі*).

Сарпун (*да чэлядзі*). Ну, марш на работу. Чаго паразяўляліся! (*Да Саўкі*). Пашоў і ты адсюль, няма чаго шлындыць там, дзе ня трэба. (*Саўка спачатку хоча пярэчыць, але потым махае рукою і ідзе разам з усімі*). Сарпун таксама пашоў. Некаторы час сьцэна пустая. Потым збоку, туляючыся каля плоту, выходзіць Наста. У гэты-ж самы час па сьцэне праходзіць Арына, накіроўваючыся ў панскія пакоі. Яна заўважае Насту і спыняецца).

Арына. Наста! Ты чаго тут ходзіш? (*Наста маўчыць*). А, разумею... Галубка пачула, што галубок

прыляцеў, дык бяжыць ужо, каб сустрэцца. А галубок той, пэўна, ужо ў каршунка абярнуўся, ха-ха...

Н а с т а. Што ты гаворыш?

А р ы н а. Дурненькая ты, Наста, зусім дурненькая. Ну, чаго ты ходзіш, чаго чакаеш? Нашто ты яму цяпер, калі ён недзе ў Варшаве знайшоў сабе паненку ня гэткую. Праз які месяц ці два і вясельле будучь гуляць. Неўзабаве нявеста сюды прыедзе.

Н а с т а. Нявеста?.. Нявеста... А ў мяне дзяцёнак.

А р ы н а. Ха-ха-ха!.. Дык гэта-ж у цябе, а не ў яго! А яму што? Ці мала чаго ў маладосьці бывае. Пажартаваў, ну, і столькі бяды.

Н а с т а. Ён ня так гаварыў. Ён ня гэткі.

А р ы н а. Гэткі самы. А ты вось ня будзь дурной ды насядзь на яго, як мае быць,—хай грошы дае. Пагразі, што жонцы потым пажалішся. Дык будзеш жыць лепш, як за якім мужыком.

Н а с т а. Нічога ня трэба мне. Нашто яно ўсё...

А р ы н а (*падыходзіць да Насты*). Усе мы з маладосьці такія, пакуль розуму троху не набярэмся. Нічога, галубка, абыйдзецца неак. Пагаруеш, плачаш—бяз гэтага таксама не пражывеш. (*Хоча прылашчыць Насту, але яна вырываецца*).

Н а с т а (*у раптоўнай злосьці*). Адыйдзі! Ты сама... Ты—збратніца!

А р ы н а. Ого! У гэтае галубкі і кіпці знайшліся. Чаму-ж гэта я збратніца?

Н а с т а. Ты з Міколам нашым кахалася... жылі з ім... а цяпер ня трэба ўжо... аканом ужо лепшы.

Арына. Ха-ха-ха! А куды-ж я дзенуся? У ба лота пайду з ім, ці што?

Наста. Не, не... Ты ўсё брэшаш. Ты і мне набра хала... Я ня веру табе.

Арына. Ну, дык хай ён сам табе скажа. Я зараз гукну яго. *(Ідзе да дзвярэй пакойў)*.

Наста. Ня трэба! Ня трэба гукаць!

Арына. Пачакай трошку. *(Пашла ў пакой)*.

Наста *(спалохана)*. Я ўцяку, я пайду адсюль. *(Памыкнулася бегчы, але зараз-жа варочаецца назад. З пакойў выходзіць Юры)*.

Юры *(убачыў Насту, у замяшаньні)*. А, во хто гэта! Ты ўжо даведалася, што я прыехаў? Ну, як, Стася, жывеш? Я толькі-што з пезда. Замарыўся страшэнна... *(Вітаецца за руку. Наста з нейкай сударгавай парыўчатасьцю прыцягвае яго руку да сябе, але ён вырывае)*.

Наста. Цябе ня было так доўга. Я ўсё чакала, чакала. Думала, можа зусім ужо к нам ня прыедзеце. А цяпер чую—кажуць, прыехалі. Дык я адразу і па бегла, думаю, хоць пагляджу.

Юры. Няўжо так помніла? Сумавала ці не?

Наста. Вядома. *(Глядзіць на яго з замілаваньнем)*. Які ты прыгожы цяпер!

Юры *(з усмешкай)*. А тады хіба быў няпрыгожы?

Наста *(засаромілася)*. Я не пра тое... я сама ня ведаю, што гавару... *(Пауза)*. Ці прыдзеш ты калі-небудзь да нас?

Ю р ы. Чаго, Стася?

Н а с т а. Пытаешся...

Ю р ы (*дзелавым тонам*). Ведаеш, Стася. Я хацеў якраз аб гэтым з табой пагутарыць. Нам няможна ўжо будзе... так, як тады... Ёсьць прычыны, якія прымушаюць мяне... не сустракацца з табой.

Н а с т а (*з трывогай*). Я ведаю... У цябе ёсьць паненка... Ты будзеш жаніцца...

Ю р ы. Ты ўжо ведаеш? Во, дык яшчэ лепей. Ты сама разумееш, што мне іначай няможна. Мне самае першае—воля бацькоў.

Н а с т а (*ціха*). У мяне ёсьць дзяцёнак... Сын радзіўся...

Ю р ы. Дзяцёнак? Я так і думаў. Гэта самая паганая штука. Але нічога. Я цябе, Стася, не пакіну. Ты ня будзеш з ім гараваць. Я і цяпер магу... пачакай, дзе-ж гэта... (*Мацае па кішэнях*).

Н а с т а (*з жахам*). Groшы! Ужо грошы... Ня руш, ня трэба... Я не вазьму... Вось і тыя... я не кранула іх. (*Дастае з запазухі грошы*). На табе, на... (*Ён адварочваецца*). Ня хочаш браць? Дык згары яны... вось... вось... (*Падрала грошы*).

Ю р ы. Ха-ха-ха! Іш ты якая! Ня хочаш—ня трэба. Можаш ісьці, куды сабе хочаш. На ўсе чатыры бакі...

Н а с т а (*як няпрытомная*). Groшы... Праўда яе... праўда... Я пайду... што мне рабіць... я пайду... (*Пашла*).

Ю р ы (*усьлед ёй*). Іш ты, якая ганарыстая. Прыдзеш яшчэ, папросіш. (*Высьвітвае нейкую вясёлую песеньку. З пакояў выходзяць пан і ротмістр*).

Сомскі. Прахвосты! Нягоднікі! Я проста не магу супакоіцца. Я не магу ў хаце сядзець. Я... я... Міхайлавіч! Дзе Міхайлавіч?

Ротмістр (за сцэну). Гукнуць сюды аканома! (Да пана). Прашу супакоіцца. Усё наладзім. Я прыму самыя жорсткія меры к таму, каб усё было зьвернута ў маёнтак.

Сомскі. Паламалі, пакрышылі, парасьцягалі ўсёчыста. Сволачы, сьцеры! Я не магу супакоіцца... я ніяк не магу супакоіцца...

(Прыходзіць Сарпун).

Сарпун. Вы мяне клікалі?

Сомскі. Ага... Міхайлавіч! Зьбяры ўсіх сюды, хто там ёсьць. Усіх сюды, абармотаў. Я пакажу ім, сукіным сыном, як гаспадарскае дабро берагчы. Гані ўсіх сюды. (Сарпун пашоў). Я не магу супакоіцца... Гэта такое дзікунства, гэта барбарства.

Ротмістр. Нязвычайнае барбарства. (Напышліва). І нам, польскім салдатам, выпаў вялікі гонар змагацца супроць гэтага барбарства, за цывілізацыю.

Сомскі. Так-так. За цывілізацыю іх, сукіных сыноў, за цывілізацыю. (Сарпун за сцэнай): «Усе, усе да аднаго! Ну, марш! Ты куды, я табе пакажу».

(На сцэну ўваходзіць Сарпун і купка панскай чэлядзі).

Сомскі. А-а-а... Галубочкі!.. Любенькія мае!... Рады, што пань адлучыліся, дык згінь яно ўсё,

прападзі, хай крадуць, хай расьцягваюць. Ды яшчэ і самі... самі, сволачы, параскрадалі, я ведаю вас. Пачакайце, цяпер расквітаемся, цяпер вы ў зубах мне ўсё прыцягнеце. Гавары зараз-жа, хто што браў з панскіх пакояў? Ну? (*Усе маўчаць*). Маўчыце, ня ведаеце? Іўка!

Хадора. Іўка-пашоў у кузьню коні каваль.

Сомскі. Усіх прымушу, усе загаворыце. Ну? Маўчаць будзеце, га?

Голас з натоўпу. Хто-ж яго ведае? Ці гэта мы там сядзелі, ці што?

Хадора. Я дык баялася туды і паткнуцца. Чорт ім вер, яшчэ арыштуюць.

Сарпун. Лясьнік сядзеў тут, не адыходзячы. Ён ведае ўсіх, хто што браў.

Сомскі. Прыведзіце сюды лясьніка!

Хадора. Ды во-ж ён сядзіць тут, пад плотам. Саўка! Хадзі, паны гукаюць.

Сомскі. Ах вы, прахвосты! Ах вы, паганцы! (*На сцэну ўваходзіць Саўка*). Саўка! Я, ад'яжджаючы, даручыў табе пільнаваць нашы пакоі.

Саўка. Я пільнаваў. Я ўвесь час пільнаваў, з месца ня сходзіў.

Сомскі. Што-ж ты гэта тут пільнаваў, калі ўсё парасьцягалі?

Саўка. Ня змога была мая. Гвалтам бралі, арудвалі, як толькі хацелі. Ня слухаліся.

Сомскі. Хто браў? (*Саўка маўчыць*). Хто браў, я пытаю?

Саўка. Ня ведаю.

Сомскі. Ня ведаеш? Сядзеў тут увесь час ды ня ведаеш? А... Ня хочаш казаць? Сваіх затойваеш?

Саўка. Нічога не скажу... ня ведаю.

Ротмістр. Дазвольце, пане, мне з ім распарадзіцца.

Сомскі. Пан ротмістр! Я вас прашу... Зрабіце ласку...

Ротмістр. Вахмістр!

Вахмістр. Слухаю, пан ротмістр!

Ротмістр. Дваццаць пяць!

Сомскі. Так-так яму... Дваццаць пяць... Дваццаць пяць...

Саўка. Біць? Мiane? *(Вахмістр і два салдаты падыходзяць да яго і хочуць весьці. Ён кідаецца ў ногі пану)*. Паночак! Старасьць маю пашкадуйце! Лепш забіце адразу.

Сомскі. Скажаш, хто тут арудваў у мяне?

Саўка. Ня ведаю.

Ротмістр. Вядзіце!

Саўка *(кідаецца да паніча)*. Панічок! Я-ж ратаваў вас. Зьлітуйцеся!..

Юры *(да вахмістра)*. Чулі, што вам загадана? *(Саўку хапаюць і валакуць са сцэны)*.

Саўка. Божа мой! Каб ён ведаў! Каб ён толькі ведаў!..

Заслона.

ДЗЕЯ ЧАЦЬВЕРТАЯ

СЦЭНА 1

Вечар у кватэры аканома. Арына сядзіць на канапе ў кампаніі ротмістра і Гжызінскага. Воддаль сядзіць Забелік, клімае на гітары і п'яе нейкі романс. Па пакою ходзіць Юры.

Ротмістр. Каб мне скінуць з сябе дзесятак гадкоў, я паказаў-бы вам, што і на фронце каханьня я тож не апошні ваяка.

Арына. О, як страшна! Вы тады, пэўна, распраўляліся-б з нашым братам так, як цяпер з мужыкамі?

Гжызінскі. Пан ротмістр выбраў-бы для жанчын самую далікатную і... хе-хе... прыемную зброю...

Арына. Мусіць, розгі?

Ротмістр. Ха-ха! Пані Раіна!

Арына. Божа ты мой, я-ж Арына.

Ротмістр. Усё роўна. Я буду зваць вас пані Раіна. Гэта так прыгожа, так поэтычна. Раіна... ад слова рай. Гэта значыць, што ваша сэрца—рай асалоды.

Забелік. І ў гэтым раі сядзяць анёлы.

Арына. Адзін толькі. Але прыгожы-прыгожы...

Гжызінскі. Пані Арына, мусіць, страшэнна кахае свайго мужыка.

Арына. Чаму—мужыка? А можа палюбоўніка.

Ротмістр. Ха-ха-ха! Пані дрэнна хавае свае сакрэты.

Арына (*гарэзьліва*). А чаго-ж там хавацца, калі палюбоўнік гэты тут, сярод нас.

Ротмістр. Тут, сярод нас? Хто-ж гэта?

Арына. Угадайце,

Ротмістр. Пан Юры бязумоўна выключаецца, бо ў яго ёсьць маладая нявеста.

Юры. Так, у мяне ёсьць нявеста. Яна скоро прыедзе.

Арына. І пан Юры ажэніцца. Бедненькі...

Ротмістр. Пан Забелік выключаецца, бо закаханы ў сваю гітару.

Забелік. Я магу разам: і на гітары іграць і.. палюбоўнікам быць.

Ротмістр. Пан Гжызінскі выключаецца таксама. Што?

Гжызінскі. Я не прэтэндую.

Ротмістр. Значыць... ха-ха...

Арына. Значыць, асталіся вы... (*Жартліва тупіцца да яго*). Палюбоўнічак мой... Хай ужо будзе ўпару: мужык старэнькі і палюбоўнік... (*Уваходзіць вахмістр*).

Вахмістр. Пан ротмістр! Дазвольце далажыць... Прышлі сяляне з Пячэрак, просяць, каб аддалі іхных коняў.

Ротмістр. Даць ім... разумееце?..

Вахмістр. Слухаю, пан ротмістр! (*Пашоў*).

Ротмістр. Пані Раіна! Гэта такое шчасьце! Я з вялікай радасьцю вазьмуся за выкананьне сваіх абавязкаў і буду рабіць гэта з поўнай шчырасьцю. Я проста не дачакаюся таго часу...

Арына (*перарывае*). Ха-ха-ха! Які спрытны! Скоры пасьпех—людзям на сьмех...

Забелік. Пан ротмістр сьпяшаецца, бо баіцца, што скоро прыдзецца разлучыцца.

Юры. Што? Чаму—разлучыцца?

Ротмістр. М-м-м... Ён хоча сказаць, што я, мабыць, паеду ў невялічкую камандзіроўку. (Да Забеліка, сярдзіта). Пан Забелік. Ідзіце зараз-жа ў штаб, паглядзіце, як там справы.

Забелік. У нас, пан ротмістр, усё напаягова. Калі што-якое, дык мы ў паўгадзіны...

Ротмістр. Што? Рабіце тое, што вам загадана Ну? (Забелік пашоў. Ротмістр у бок). Дурны, як пень. (Да Арыны). Пані Раіна! Калі-ж прыдзе той шчасны момант, у які...

Арына. О, не! Яшчэ няскора.

Гжызінскі. А пакуль-што пан ротмістр хай сьпяе для пані Раіны які-небудзь прыемны романс. Балазе, гітара тут засталася. (Падае гітару).

Ротмістр. Ох-хо-хо. Каб скінуць якіх дзесятак гадкоў. (Бярэ гітару, клімае і запявае рыпучым надарваным голасам).

Каханьня слоў мне не пачуць,

Аб ім ніхто ня скажа мне,

А сьлёзы горкія цякуць

І плачу, плачу я у сьне...

(У пакой уваходзіць Сарпун).

Сарпун. Добры вечар, панове! Весяліцеся?.. Хе-хе... Забаўляецеся?

Ротмістр. А! Сам гаспадар дому і законны ўладар усіх яго скарбаў—рухомых... ха-ха... і нярухомых... (Пяе). Стары муж, грозны муж...

Гжызінскі. Пан Сарпун ужо вярнуўся з гораду?

Сарпун. Вярнуўся ўжо. Што, рана?.. хе-хе... Сьпяшаўся... Пан ротмістр! На хвіліначку... па сакрэту...

Ротмістр. Па сакрэту—цэламу сьвету. (Адыходзяцца з Сарпуном у бок і шэпчацца. Усе маўчаць).

Ротмістр (кончыўшы гаварыць з Сарпуном).

Пан Гжызінскі! Пойдзем зараз у штаб.

Гжызінскі. Слухаю, пан ротмістр!

Юры. Я таксама іду. Пойдзем разам. (Усе разьвітваюцца і выходзяць).

Сарпун (глядзіць ім усьлед і сьмяецца злым саркастычным сьмехам). Ха-ха-ха!.. Успырхнулі, замятушыліся... Падышло, падпякло, сукіных сыноў... ха-ха-ха... нажываліся, досыць... ха-ха!..

Арына. Міхайлавіч! Чаго ты?

Сарпун. Чаго? З радасьці. З радасьці... разумееш? Я рад, што наступаюць большавікі, што праз дзень ці два будуць тут, што зноў трэба ўсім уцякаць. Я рад! Я рад, што ідуць большавікі! Ха-ха-ха!..

Арына. Чаго-ж тут радавацца?

Сарпун. А ты ня рада? Ты ня хочаш зноў сустрэцца з сваім бандытам, зноў стаць яго палюбоўніцай, га? Ты ня хочаш?..

Арына. Не кажы ты мне пра яго, чуеш? Надакучыў ён мне. Няўжо ты яшчэ не пераканаўся? Я аддала табе яго, сказала, дзе яго можна злавіць—ты сам вінават, што спазьніўся.

Сарпун. Я знайду яго, я знайду яшчэ, спраўлюся. Я яго закатаю, я прыдумаю, як памсьціцца. За ўсё, за ўсё... за турму і за... і за гэта...

Арына. Сягодня matka яго прыходзіла, плакала тут. Прасіла, каб ты вярнуў на работу яе старога.

Сарпун. Ха-ха-ха! Плакала... Яшчэ ня так заплачуць, я іх дайму, я пакажу ім, бунтаўшчыком. Яны ўсе цяпер... усе, хамуйлы, насы пазадралі. Сарваліся з ланцуга, волю пачулі, мудрыць пачалі! Мы вас уціхамірым, пастойце...

Арына (з усмешкай). Нездарма-ж ты рад, што бальшавікі скоро прыдуць.

Сарпун. Я рад? Я рад? Я сам ня ведаю, чаму мне радавацца. Я ўсіх ненавіджу... праз цябе... ты давяла... Ты ачмурыла мяне, розум у мяне адабрала. (З націскам). Я баюся... я дрыжу за цябе... я ня маю хвіліны спакою... Я цябе... я цябе... (Падходзіць да яе і гаворыць здушаным злосьцю шэптам). Я заб'ю цябе калі-небудзь... заб'ю... ты давядзеш...

Арына. Ты? Заб'еш мяне? Міхайлавіч! Ну, забі. Ну, на, рабі, што хочаш, са мной. Ну, бі! (Становіцца перад ім у задорнай гарэзьлівай постаці і сьмяецца). Ха-ха! Не заб'еш, дзядулька, пашкадуеш...

Сарпун. Уцеч куды-небудзь... на край сьвету... ад усіх... ад усіх... (Ходзіць узрушаны па пакою, потым зноў спыняецца перад ёй). Арына! Ты хочаш жыць са мной? Хочаш?.. Слухай?.. Я зраблю цябе дужа багатай, ты будзеш мець усё, чаго толькі зажадаеш... Мы паедзем заганіцу, выберам сабе самы прыгожы ў сьвеце куточак... Ці хочаш, га?..

Арына (ласкава). Дзядулька! Ну, што ты пытаеш? Я жыву з табой і буду жыць. І паеду з табой усюды, куды ты толькі захочаш.

Сарпун (*таемна*). Я зараз еду. М'яне пан пасылае з даручэньнем у банк, за грашмі. Я не вярнуся. Разумееш? А потым, як усё ўціхамірыцца, я паведамлю цябе, і мы дзе-небудзь сустрэнемся.

Арына (*прытулілася да яго*). Любенькі! (*Схапілася*). Слухай, а ты ня кінеш мяне?

Сарпун (*з горкай усмешкай*). Я хацеў-бы кінуць... ды не магу... Ну, мне трэба ехаць. Я баюся, каб часам пан не перадумаў.

Арына. Пачакай! Трэба-ж даць табе што на дарогу.

Сарпун. О, не! У такую дарогу ня збіраюцца. Арына. (*Бярэ за плечы яе і ўпарта глядзіць у вочы*). Арына... Ня гуляй без мяне... Пашкадуй.

Арына. Добра, Міхайлавіч!

Сарпун. Ну, бывай! (*Цалуе яе і выходзіць*).

Арына. Зноў мітусьня пачалася. Чым-то ўсё гэта кончыцца? Цікава. (*Усьміхнулася*). Заграніцу паеду... Ён зробіць... Ён усяго дойдзе, калі захоча. А мне што? Абы добра жылося, ха-ха... (*Уваходзіць Юры*).

Юры. Я забыўся тут адну рэч.

Арына. Пашукайце! (*Юры ўдае, быццам шукае нечага, потым становіцца перад Арынай і раптам абое заліваюцца вясёлым гульлівым сьмехам*).

Юры (*абнімае яе*). Во, знайшоў!

Арына. Ого! Якую ён рэч прышоў тут шукаць!

Юры. Самую любенькую, самую даражэнькую, самую залаценькую. (*Пачынае яе цалаваць*).

Арына. Нявеста... Нявеста скоро прыедзе... Забыўся, Юрочка?

Ю р ы. Мы-ж цѣлых два дні з табой ня бачыліся...
(Яны сядаюць на канапу).

А р ы н а. Во... Ты-ж толькі-што быў тут.

Ю р ы. Ха-ха!.. Гэта ня лічыцца. Я ледзь дачакаўся, пакуль разыйдуцца тыя пачвары. Яны гатовы былі цэлую ноч тут сядзець, сапраўды.

А р ы н а. Гэта-ж быў мой палюбоўнік, што ты-- забыўся? Ха-ха... Які ён сьмешны! І дурны, мусіць, як пень. (Пяшчотна). Во, хто мой палюбоўнічак. Анёлак мой беленькі... (Лапчыць яго).

Ю р ы. А ты—мой чорт. Ведзьма ты мая, чараўніца. Задушу я цябе... да сьмерці... во так... (Сьціскае яе ў сваіх абнімках).

А р ы н а. Юрачка! А як нявеста? Ці зноў забыўся?

Ю р ы. А ну яе! Не памінай ты... а то яна мне зусім зьяляубее... Ня трэба мне больш нікога... досыць во гэтага чарцяня... прыгожага, любага...

А р ы н а (хітравата). Юрачка! Ты лясніковай Насьце таксама казаў?

Ю р ы (троху замяшайся). А ты хіба ведаеш?... (З усьмешкай). Не, ёй троху іначай. Яна дурнейшая за цябе, ха-ха...

А р ы н а. Ах ты, шальмінка мая дарагая! (Цалуе яго. У гэты момант адчыняюцца дзьверы і ў пакой уваходзіць Іўка).

І ў к а. Панічка... а... кха... кха... Паніч! Вас, мусіць, татка гукаў.

Ю р ы. Татка? Зараз?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. Казаў, каб мінтальна... (Юры разьвітваецца з Арынай і выходзіць. Іўка астаецца стаяць ля дзвярэй).

Арына. Ну, чаго Іўка стаіш?

Іўка. Вас хоча бачыць шуб'екат.

Арына. Хто?

Іўка. Шуб'екат... такі чалавек... Ён хоча, каб сам-на-сам, каб больш ніякіх панічоў ня было.

Арына. Добра. А дзе ён?

Іўка. Зараз праявіцца. (Пашоў).

Арына. Хто-б гэта мог быць? (Паўза).

Уваходзіць Мікола. Арына, убачыўшы яго, відочна за-хвалявалася.

Мікола (зашчапляе на кручок дзверы). Так будзе больш спадзейна. Ну, добры вечар, Арына! Бачу, што не чакала, бачу. А я вось прышоў.

Арына (бярэ сябе ў рукі). Ну, і добра, калі прышоў. Хадзі, сядай.

Мікола. Дзякую. Стоячы лепш гаварыць аб справах.

Арына (здзіўлена). Ты хочаш са мной гаварыць аб справах?

Мікола. Я прышоў, каб папрасіць у цябе дапамогі.

Арына (яшчэ больш здзіўлена). У мяне? Дапамогі? У чым?

Мікола. У аднэй маленечкай справе. Ты павінна памагчы мне забрацца сёння ўначы ў панскія пакоі.

Арына. Табе? У пакоі? (З трывогай). Што ты там будзеш рабіць?

Мікола. Што? Ты ня ведаеш? Запытай у ваўка, што ён будзе рабіць, калі трапіць у ненавіснае яму сабачае кодла...

Арына (спалохана). Мікола! Ты хочаш забіць іх, я ведаю... Што ты надумаў? За што?

Мікола. За што? За што? Ты пытаеш? (Гаворыць сьцішаным, поўным нянавісьці, голасам). За тое, што па ўсёй краіне гараць, руйнуюцца цэлыя вёскі, за тое, што па сялянскіх сьпінах гуляе крывавы бізун, за тое, што бязьвінных людзей зьністажаюць, як апошнюю паганую скаціну... Разумееш?

Арына. А каб яны не бунтаваліся...

Мікола. Ха-ха-ха! Каб не бунтаваліся? Каб самохаць давалі здзіраць з сябе шкуру? Каб сваім потам гадавалі плойму ліхіх дармаедаў? Каб аддавалі сваіх сясьцёр і дачок на зругу разбэшчаным панскім шчанюком? Каб не бунтаваліся, га?..

Арына. Як страшна цяпер! Што толькі дзеецца ў сьвеце!

Мікола. Табе страшна? Я ведаю, ты баішся... ха-ха!.. Ты ад страху і мужыка свайго перапрасіла..

Арына. Мікола!

Мікола. Я не дакараю, не. Гэта—твая справа. Я адно шкадую, што сам захаваў тады яго паганая жыцьцё. Ну, але гэту памылку зараз выправяць... ха-ха!.. нядоўга ўжо... зараз...

Арына. Што—зараз? Мікола!

Мікола. А во што... Паўгадзіны таму назад твой мужык па даручэньню пана паехаў у горад. Цяпер ён праехаў пяць вёрст і пад'яжджае да вёскі Пячэрак

Праз пятнаццаць хвілін ён прыедзе ў вёску, праз дваццаць хвілін пераедзе яе, а праз паўгадзіны... ха-ха... будзе мёртвы... (Арына робіць мімавольны рух да дэвярэй, ён хапае яе за руку). Спалохалася? Шкадуеш? Ня варта...

Арына (стрымаўшы сябе). Скажы, што мне трэба зрабіць... для гэтага... аб чым ты казаў...

Мікола. Зусім глупства. Як усе лягуць спаць, ты падыйдзеш, паляпаеш і скажаш, што ў цябе ёсць дужа пільная справа. Табе адчыняць.

Арына. Добра, я гэта зраблю. Больш нічога?

Мікола. Больш нічога. (Ідзе да канапы і сядзе). Больш нічога. (Пауза, пасля якой Мікола гаворыць зусім новым—слабым і змораным голасам). Арына! Хадзі сядзь тут, каля мяне. (Арына сядзе. Ён бярэ яе за руку). Змарыўся я. Сілы дужа многа ідзе... Адпачыць каб... часіначку... Няма нікога цяпер... няма мне дзе адпачыць... Арына... я ў цябе... трошачку... (Кладзе галаву ёй на калены і заціхае).

СЦЭНА 2

У панскіх пакоях. Паня сядзіць, схіліўшыся над вязаньнем, пан ходзіць па пакою.

Сомскі (падшоўшы да акна). Такая ноч заўсёды трывогу нейкую наганяе. Мусіць, будзе навальніца... (Узрушана). Вакяньніцы! Божа мой! Вакяньніцы зноў не зачынены. Хадора! Хадора!

Хадора (уваходзіць). Ці гукалі?

Сомскі. Ці гукалі, ці гукалі... Я кожны дзень табе гавару. Вакяньніцы ты зачыніла, га? Мусіць ча-

каеш, пакуль я сам пайду зачыняць? Разбэсьціліся, паскуднікі...

Хадора. Зараз пазачыняю. (Пашла).

Сомская. Як-то Міхайлавіч наш? Такая дарога... Хоць-бы добра ўсё абышлося..

Сомскі. Калі не атрымае грошай, мы прапалі. Нам ня хопіць нават на чыгуначныя білеты... во як... ты разумееш?

Сомская. Можа зусім яшчэ і ня прыдзецца ехаць?

Сомскі. Ня прыдзецца? Ха-ха! А ў горадзе што робіцца, га? Ужо пашло мятушэньне, пашла разваруха. Так, як і тады. Я ведаю, я ўжо ведаю... А тут навакол бандыты, разбойнікі... на салдат ужо нападаюць, на маёнткі. І свае... Я баюся сваіх батракоў—ты гэта разумееш? Чорт іх ведае, што яны думаюць...

(Уваходзіць Хадора).

Хадора. Зачыніла. (Хоча ісьці).

Сомскі. Пачакай! Ты вось ходзіш там, чуеш усё... Скажы, што там нашы людзі гавораць?

Хадора. А хто іх... Рознае гавораць, што-пападзя... Як скажа каторы, дык проста—сьмех...

Сомскі. Я ведаю... Ну, а пра нас, пра паноў... як яны?

Хадора. Нядобра. Да-душы, нядобра.

Сомскі. Ну?

Хадора (пырскае). Кажуць, што вы ўжо ад страху... гэтае.. (Зноў пырскае).

Сомскі. Паганцы! Нягоднікі! Я пакажу вам—страх. Я яшчэ наганю вам страху, пачакайце... Рана

асьмеліліся. (Чуваць званок). Хто гэта там? Бяжы, Хадора! (Хадора пабегла. Чуваць першыя глухія грымоты).

Сомская (хрысьціца). Божухна! Як-то Міхайлавіч наш?.. (Уваходзіць Хадора).

Хадора. Прышоў гэты...

Сомскі. Хто?

Хадора. Ахвіцэр.

Сомскі. Хай ідзе. Калі ласка... прашу... (Хадора выходзіць).

(Уваходзіць ротмістр).

Ротмістр. Добры вечар, панове! Ледзьве справіўся схавацца ў ваш ціхамірны прытулак. Зараз пачнецца добрая навальніца. Чуеце? (Грымоты чуваць чым далей, тым часцей і бліжэй). Пан Юры дома?

Сомская. У сваім пакоі.

Ротмістр. Вы ці можаце толькі ўявіць, да чаго даходзяць гэтыя праклятыя хамы. Толькі-што каля самага маёнтку яны затрымалі коннага ордынарца, адабралі аружжа і ўсё, што было ў яго... Разумеце? Каля самага маёнтку.

Сомскі. Божа мой! Яны зараз прыдуць сюды, яны нападуць на нас... Што цяпер рабіць нам? Што нам рабіць? Пан ротмістр, няўжо вы ня можаце іх уціхамірыць? Пабіць іх, пастраляць трэба... усіх, усіх чыста, да аднаго.

Ротмістр (грозна). Мы іх уціхамірым. Няпраўда! Мы прымусім іх супакоіцца. Досыць! Мы не дапусьцім гэтага свавольства! Усіх пераловім, усіх пе-

рабяром. Яны пазнаюць яшчэ, што значыць—ротмістр Зайнчкоўскі.

Сомскі. Сядайце, пан ротмістр, сядайце! Скажэце, што ў нас чуваць там, на фронце?

Ротмістр (з горкай усмешкай). Аб гэтым я з роўным правам магу запытацца ў вас. Ордынарац, якога яны затрымалі, вез сакрэтныя пакеты з штабу. Цяпер праклятыя бандыты чытаюць апошнія інфармацыі аб нашым становішчы і операцыйныя загады вышэйшага вайсковага начальства.

Сомскі (безнадзейна). Значыць—усё прапала. Яны зараз прыдуць. Яны ўжо сёння ўначы забяруць наш маёнтак... і нас усіх пастралюць...

Ротмістр. Ха-ха!.. Нашто такая безнадзейная роспач? Наша становішча яшчэ зусім моцнае. Часовыя ўдачы бальшавікоў нічога яшчэ не вызначаюць.

Сомскі. Не-не, не кажыце. Я знаю іх, яны такія... калі ўжо пашлі, дык прыдуць... напэўна, прыдуць...

Сомская. Аркадзь! Адкуль ты ведаеш? А можа наша войска пяройдзе ў контр-атаку...

Ротмістр. Ха-ха-ха. Правільна, панічка, правільна... І пагоніць гэтых абшарпанцаў туды, куды Макар цялят не ганяў... (Чуваць званок).

Сомскі (трывожна). Хто там яшчэ? (Паўза). (Уваходзіць Хадора).

Хадора. Вахцір прышоў.

Сомскі. Хто?

Ротмістр. Гэта, пэўна, мой вахмістр. Хай ідзе сюды! (Хадора выходзіць, уваходзіць вахмістр).

Вахмістр. Дазвольце далажыць... З Пячэрак прыехалі з паведамленьем... У Шырокім бары, дзэве ярысты за вёскай, пан аканом... забіт паўстанцамі.

Сомскі. Я так і думаў... я так і думаў. Прапала... усё прапала... Я так і думаў...

Сомская (хрысьціца). Божа мой! Міхайлавіч... Што-ж гэта будзе?.. Такая ноч... такая ноч... (Чуваць, што навальніца ўжо разгулялася як мае быць).

Ротмістр. Прашу супакоіцца. Я зараз выясню ўсё... Я паеду туды... Я сам паеду...

Сомскі. Не-не... Пан ротмістр, не... ня кідайце нас... як-жа мы цяпер?.. Яны прыдуць сюды...

Ротмістр. Прашу супакоіцца. Вакол маентку ходзяць дазоры—вы можаце не турбавацца. Я павінен узяцца сам за гэту справу... Я прыеду і адразу прыду да вас, далажу аб усім. Дабранач! (Ротмістр і вахмістр пашлі, Сомскі ў зьнямозе сядзе ў крэсла. Паўза, у часе якой толькі чуваць жудасныя гукі навальніцы).

Сомскі. Хадора! Хадора! (Уваходзіць Хадора. Сомскі гаворыць слабым дрыжачым голасам). Зачыняй усё... Запірай... Штабу там, на дзэвях... заста-віць усюды сталамі, крэсламі... Усё заперці, усё... (Хадора пашла).

Сомская. Аркадзь! Ня трэба так хвалявацца.

Сомскі. Мунічка! Ідзі спаць, ідзі... Я буду чакаць ротмістра... Я тут, на канапе, паляжу.

Сомская. Супакойся, Аркадзь, можа яшчэ і ўсё будзе добра.

Сомскі. Нічога, я пачакаю толькі... Ты ідзі, кладзіся—позна ўжо. Дабранач, Мунічка. (Сомская

пашла). Я так і думаў... я так і думаў... цяпер прапала... усё... (Некаторы час сядзіць моўчкі, потым устае, укручвае ў лямпе агонь і кладзецца на канапэ. У пакоі—паўзмок. Грыміць гром і выразна чуваць шум ветру і дажджу. Потым адрывіста і рэзка зьвініць званок).

Сомскі (ускочыў). Што гэта?.. Зноў нехта.. Хадора! (Паўза, потым уваходзіць Хадора). Хто там?

Хадора. Аканоміха.

Сомскі. Што ёй трэба?

Хадора. Кажа, нейкая пільная патрэба.

Сомскі. Упусьці. Хай ідзе сюды. (Устае і ідзе да лямпы. У гэты момант ціха адчыняюцца дзьверы і ў іх зьяўляецца Мікола. Сомскі падкручвае агонь, паволі абарачваецца да дзьвярэй і, ашалолены гэтай нечаканай праявай, застывае ў тупым аслупяненьні, сагнуўшыся над лямпай. Некалькі сэкунд абодва маўчаць, потым раптам Сомскі, як няпрытомны, заходзіцца ад нейкага страшнага здушанага сьмеху).

Мікола. Ня ўздумай толькі крычаць, а то разбудзіш паню, будзе многа лішняга клопату. (У дзьверы). Хлопцы! Заходзьце сюды! (У пакой уваходзяць Кузьма і Аніська).

Сомскі. Я цябе знаю. Я пазнаў цябе. Ты—Мікола, ляснікоў сын. (Шэпча ў дзікім жаху). Бальшавікі... Паўстанцы...

Мікола. Пэўна, ты ведаеш таксама і тое, зачым мы сюды прышлі?

Сомскі (інстынктыўна адступае назад і заходзіць за крэсла). Забіць хочаце... забіць мяне... Ідзіце, ідзіце... За што?.. Я не вінават..

Мікола. Пачнем з маленькага. Дзе ляжаць грошы?

Сомскі (узрадаваны, што яго не забіваюць). Грошы? Хе-хе... я аддам грошы. Калі грошы трэба, дык я аддам. Я-б многа даў, каб былі. Я ўсё скажу вам... Я пасылаў аканому ў банк... хе-хе... дык вы перанялі яго. У мяне ў хаце ёсьць дзвесьце рублёў... царскімі... і яшчэ... я ўсё... я ўсё... яшчэ дробязь тут, у шуфлядзе... Во.. усе аддам... да капейкі... (Аддае грошы).

Мікола. Брэшаш! Ня ўсе тут. Дзе рэшта?

Сомскі. Усе, да капеечкі.

Мікола (злосна). Дзе грошы?

Сомскі. Братачкі... Калі ня верыце... я ня ведаю... запытайцеся ў жонкі... Я ня буду нічога ёй гаварыць... запытайце, колькі ў нас грошай... Я аддаў бы... Я магу потым... у мяне многа ў банку...

Мікола. На, схавай. (Аддае грошы Аніську).

Кузьма. А цяпер можна і паквітацца. (Да Міколы). Страляць ня трэба. Гэтак будзе цішэй. (Дастае з похвы кінджал).

Сомскі (убачыўшы кінджал, недалужна хапаецца за ручку ад крэсла, спускаецца на дол і хліпае, як дзяцёнак). Божа мой... Божа мой... за што... я не вінават... (Кузьма робіць крок да яго, тады ён з раптоўнай энэргіяй кідаецца да Міколавых ног і крычыць дзікім голасам). Ты не заб'еш. Дайце адну

хвілінку... Я табе нешта скажу... Мікола... Я скажу
духа важнае... Ня біце мяне, пачакайце!

Мікола. Пачакай! (*Спыняе Кузьму*). Ну, гавары!

Сомскі. Я аднаму. Хай яны ня слухаюць...
Толькі табе...

Мікола (*насьля некаторага ваганья*). Выйдзіце
туды на хвілінку. (*Кузьма і Аніська выходзяць*). Ну,
гавары!..

Сомскі. Мікола! Табе няможна мяне забіваць.
Гэта вялікі страшны грэх. Ты ня ведаеш, табе, мусіць,
ніхто не казаў... Ты-ж мой сын... Мікола, ты мой
сын...

Мікола (*ашаломлены*). Сын? Твой сын? Ага,
я разумею... Так, так... Вось яно... Я разумею...

Сомскі (*падбадрыўшыся*). Хе-хе-хе... А ты хацеў
бацьку, роднага бацьку забіць...

Мікола. Гэта ты, значыць, ашукаў быў маю
матку. Ха-ха! Пан матку, а паніч сястру! Сваякі!
(*Крычыць*). Сваякі, ліха на вас, сваякі!..

Сомскі. Міколка! Сынok!

Мікола. Маўчаць! (*З пагрозай*). Паспрабуй
толькі яшчэ назваць мяне сынам—я цябе разарву на
шкумацьце... Ха-ха! Бацька знайшоўся! Яшчэ хва-
ліцца! Ды ты ведаеш, што я цяпер—удвая цябе не-
навіджу, я цяпер з радасьцю загрыз-бы цябе сваімі
зубамі... бацьку гэтага... падлюгу... (*У гэты момант
у дзверы знутраных пакояў выходзіць Юры*).

Юры. Што тут такое?

Сомскі. Юра!

Мікола (*крычыць*). Стой! Стой там, ні з месца!

Ха-ха-ха! Бацька і брат... Вось яны! Вось! Крыва-
піўцы! Драпежнікі! На расправу вас! На расправу!
Хлопцы, сюды! Хлопцы, сюды! Хлопцы! (За
дэвярмі чуваць глухі шум, потым дэверы з грукатам
адчыняюцца, у пакой убягаюць польскія салдаты і ха-
паюць Міколу. Ён памыкаецца вырвацца, але ня
змога). А, здрада! Арына, гадаўка!.. Хлопцы!..

Пан (крычыць у дзікай злосьці). Вяжыце яго!
Вяжыце, разбойнікі! А-га-га!.. Біце яго... Душыце
яго!.. Душыце! Душыце! Душыце!..

Заслона.

ДЗЕЯ ПЯТАЯ

СЦЭНА 1

У лесе, перад лясьніковай хатай. Ясны сонечны дзень. На
прывібе сядзіць Наста. Яна пяе ціхую жалобную песню.

Стучыць-гручыць дарожанька

Бяжыць-бяжыць сіротачка.

— Куды бяжыш, сіротачка?

Куды бяжыш, бяздомная?

— Бягу я ў сьвет, у людзухны.

Шукаю я сваю мамачку.

— Бяжы, дзіця, у чыста поле—

У чыстым полі—гай зялёны,

А ў тым гай—каплічанька...

Ў каплічцы тэй—сьвятлічанька

Ў сьвятлічанцы камень ляжыць,

Пад тым камнем—твая мамачка.

(Неўзаметку для Насты на сцэну ўваходзіць Андрэй).

Андрэй (жорстка). Сама што пець тады, як
родны брат чакае пэўнае сьмерці... (Наста перш

няўцямна глядзіць на яго шырокімі застылымі вачмі, а тады раптам пачынае плакаць. Андрэй зьбянтэжаны). Наста! Чаго ты? Я-ж зусім ня думаў, што ты пакрыўдзішся... я ня ведаў... Ну, кінь, Настулька, ня трэба...

Наста (скрозь сьлёзы). Ідзі ты... Усе на мяне... Што я каму зрабіла? (Плача).

Андрэй (пяшчотна). Ну, сьціхні... досыць. Гэта-ж я проста пажартаваў. Гляджу, ты сядзіш тут адна... дай, думаю, падыйду ды пасваруся на яе, быццам усур'ёз... ха-ха!.. Ты яшчэ плачаш? Во, якая сьмешная! Я пажартаваў толькі, а яна...

Наста. Што мне рабіць? Дзе мне дзецца? Няшчасьце, гора маё... Дакуль яно будзе, гэта мучэньне?.. Дакуль мне цярпець...

Андрэй. Наста! Ну, нашто ты гаруеш? Нашто мардуешся так?.. Табе здаецца, што няма ўжо і большага ліха... Во, глупства. Ці тое ў людзей бывае, адылі жывуць і радасьць маюць, і ўсё як належыць... Ну, патужыла троху, ды і годзе...

Наста. Не... ты ня ведаеш... ня будзе ўжо радасьці, не... Няхай сабе... Нічога ня трэба... буду так... буду... буду цярпець...(Зноў плача).

Андрэй. Гэта ты сама нічога ня ведаеш. Ты вось кажаш, што ўсе на цябе, а можа і зусім ня так. Можа хто-небудзь якраз і жалее цябе, можа мучыцца праз цябе ня менш, як ты сама... вось... (Паўза). Наста! Настулька! Ты думаеш, я ўжо на цябе забыўся, га? (Ціха). А я кахаю яшчэ... Я чакаў увесь час... Я цяпер думаю... я спадзяваўся...

Н а с т а (*перапыняе*). Не кажы ты, Андрэй!
Нашто выдумляць? Ня трэба нічога... няможна ўжо...
не...

А н д р э й. Ты думаеш, што... дзяцёнак? Хай сабе!
Гэта нічога ня значыць. Хай будзе дзяцёнак. Я буду
любіць яго, бо гэта-ж твой. Раз я цябе жалею, дык
я і дзяцёнка твайго буду жалець... (*Пауза*). Наста!
Настулька! Пакахай мяне зноў, як тады... Помніш,
як добра было ў нас?.. Хай-бы зноў... Быццам нічога
такага ня было, быццам, усё так, як тады... Добра,
Настулька?

Н а с т а. Андрэй... які ты... (*Не дагаварвае. Бярэ
яго руку і прыхіляе да яе свой твар. Ён другой рукой
гладзіць яе валасы*).

А н д р э й (*ціхамірна*). Зараз прагонім палякаў,
тады ажэнімся... будзем жыць... Завядзем сваю
гаспадарку, а хоць у горад паедзем разам з Міколам.

Н а с т а (*схапянуўшыся*). Андрэй! А што з Мі-
колам? (*З вялікай трывогай*). Можа ўжо... можа...

А н д р э й (*ускочыў у раптоўным узрушэньні*).
Я загаварыўся... Што гэта я? Я спазьнюся, напэўна
спазьнюся... Ці ёсьць хто з вашых?

Н а с т а. Мамка ў хаце.

А н д р э й (*ляпае ў акно*). Цётка Паланея! Цё-
тачка! Хадзіце сюды на хвілінку! Хадзіце скоранька!..
(*Падыходзіць зноў да Насты*). Ты-ж ведаеш—іх
злавілі ўчора ў панскіх пакоях. Арынка пастаралася.
Перш сама завяла туды, а потым наказала палякам.
Але нічога, нічога. Мы выручым, ты не бядуй...
(*Вышла Паланея*).

Паланея. Што ты, Андрэйка?

Андрэй (адводзіць яе ў бок, каб ня чула Наста). Цётка! Дрэнная справа. Сёння ўначы іх будуць расстрэльваць. У Мар'ін Мох павядуць... Я на вашым кані паеду ў Сьлепіна, там у лесе партызанскі атрад. Можа справяцца прыйсьці да начы, дык выручаць. А вы бяжыце зараз у маёнтак і прасіце там усіх, каго-пападзя, каб хоць адклалі дазаўтрага. Выдумайце што-небудзь... Толькі скоранька...

Паланея (выцерла сьлязу). Сыночак мой... Не папесьціла я цябе, не пагалубіла... Гаротнічак мой... (Дзелавым тонам). Я вазьму хустку. Конь там пацецца, на блоньні... Наста, хадзі да дзіцяці... (Паланея і Наста ідуць у хату).

(На сцэну цяжкімі павольнымі крокамі ўваходзіць Саўка. Ён праходзіць, пахіліўшы галаву, міма Андрэя і сядзе на прызьбе).

Андрэй (гаворыць сьхім няпрыязным тонам). Сёння ноччу ў Мар'іным Маху расстраляюць Міколу.

Саўка (ня выходзячы з тупога свайго задуменья). У Мар'іным Маху... Міколу... Ён не за сябе, ён за ўсіх... Мікола—добры...

Андрэй. Я хачу на вашым кані ехаць у Сьлепіна... там партызанскі атрад... можа яшчэ адаб'юць.

Саўка. Бяры... едзь... Калі яшчэ што... можа грошы... у мяне ёсьць грошы... я ня ведаю, колькі там...

Андрэй (суха). Грошы ня трэба. (Выходзіць Паланея ў хустцы, з аброцьцю ў руках).

П а л а н е я. Ну, пойдзем, Андрэйка, пойдзем, мой галубок! (Яны пашлі. Саўка астаецца сядзець у задуменьні. Потым з хаты выходзіць Наста і сядзе поплец з ім на прызьбе).

Н а с т а. Татачка! Сумна мне дужа. Я ня ведаю, як мне жыць... Нішто ўжо ня цешыць мяне, нішто не весяліць. І сонейка сьвеціць ясна так, радасна, і кветачкі ўсюды... Усё красуецца, усё весяліцца... А мне сумна... заўсёды сумна...

С а ў к а. Яны білі мяне, дачушка, яны доўга білі... Шампаламі... шампаламі... Я прасіўся... у пана, а тады ў яго... ён сказаў, каб вялі... ён ня ведаў... ён нічога ня ведаў... Яму ніхто ня скажа...

Н а с т а. Татачка! Пажалей ты мяне, мне-ж дужа нядобра. Мне нешта здаецца ўсё—такое чорнае, страшнае... сэрца зьнібее... ня хочацца жыць... Татачка! (Туліцца да яго).

С а ў к а (гладзіць яе па галаве). Ціху, дачушка, ціху, лябёдачка. Трэба кветкі зьбіраць, вяночкі віць. Вяночкі надзенеш на галоўку і песеньку запяеш... вясёлюю песеньку запяеш, прыгожую...

Н а с т а. Не пяюцца вясёлыя песні... І кветкі на розум ня ідуць. Думаю ўсё аб ім, аб сыночку... Як яму сіротачкай гадавацца? Хто заробіць на яго, хто пракорміць? Хто яму кашульку новую справіць?.. Нядоля мая, няшчасьце горкае...

С а ў к а. Усім—нядоля, дачушка, усім—няшчасьце. А калі тое шчасьце прыдзе?.. Ці была ты там, у заклітым маху?.. Я хаджу... Я штодня хаджу, усё выглядаю, ці ня ўзыйшлі тыя белыя ружы.

Як узыйдуць ды зацьвітуць—тады і шчасьце прыдзе..
Няма... ня ўсходзяць... Як быў бясплодны мох, так
і ёсьць... Няма нікому шчасьця...

Н а с т а (*углядаецца ў лес*). Хто гэта там? Нехта
ідзе. (*У раптоўным узрушэнні*). Гэта ён! Татачка,
гэта ён! Ён ідзе па гэтай сьцежцы, ён тут будзе ісьці
каля нас...

С а ў к а. Хто, дачушка?

Н а с т а. Паніч.

С а ў к а (*таксама ўзрушаны*). Ідзі, ідзі, дзетухна.
(*Шэпча, як змоўнік*). Ідзі ў хату, скоранька. Табе ня
трэба... уцякай... Я пагаманю з ім... я сам... уцякай,
уцякай. (*Наста ідзе ў хату. Саўка ўстае і стаіць, ча-
каючы. На сцэну, высьвітваючы нейкую песеньку,
уваходзіць Юры. Ён хоча прайсьці міма, але Саўка
яго супыняе*).

С а ў к а. Панічок!

Ю р ы. Што табе, Саўка?

С а ў к а. Справу маю да вас.

Ю р ы (*ледзь прыметна замяшаўся*). А, справу...
Можаб ты стары лепш прышоў туды, у маёнтак...

С а ў к а (*спалохана*). Не, не... Я цяпер... Панічок,
я цяпер... во зараз... Сядайце тут, панічок!

Ю р ы. Ну, кажы. Толькі хутчэй—мне няма часу.
(*Астаецца стаяць*).

С а ў к а (*панура*). Дачку маю загубілі... сьвет за-
вязалі ёй...

Ю р ы (*пасьпешна—відаць, чакаў, што гутарка
будзе аб гэтым*). Я не вінават... Што-ж я... Яна сама
была згодна... запытай у яе... А цяпер... што-ж

я зраблю цяпер? Жаніцца я не магу— у мяне ёсьць нявеста... Але я так ня кіну... я памагу... я дам грошы...

Саўка. За грошы шчасьця ня купіш... і грэх таго грашмі не загладзіш. Страшны гэта грэх, сьмяротны... няма яму дараваньня... На мяне... на маю галаву ляжа ён... А я-ж ня бачыў, ня думаў, што гэта будзе... не сказаў... вы ня ведалі... Божа мой! Што цяпер будзе?

Юры. Пра які грэх ты гаворыш?

Саўка. Цяжкі грэх, панічок, дужа цяжкі. Вы ня ведаеце... Я раскажу вам... раскажу, як было нешта раз... У аднаго пана была нешчаслівая жонка. Яна была не старая, але пану ўжо надакучыла. Пан шукаў сабе на старане... з другімі гуляў, а на яе быццам забыўся. Вось нешта раз спакусіў той пан адну дзяўчыну... вясковую, простую—хадзіла да яго на падзёншчыну. А як яна зацяжарыла, аддаў яе замуж за свайго парабка. Ён часта гэтак рабіў... Парабак—што... адмовіцца нельга, хлеба кусок трэба есьці... Але дужа не хацеў ён... гараваў, плакаў... Дык пан усёроўна прымусіў. (Паўза). Неяк сустрэў ён, гэты парабак, паню і шчыра пажаліўся ёй, расказаў усё. Яна тож плакала, жалкавала аб сваёй долі... Ну, вось... А потым вышл неяк... здружыліся яны... паня з гэтым парабкам... Ну, і потым... радзіўся сын у пані... ад яго... А ў той дзяўчыны таксама сын быў. І вось было тады, што ў парабка панскі сын гадаваўся, а ў пана—парабкаў. Але паня зрабіла неяк, што пан нічога ня ведаў, і ён, гэты сын яе, рос,

як звычайны паніч. Ну, а бацька... а бацька служыў у іх, глядзеў на свайго сына, цешыўся, але не казаў... нікому не казаў... (*Змоўк*).

Юры. Ну, і што з гэтае твае байкі выходзіць?

Саўка (*з нэрвовай рашучасьцю*). Вось, панічок. Гэта ня байка, а чыстая праўда. Гэты парабак— я... вось... а вы... а ты—сын мой... ты сын...

Юры: Што? Я твой сын?

Саўка (*узрушана*). Так, так... Ты—мой сын. А Наста—сястра твая... Наста—сястра. Я не казаў... Я не хацеў казаць... дык ты... ты ня ведаў... Насту, сваю сястру... Мiane—біць... помніш, як я пра сіўся... ты ня ведаў тады, нічога ня ведаў...

Юры. Ты мой бацька?

Саўка (*з пачуцьцём*). Сыноч мой! Сыночак!..

Юры (*падыходзіць да яго і гаворыць злосным пагардлівым тонам*). Слухай, стары, калі ты дзе небудзь яшчэ скажаш аб гэтым, дык я цябе... я цябе наўчу, як трымаць язык за зубамі... Шампалоў паспытаў? Калі больш ня хочаш, дык лепш маўчы...

Саўка. Як? Што ты сказаў? Ты мяне выракся?.. Выракся бацькі... выракся...

Юры. Добра запомні, што я сказаў... забудзься на тое... (*Заварочваецца ісьці*). Больш нічога ня маеш сказаць?

Саўка. Ідзі! Ідзі сабе... Ідзі!.. (*Юры пашоў. Саўка перш стаіць нярухома, потым паціху здымае з пляча стрэльбу, узводзіць курок, цэліцца ў той бок, куды пашоў Юры, і страляе. Апускае стрэльбу, пахіляе галаву і недалужна па-старчаму хліпае. Не ра-*

забраць: ці гэта ён плача так, ці сьмяецца. З хаты выбягае Наста).

Наста. Татачка! Што гэта тут? (Зірнула ў той бок, куды пашоў Юры). Забіў! Забіў! (Памыкаецца бегчы туды, але стары хапае яе за руку і адцягвае назад).

Саўка. Стой! Гэта—мой сын. Я забіў яго... так трэба...

Наста. Сын?

Саўка. Я забіў свайго сына. Наста! Ён быў мой сын... Юрачка...

Наста. Брат мой! Брацік! (Пахіснулася і, каб не паваліцца, ухапілася за бацькаву руку).

Саўка. Ціху, дачушка... Нам трэба нешта зрабіць... нешта зрабіць... Пачакай... У Сьлепіна... ёсьць сьцежка... ніхто ня ведае... нацянькі, праз балота... Трэба бегчы, яшчэ ня позна... Трэба бегчы... (Нядзявае на плячо стрэльбу і хоча ісьці).

Наста (сударгава трымаецца за яго). Татачка! Я баюся... я баюся...

СЦЭНА 2

Ноч у Мар'іным Маху. Далакопы капаюць магілу.

1 далакоп. Можа ўжо досыць?

2 далакоп. Капай, не лялуйся. Для сваіх хлопцаў ня грэх пастарацца. Хоць у магілу ў добрую лягуць.

1 далакоп. Калі страшна тут неяк... І хто гэта выдумаў, каб канечна на гэтым заклітым балоце іх расстрэльваць?

2 д а л а к о п. Гэта ўсё пан вымудрае. Ашалеў проста. Рад, што сам выкараскаўся, дык цяпер спяганяе. Месца і тое выбраў самае дзікае—каб і на магілку да іх ніхто ня прышоў.

3 д а л а к о п. А тая сучка дык цяпер і воч баіцца паказваць. Трэба-ж гэта!.. Кахаліся, блізка году пражылі былі разам, а цяпер—на табе! Сама аддала ў рукі палякам.

2 д а л а к о п. Раз паспытала ўжо панскае ласкі, дык добра не чакай. Ня ў той бок ужо верне.

3 д а л а к о п. Казалі, быццам гэта яна ўлягалася, каб паніча ратаваць. Круцілася яна з ім.

2 д а л а к о п. А, трасца на яе! Даскачацца...

1 д а л а к о п. Ці дужа гэта страшна, калі расстрэльваюць?

2 д а л а к о п. А цябе яшчэ не расстрэльвалі ні разу? Пачакай, можа яшчэ давядзецца—дык пазнаеш тады.

1 д а л а к о п. Я нічога дрэннага не зрабіў, дык за што-б яны мелі мяне расстрэльваць.

2 д а л а к о п. Гэтыя тож ня дрэнна рабілі. Што адным добра, тое другім—магіла. Усім, брат, ня ўладзіш. Хоць туды, а хоць туды.

3 д а л а к о п. А бальшавікі іхных бяруць. Гэтыя мужыкоў страляюць, а тыя—паноў.

2 д а л а к о п. Усіх не пастреляюць, нехта астанецца. А пакуль-што—капай вось на свайго брата. Ня будзеш капаць—цябе закапаюць. Ём усё адно—ці гэта мужык, ці сабака.

3 д а л а к о п. Ну, мусіць, досыць ужо.

1 далакоп. Досьць, вядома.

2 далакоп. Хай сабе і досьць. Позна загадалі, але неяк вась справіліся. Ну, пойдзем памалу—мы сваю справу зрабілі... Эх, хлопцы былі добрыя... Адважныя хлопцы... (Далаконы пашлі. Некаторы час сцэна пустая, потым паціху ўваходзіць Наста. Яна нясе ў руках нейкую вялікую кашолку).

Наста. Тут... Гэта тое заклітае месца. Як тут цёмна! Нікога няма, нікагутка. Ніхто ня ўбачыць... не дазнаюцца... (Становіць кашолку на дол, нахіляецца над ёй і бярэ адтуль нешта завінутае ў шмоткі). Сыночак мой, зорачка мая ясная... Які ты халодненькі... Вочкі твае ўжо ня сьвецяць... вочанькі мае дарагія... Гэта я, сыноч, я сама загубіла цябе... Табе няможна было жыць, маё дзетухна, бо твой бацька—мой родны брацік. Гэта—грэх, дужа страшны грэх... Твой бацька таксама памёр. Ён быў нядобры, ён дужа крыўдзіў тваю мамку... і за гэта памёр... Сыночак мой родненькі... Ты ня злуеш на мяне? Ня злуеш? Ну, зірні на мамку сваю... ну, засьмейся... вочанькі мае ясныя... (Паўза). Я пахаваю цябе, мой сыночак... тут пахаваю, з дзяўчынкай-сіротачкай. Яна прытуліць цябе, прыгалубіць... Яе брат загубіў, а цябе—родная матка. Я пахаваю... (Устае і ідзе па палянцы, выбіраючы месца, дзе пахаваць. Убачыла выкапаную магілу). Хто гэта выкапаў магілу майму сыночку? Нашто яму такая вялікая магіла? Ён-жа зусім маленечкі. Ён-жа толькі яшчэ наўчыўся гукаць сваю маму. Ён выразна, зусім выразна гукаў:—Мама! Мама! Бацька ня чуў, ён ня прышоў паглядзець на свайго сыночка.

(Становіцца на калёны і спускае дзяцёнка ў магілу).
Сьпі, мой родны, сьпі, даражэнькі. Тут і дзяўчынка
тая... Вы дружыце з ёй, не сварыцеся—вы-ж абое
сіротачкі. Я пасаджу вам тут, на палянцы, прыгожыя
кветачкі, вы будзеце з імі гуляць, забаўляцца. Толькі
ня рвіце іх, хай растуць кветачкі, хай красуюцца.
(Ідзе да кашоўкі, бярэ з яе кветкі і содзіць у мох.
Потым тут-жа, каля іх, сядзе на дол). Сьпіць мой
сыночак, мая зорачка. (Сьпявае калыханку).

Сьпі, сыночак міленькі,
Галубочак сізенькі!
Мой сыночак будзе спаць,
А я буду калыхаць,
А-а-люлі...

(Схіляе галаву сабе на калёны і заціхае. У ночнай цемры
бліскаюць балотныя аганькі. Яны паступова набліжаюцца,
зьбіраюцца ў вобразе жывых істот на паляне, пачынаюць
скакаць вакол Насты і сьпяваць).

Доля табе даравала
Мукі спустошаных дзён —
Шчасьце, ня цвіўшы, завяла,
Радасьць мільгнула, як сон.
Недзе ў захмаранай далі
Згасьне былая краса.
Ясныя вочы апаліць
Сьлёз агнявая раса.

Пойдзем за намі, сястрыца,
Ў дзіўны наш край пад зямлёй —
Там у прыгожых сьвятліцах
Энойдзеш сабе ты спакой.
Там цябе сьветлыя мары
Радасным сном апаўюць...
Там на чароўных абшарах
Белыя ружы цвітуць.
Сюды! Сюды! Сюды! Сюды!

(Разъбгаюцца ў розныя бакі, клічучы за сабой Насту, Наста ўзьнімае галаву, глядзіць перад сабой застылымі вачмі, потым устае).

Наста. Сыноч мой!.. Сыночак... Ён гукае мяне... Сыночак мой! (Ідзе за аганькамі проста ў глыбіню сцэны і хавасца ў цемры. Некаторы час стаіць цішыня, потым чуваць далёкі перарваны крык, крык чалавека, які топіцца, і за ім звонкі гульлівы рогат па лесе. Зноў усё сьціхла. За сцэнай чуваць глухі гоман, потым на палянку выходзіць купка польскіх салдат пад камандай вахмістра. Яны вядуць звязаных Міколу, Кузьму і Аніську).

Вахмістр. Чорт нейкі выдумаў вёсці ў гэтае дзікае балота—няможна было там спарадчыць, ці што. Нікай тут па гэтых нетрах, яшчэ ўзапрэшся на банду якую. Дзе-ж тая яма? Ага, во яна... Станаві! (Салдаты становяць на край магільы звязаных хлопцаў). Завяжы вочы! (Адзін салдат хоча завязваць).

Кузьма. Адыйдзі! Ня трэба...

Аніська (дрыжачым голасам). Хлопцы... паміраць... паміраць ужо... дрэнна мне... дрэнна...

Мікола. Маўчы, Аніська! Абапрыся аб мяне... гэта ня страшна...

Вахмістр (камандуе). Стройся! (Салдаты строяцца).

Мікола. Кузьма... Мы з табой жылі... ваявалі... разам усё...

Кузьма. І разам памром...

Вахмістр, (Камандуе). На прыцэл! Страляць па камандзе «тры». (Паўза). Раз... Два... (Раздаецца стрэл і вахмістр валіцца на зямлю. У гэты самы момант з-за кустоў выскакаюць паўстанцы, кідаюцца на салдат і, пасьля нядоўгае тузаніны, абязбройваюць іх. На сцэне—шум, мітусьня, радасныя крыкі, прывітаньні. Хлопцаў разьвязваюць, абкружаюць шчыльнымі коламі).

Галасы паўстанцаў.

— Во яны! Во яны! Жывыя! Браткі, жывыя!..

— Якраз падасьпелі!..

— Здаровы, хлопцы!

— Разьвязвайце! Разьвязвайце!

— З мёртвых уваскрэсьлі, ха-ха!..

— Давай пацалуемся!

— Пусьці, дай мне!..

— Аніска! Ну, як паміраць?..

Антось. Хлопцы! Засыпайце зараз-жа яму—каб памяці аб ёй не асталося. (Паўстанцы пачынаюць засыпаць. Антось зьвяртаецца да Міколы). Ну, і ўлучылі-ж, у самы раз. Каб яшчэ дзьве сэкунды—і ўсё... А беглі-ж як... на ўсю сілу...

Мікола. Як вы справіліся? Хто наказаў вам?

Антось. Стары прыбег. Ён-жа і прывёў нас нацянькі цераз балота...

Мікола. Які стары?

Антось. А во хто... (Паказвае на Сайку).

Мікола. Бацька! Бацька! (Кідаецца да Сайкі і парывічата яго абнімае).

Саўка (*узрушаны*). Ты—сын мой... Ты—сын мой... Ты—добры...

Голас за сцэнай. Стой! Пачакай!

Мікола. Хто там крычыць?

(*Голас за сцэнай. Стой! Пачакай! Стой! Пачакай!*)

(*На сцэну выбягае Іўка*).

Іўка. Абач! Гэта-ж свае тут. Мікола... Ратавалі ўжо, значыцца...

Антось. Ці гэта ты там крычаў?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. (*Ураз мяняе тон і крычыць, як на мітыngu*). Таварышы! Дазвольце далажыць... у маёнтак прышлі чырвоныя... трэцяя-рота пяхотнага палка стралковай дывізіі... Палякі ледзьве ўцяклі... Арыштавалі пана, аканоміху, усіх... Значыць, ура!..

Усе. Ура! Ура!.. Хай жыве Чырвоная армія!

Мікола (*як троху сьціхлі крычаць*). Дзе Андрэй?

Іўка. Андрэй? (*Запнуўся*). Ён паехаў быў, каб наказаць хлопцам...

Мікола. Ну?

Іўка. Як выехаў за маёнтак, яго заўважылі. Гукнулi, каб спыніўся, але ён не паслухаў. Тады сталi страляць і...

Мікола. І што?

Іўка (*панура*). Забілі... (*Некалькі сэкунд пануе цяжкае маўчаньне*).

Мікола. Калі прышлі чырвоныя?

Іўка. З гадзіну ўсяго. Яны ідуць сюды, цэлы ўзвод. Я наперад забег. Мусяць зараз надыйдуць.

Адзін з партызанаў. Каб не заблудзіліся часам...

Антось. Хлопцы! У каго там былі ракеты? Палі ракеты!.. (Пускаюць адну за адной ракеты, сцэна асьвятляецца зьвіркім сьвятлом).

Аніська (крычыць, як няпрытомны). Братачкі! Белыя ружы!..

Галасы з натоўпу.

— Дзе? Дзе яны?

— Вось... Вось!..

— Адкуль яны ўзяліся?

— Пасадзіў нехта...

— Самі выраслі можа...

(Усе паўкругам становяцца вакол пасаджаных Настай кветак. У сярэдзіну гэтага паўкругу выходзіць Саўка. Ён становіцца на калены перад кветкамі і гаворыць дрыжачым, урачыста-напружаным голасам).

Саўка. Белыя ружы... Белыя ружы... Калі закрасуюць белыя ружы... Яны закрасавалі... Закрасавалі белыя ружы... і шчасьце прышло... прышло... Шчасьце будзе!..

Заслона.

+

ЦАНА 1 р. 80 к.

844

80000003 138 1 18

